

Udbredelse af røgfri skoletid på erhvervsskoler

En forundersøgelse til en effektiv
tobaksforebyggelsesindsats på
erhvervsskoler

Udbredelse af røgfri skoletid på erhvervsskoler

- En forundersøgelse til en effektiv tobaksforebyggelsesindsats på erhvervsskoler.

© Hjerteforeningen, Steno Diabetes Center
Copenhagen & cph:learning, 2018

Udarbejdet af:

Kathrine Højlund Rasmussen, Anneke Vang Hansen,
Charlotte Demant Klinker, Steffen Löfvall, Clara
Heinze og Poul Dengsøe Jensen

Projektet blev gennemført fra juni 2017 til marts
2018 med økonomisk støtte fra Sundhedsstyrelsen.

Layout:

Hjerteforeningen

Download:

Rapporten kan downloades fra
www.hjerteforeningen.dk/sundeerhvervsskoler
og www.sdcc.dk
ISBN: 978-87-92759-27-6

Denne rapport præsenterer en række anbefalinger til arbejdet med at indføre røgfri skoletid på danske erhvervsskoler. Anbefalingerne er baseret på resultaterne fra en række delstudier, som havde til formål at belyse, hvilken støtte og proces, de erhvervsskoler, der ønsker at indføre røgfri skoletid, har brug for.

Forundersøgelsen var et samarbejde mellem Hjerteforeningen, Sundhedsfremme v. Steno Diabetes Center Copenhagen og konsulenthuset cph:learning. Slagelse-, Odense- og Københavns Kommune samt erhvervsskolerne ZBC Kokke- & Tjenerskolen (Selandia) Tietgen Business, SOPU København og Nordsjælland, Bornholms Sundheds- og Sygeplejeskole, SOSU Esbjerg, Roskilde Tekniske Skole BYG og produktionsskolen Middelfart Produktionsskole har deltaget i projektet. Projektet blev gennemført fra juni 2017 til marts 2018 med økonomisk støtte fra Sundhedsstyrelsen. Rapporten er udarbejdet af Hjerteforeningen (Kathrine Højlund Rasmussen og Poul Dengsøe Jensen), Sundhedsfremme v. Steno Diabetes Center Copenhagen (Anneke Vang Hansen, Charlotte Demant Klinker og Clara Heinze) og cph:learning (Steffen Löfvall).

Forundersøgelsen viser, at de erhvervsskoler, som overvejer at indføre røgfri skoletid, er karakteriseret ved at have et øget fokus på sundhedsfremme - sammenlignet med skoler, som ikke overvejer at indføre røgfri skoletid. Derudover har de en øget lyst til at tage ansvar for elevernes sundhed, herunder rygeforebyggelse - sammenlignet med skoler, som ikke overvejer at indføre røgfri skoletid.

Derudover viser undersøgelsen, at de skoler, som har indført røgfri skoletid, besluttede det på baggrund af, at de var motiverede af at ophæve de sociale rygerfællesskaber blandt eleverne. Skolerne havde stor lyst til at tage ansvar for elevernes sundhed, samt at påtage sig ansvaret for, at nye elever ikke begyndte at ryge på skolen. Derudover havde de lyst til at understøtte elevernes dannelse og

forberedelse til et røgfrit arbejdsliv, og ønskede indførslen af røgfri arbejdstid i kommunen som et startskud til at indføre røgfri skoletid på skolen.

Undersøgelsen anbefaler derudover, at flere elementer bør udvikles til skoler, som vil indføre røgfri skoletid, bl.a. proceskøreplan, informationsmateriale, kursus samt elevworkshops til forbedring af studiemiljøet m.m.

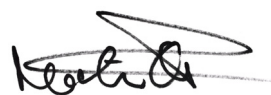
Endeligt giver undersøgelsen anbefalinger til erhvervsskoler, der overvejer at beslutte og implementere røgfri skoletid. Anbefalingerne spænder fra den tidlige overvejelserproces til forankringsfasen. Rapportens anbefalinger kan også anvendes af alle fagpersoner inden for kommuner, organisationer mv., som samarbejder med og understøtter erhvervsskoler i at indføre røgfri skoletid.

Rapportens resultater vil blive anvendt i Hjerteforeningens videre arbejde med at forebygge hjerte-kar-sygdom, og særligt til videreudvikling af indsatser der kan understøtte erhvervsskoler i at indføre røgfri skoletid. Derudover er det tiltænkt, at rapportens anbefalinger kan udgøre inspiration til kommunernes og erhvervsskolernes videre arbejde med tobaksforebyggelse.

En stor tak skal rettes til de erhvervsskoler og kommuner, som har taget sig tid til at deltage i projektet.

Vi tror og håber, at rapporten og dens anbefalinger vil være nyttige i det fremadrettede arbejde med at indføre røgfri skoletid på erhvervsskoler.

København, april 2018

Morten Ørsted Rasmussen

Forebyggelseschef
Hjerteforeningen

INDHOLD

Læsevejledning	6
Kapitel 1: Om forundersøgelsen	7
Baggrund	7
Hvad er røgfri skoletid?	7
Udbredelsen af røgfri skoletid	7
Formål.	8
Beskrivelse af forundersøgelsen.	8
Referencer	9
Kapitel 2: Viden og erfaringer med at forhindre, begrænse eller forebygge rygning på erhvervsskoler – Et litteraturstudie	10
Introduktion og formål	10
Metode	10
Resultater.	12
Opsummering	17
Konklusion	17
Metodiske overvejelser	17
Referencer	19
Kapitel 3: Karakteristik af progressive og ikke-progressive erhvervsskoler i forhold til at indføre røgfri skoletid – En deskriptiv analyse	22
Introduktion og formål	22
Metode	22
Resultater	23
Opsummering	28
Konklusion	29
Metodiske overvejelser	29
Referencer	30
Kapitel 4: Samskabende workshops og mini-aktioner om røgfri skoletid – Erfaringer fra tre erhvervsskoler	31
Introduktion og formål	31
Metode	31
Resultater.	33
Opsummering	37
Konklusion	37
Kapitel 5: Mini-aktioner som katalysator for generelle indsats typer	38
Introduktion og formål	38
Metode	38

Resultater	38
Opsummering	40
Konklusion	40

Kapitel 6: Implementering af røgfri skoletid på erhvervsskoler:

Hvad skal der til? En kvalitativ undersøgelse	41
Introduktion og formål	41
Metode	41
Resultater	42
Opsummering	60
Konklusion	61
Metodiske overvejelser	61
Referencer	62

Kapitel 7: Konklusion og perspektivering 63

Kapitel 8: anbefalinger	67
Overvejelser før beslutningen	67
Beslutningen	67
Implementeringen	67
Forankring	68

BILAG

Bilag 1. Tabeller supplerende analyser	70
Bilag 2. Samskabende workshops – Metode og teori	76
Bilag 3. Oversigt over deltagere i interviews og fokusgruppe	79

I denne rapport formidles resultaterne fra forundersøgelsen "Udbredelse af røgfri skoletid på erhvervsskoler - En forundersøgelse til en effektiv tobaksforebyggelsesindsats på erhvervsskoler".

Kapitlerne i rapporten er inddelt, så de præsenteres i forhold til at belyse forundersøgelsens tre formål:

- Hvilke erhvervsskoler kunne indgå i et længerevarende projekt om røgfri skoletid og hvad karakteriserer disse skoler i forhold til de skoler, som i dag ikke ønsker at indføre røgfri skoletid?
- Hvad har motiveret de erhvervsskoler som i dag praktiserer røgfri skoletid, hvordan har de grebet det an og hvad har været de primære barrierer og udfordringer?
- Hvilke elementer (fx proceskøreplan, kurser, informationsmateriale, fysiske løsninger mv.) både i forhold til udformning og indhold bør udvikles, hvis visionen om at væsentligt flere erhvervsskoler indfører røgfri skoletid skal indfries?

Rapporten er bygget op af en række indledende afsnit (forord og denne læsevejledning samt en introduktion (kapitel 1)), fire resultatkapitler (kapitel 2-6), konklusion og perspektiver (kapitel 7), anbefalinger (kapitel 8) samt bilag.

I kapitel 1, beskrives forundersøgelsens baggrund og formål. Kapitel 2 består af et litteraturstudie af

videnskabelige studier og dansk (grå) litteratur om indsatser der har til formål at forhindre, begrænse eller forebygge rygning på erhvervsskoler, udført og forfattet af Steno Diabetes Center Copenhagen. En tak skal herunder lyde til Britt Svane og Maria Walander, der har bidraget i udvælgelsen af den gennemgåede litteratur. Kapitel 3 består af en deskriptiv analyse, som giver en karakteristik af progressive og ikke progressive erhvervsskoler i forhold til indførsel af røgfri skoletid, udført og forfattet af Steno Diabetes Center Copenhagen. Kapitel 4 beskriver de samskabende workshops og mini-aktioner, som blev designet og udført af cph:learning som en del af forundersøgelsen. Kapitel 5 består af resultater fra en analyse, der har haft til formål at belyse, hvorvidt mini-aktionerne udarbejdet i workshopsene kan anvendes mere generelt. Kapitel 6 består af en undersøgelse baseret på kvalitative interviews med ledere og ansatte på erhvervsskoler, som havde til formål at undersøge, hvilke forhold, der fremmer eller hæmmer implementeringen af røgfri skoletid på erhvervsskoler. Analyserne i kapitel 5 og 6 er udført og forfattet af Steno Diabetes Center Copenhagen. Kapitel 7 består af en sammenfatning af forundersøgelsens konklusioner og giver perspektiver på praksisorienterede anvendelsesmuligheder, og er udført af Hjerteforeningen. Kapitel 8 består af anbefalinger, udledt af nærværende undersøgelse, og er udarbejdet af Hjerteforeningen med input fra de andre deltagende organisationer.

KAPITEL 1: OM FORUNDERSØGELSEN

Kathrine Højlund Rasmussen og Poul Dengsøe Jensen

I denne rapport formidles resultaterne fra forundersøgelsen "Udbredelse af røgfri skoletid på erhvervsskoler - En forundersøgelse til en effektiv tobaksforebyggelsesindsats på erhvervsskoler".

Baggrund

Ungdomsprofilens tal fra 2014 viser, at der er stor forskel på gymnasieelever og erhvervsskoleelevers sundhedsadfærd. Både i forhold til kost, motion og rygning, lever erhvervsskoleelever i højere grad usundt i forhold til gymnasieelever. Et eksempel er daglig rygning, som er langt mere udbredt på erhvervsskoler; 37 pct. af erhvervsskoleelever ryger dagligt, mens tallet for gymnasieelever er 12 pct. Udover at flere erhvervsskoleelever er dagligrygere, er der også stor forskel på antal cigaretter, der ryges: En erhvervsskoleelev, som er dagligryger, ryger i gennemsnit 15 cigaretter dagligt, til sammenligning med gennemsnitligt ni cigaretter dagligt for gymnasieelever. Derudover viser profilen, at to ud af tre erhvervsskoleelever, som ryger, gerne vil stoppe (1).

Resultater fra en ny undersøgelse fra 2017, udført af Steno Diabetes Center Copenhagen for Hjerteforeningen, baseret på spørgeskemadata med øverste ledelse, mellemledere og undervisere på 72 ud af de 87 danske erhvervsskoler, viser, at rammer og regler omkring rygning på erhvervsskoler mange steder ikke er særlig restriktive. To ud af tre undervisere i undersøgelsen er meget enige eller meget enige i udsagn, som; at de ansatte ofte er synlige for eleverne, når de ryger (68 %); at elever og ansatte ofte ryger samme sted (66 %), og; at rygning er et vigtigt socialt samlingspunkt for eleverne (63 %) (2).

Vi ved fra andre danske skolebaserede rygevanerundersøgelser, at et skolemiljø med en udbredt rygekultur øger risikoen for rygestart og mindsker sandsynligheden for rygestop (3). For erhvervsskoler

gælder dette ikke mindst på Grundforløb 1, hvor eleverne typisk er relativt unge (15-17 år), og som derfor må antages at være mere påvirkelige end deres ældre medstuderende.

Grundet en høj rygeprævalens og den nuværende uheldige rygekultur på mange erhvervsskoler er mange unge erhvervsskoleelever i højrisikogruppen for at blive en del af fremtidige sygdomsstatistikker. Sundhedsfremmende indsatser, der adresserer rygning, kan således være med til at minimere elevernes risiko for senere udvikling af alvorlige livsstilssygdomme, herunder hjerte-kar-sygdom, type 2 diabetes og kræft.

Hvad er røgfri skoletid?

Den nuværende lovgivning tillader rygning på erhvervsskolars matrikler i skoletiden - medmindre skolen deler matrikel med en ungdomsuddannelse, som har flest elever under 18 år (fx gymnasiale uddannelser, 10. klasses centre m.m.) (4). De uddannelsesmatrikler, som deler matrikel med ovenstående, har ved lov røgfri matrikel, hvilket betyder, at rygning hverken er tilladt for elever, ansatte eller gæster på skolens område. Det vil i praksis sige, at hvis man skal ryge i skoletiden, skal man gå uden for matriklen, fx ud på fortovet.

Sammenlignet med røgfri matrikel, udgør konceptet 'røgfri skoletid' en mere omfattende rygepolitik.

Røgfri skoletid betyder, at hverken elever eller ansatte må ryge i skoletiden/arbejdstiden dvs. heller ikke uden for skolens matrikel. Der er altså rygepause i al den tid man hhv. er på arbejde eller i skole. Det vil sige, at det heller ikke er tilladt at ryge, hvis man fx går væk fra skolen i en pause, eller er på studietur. Dette gælder både for elever, ansatte og gæster på skolen.

Udbredelsen af røgfri skoletid

Inden for de sidste år, har der været en markant fremgang i forhold til indførsel af røgfri skoletid på

folkeskoler. For eksempel har fem af landets kommuner, hhv. Aalborg, Gladsaxe, Odense, Syddjurs og Randers indført røgfri skoletid på alle kommunernes grundskoler. Samme tendens ses ikke på erhvervsskoleområdet. Ifølge en ny kortlægning foretaget af Kræftens Bekæmpelse, baseret på data fra 84 (ud af 87) danske erhvervsskoler, ved man, at der pt. er to (2,38 %) erhvervsskoler, der har indført røgfri skoletid (heraf indgår den ene i nærværende forundersøgelse) (5). Kortlægningen viser i stedet, at langt de fleste af landets erhvervsskoler (44 ud af 84 (52 %)), har indført røgfri matrikel på en eller flere matrikler. Alene to af disse skoler har indført tiltaget uden lovkrav dvs. uden, at skolen deler matrikel med en ungdomsuddannelse, hvor flest elever er under 18 år (fx et gymnasium) (5).

I forhold til røgfri skoletid, har to erhvervsskoler, som på nuværende tidspunkt ikke er røgfrie, sat dato for indførsel af reglen i 2018 (5). Spørger man de ansatte, vurderer en ud af tre undervisere (33 %) på landets erhvervsskoler, at der er indført røgfri skoletid på skolen inden for de næste to år. De tilsvarende tal for mellemledere, er en ud af fire (24 %), og en ud af fem blandt den øverste ledelse (21 %) (2). Tilsammen indikerer tallene, at der i erhvervsskolemiljøet er en forventning om, at røgfri skoletid er på vej og som de mere og mere skal forholde sig aktivt til.

Formål

Formålet med nærværende forundersøgelse, er at udarbejde anbefalinger til udformningen og indholdet af, hvilke understøttende elementer der bør udvikles til en national indsats om udbredelse af røgfri skoletid på erhvervsskoler. Konkret har forundersøgelsen haft som delmål at besvare følgende spørgsmål:

- Spørgsmål 1: Hvilke erhvervsskoler kunne indgå i et længerevarende projekt om røgfri skoletid og hvad karakteriserer disse skoler i forhold til de

skoler, som i dag ikke ønsker at indføre røgfri skoletid?

- Spørgsmål 2: Hvad har motiveret de erhvervsskoler som i dag praktiserer røgfri skoletid, hvordan har de grebet det an og hvad har været de primære barrierer og udfordringer?
- Spørgsmål 3: Hvilke elementer (fx proceskøplan, kurser, informationsmateriale, fysiske løsninger mv.) både i forhold til udformning og indhold bør udvikles, hvis visionen om at væsentligt flere erhvervsskoler indfører røgfri skoletid skal indfries?

Beskrivelse af forundersøgelsen

For at kunne besvare ovenstående, indgår følgende delelementer i forundersøgelsen:

- Et litteraturstudie af videnskabelige studier og dansk (grå) litteratur om indsatser der har til formål at forhindre, begrænse eller forebygge rygning på erhvervsskoler
- En deskriptiv analyse, som giver en karakteristik af progressive og ikke progressive erhvervsskoler i forhold til indførsel af røgfri skoletid. Analyserne er baseret på deskriptive analyser og tests på udvalgte parametre fra datamaterialet bag spørgeskemaundersøgelsen "Danske erhvervsskolars sundhedsfremmende indsatser og implementeringskapacitet" (2)
- Samskabende workshops og mini-aktioner, som via elev involvering har tre formål: 1) udvikle og afprøve konkrete ideer til, hvordan erhvervsskoler bedst kan indføre røgfri skoletid, 2) belyse metodens anvendelighed i en erhvervsskole-setting og 3) undersøge om den viden der skabes, kan anvendes mere generisk/på andre erhvervsskoler
- Kvalitative interviews med ansatte på erhvervsskoler, som har til formål at undersøge, hvilke forhold, der fremmer eller hæmmer implementeringen af røgfri skoletid på erhvervsskoler.

REFERENCER

1. Bendtsen P, Mikkelsen S, Tolstrup J. Ungdomsprofilen 2014. 2015; Available at: http://www.si-folkesundhed.dk/upload/sundhedsadf%C3%A6rd,_helbred_og_trivsel._ungdomsprofilen_2014.pdf. Accessed 01/25, 2016.
2. Hansen AV, Klinker CD. Danske erhvervsskolars sundhedsfremmende indsatser og implementeringskapacitet. (Hjerteforeningen og Steno Diabetes Center Copenhagen). 2017; Available at: <https://hjerteforeningen.dk/wp-content/uploads/2017/12/hjerteforeningen-erhvervsskoler-rapport-tryk-uden-skaeremaerker-pages.pdf>. Accessed 3/6, 2018.
3. Jensen P, Castberg I, Tranberg AM. Rygeforbud og rygemiljøer på efterskoler - Effekt i forhold til elevers rygestart og rygereduktion. Kræftens Bekæmpelse. 2012; Available at: <https://www.cancer.dk/dyn/resources/File/file/5/1555/1385430026/rygeforbudogrygemiljoerpaaefterskolermforside.pdf>. Accessed 3/21, 2018.
4. Retsinformation. Lov om ændring af lov om røgfri miljøer. 2012; Available at: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=142456>. Accessed 3/21, 2018.
5. Kræftens Bekæmpelse. Kort over rygeregler på erhvervsskoler. 2018; Available at: <https://www.cancer.dk/forebyg/undga-roeg-og-rygning/indsatser-mod-rygning/roegfri-skoletid/kort-over-rygeregler-pa-erhvervsskoler/>. Accessed 3/6, 2018.

KAPITEL 2: VIDEN OG ERFARINGER MED AT FORHINDRE, BEGRÆNSE ELLER FOREBYGGE RYGNING PÅ ERHVERVSSKOLER – ET LITTERATURSTUDIE

Anneke Vang Hansen og Charlotte Demant Klinker

Introduktion og formål

For at understøtte erhvervsskoler i at indføre røgfri skoletid, er det vigtigt at vide hvilke indsatser, der allerede er afprøvet, og hvilke effekter og læring, der er fra disse, således at fremtidige indsatser i videst muligt omfang er evidensbaserede – eller som minimum baseres på den bedst tilgængelige viden. I dette kapitel præsenterer vi derfor resultaterne fra en litteraturgennemgang af internationale videnskabelige studier samt dansk grå litteratur¹, med det formål at belyse erfaringer med at forhindre, begrænse eller forebygge rygning blandt elever på erhvervsskoler.

Metode

Fælles for den inkluderede litteratur er, at den omhandler indsatser på erhvervsskoler eller ungdomsuddannelser mere generelt, hvis erhvervsuddannelser er inkluderet. Derudover skal indsatsen kunne karakteriseres som en intervention, der har til formål at forebygge, begrænse eller forhindre rygning. I den grå litteraturgennemgang er også inkluderet andre typer af afrapporteringer og studier, fx anbefalinger og tværsnitsundersøgelser.

Databaserne Pubmed, ERIC, PsycInfo, SCOPUS og Web of Science blev anvendt til at identificere den videnskabelige litteratur². Søgningen var afgrænset til vestlige lande, artikler publiceret inden for de seneste 20 år og artikler på skandinavisk eller engelsk. Studier, der omhandlede erhvervsskoleelever i den skolepligtige alder (fx 12-13 år), blev ekskluderet. I alt 1.251 artikler blev identificeret og gen-

nemgået og i alt 5 artikler levede op til inklusionskriterierne. To studier belyser effekter af interventioner, der havde til formål at fremme rygestop, to havde til formål at forebygge rygning og et havde fokus på begge dele.

Ved den grå litteratursøgning blev alle potentielt relevante danske databaser og hjemmesider systematisk gennemgået, herunder statslige (fx Sundhedsstyrelsen etc.), ikke-statslige (fx Kræftens Bekæmpelse etc.) samt danske universiteters databaser. Endvidere blev der spurgt ud i netværk og overall-søgedatadatabase (fx Google) blev anvendt. I alt blev 53 potentielt relevante materialer gennemgået, og 22 materialer levede op til inklusionskriterierne. I alt 9 af disse er evalueringer af indsatser, 9 er anbefalinger til hvordan sundheds- og rygepraksis kan ændres/forbedres på erhvervsskoler (fx inspirationskataloger), mens de resterende fire materialer er selvstændige undersøgelser (fx specialer) eller analyserende kortlægninger af rygepraksis på erhvervsskoler. Størstedelen af den grå litteratur har fokus på kombinerede forebyggelses- og rygestopindsatser.

Den inkluderede litteratur blev analyseret induktivt, hvor tværgående fokusområder eller indsatstyper blev identificeret som temaer. De forskellige tværgående tematikker, blev undersøgt ift. indsatsernes effekter (jf. de videnskabelige studier) og ift. de udfordringer indsatserne har medført i praksis (jf. den grå litteratur). Viden og erfaringer fra litteraturgennemgangen blev efterfølgende analyseret i forhold til nedenstående model (figur 1) om settingsbaseret sundhedsfremme, som er udarbejdet med udgangspunkt i Whitelaw et al 2001 (2). Modellen peger på, at

1 Dansk grå litteratur er fx projekt-evalueringer, anbefalinger, kortlægninger etc., udgivet af danske forfattere og institutioner, fx Sundhedsstyrelsen er Kræftens Bekæmpelse. Den anvendte metode følger PRISMA-P guidelines (1)

2 Den anvendte metode følger PRISMA-P guidelines (1)

sundhedsfremme kan forstås ud fra fire arketyperiske indsatsstyper eller grundantagelser (kaldet modeller ad Whitelaw): Den passive, den aktive, den organiske og den strukturelle model. Disse indsatsstyper – eller modeller – spænder fra en radikal individualistisk tilgang til sundhedsfremme (den passive model), til en radikal strukturalistisk tilgang til sundhedsfremme (den strukturelle model). Det skal bemærkes, at settings-baseret sundhedsfremme kan – og ofte vil – være baseret på mere end én af de forskellige modeller. Eksempelvis kan indsatser indeholde delelementer, der bygger på forskellige metoder, som baserer sig på forskellige grundantagelser, ligesom en indsats kan indeholde forskellige faser, der

ligeledes bygger på forskellige grundantagelser.

I analysen har vi identificeret seks typiske sundhedsfremmetilgange på erhvervsskoler, som bygger på disse fire forskellige grundantagelser om hvem, der er ansvarlig for at skabe (egen) sundhed (individ eller samfund/setting), og heraf hvad indsatsen skal fokusere på for at fremme den ønskede sundhedsadfærd. Disse seks tilgange er 1) Rygepolitikker, 2) Inddragelse og medbestemmelse (fx workshops), 3) Rygestoptilbud, 4) Sociale og strukturelle alternativer til rygning, 5) Informationskampagner, og 6) Undervisning. Resultatafsnittet tager udgangspunkt i disse 6 typer af indsatser på erhvervsskoler.

Figur 1. Fire forskellige typer af tilgange til sundhedsfremme, inspireret af Whitelaw et al. (2001) (2)

SUNDHEDSFREMME-METODER

Individuelle/fælles

Strukturelle (samspil)

ANTAGELSER OM SUNDHEDSANSVAR

Individ

Setting/struktur

Den passive model:

Antagelse: Sundhedsproblemet findes hos individet – løsningen (metoden) hos individet.

Metode: At skabe individorienterede kampagner (fx massemedier) eller individorienteret undervisning/vejledning.

Teori: Traditionel psykologi eller traditionel læringsteori (fx kognitive).

Den aktive model:

Antagelse: Sundhedsproblemet findes hos individet – løsningen (metoden) i samspil mellem individ og setting.

Metode: Sundhedsproblemet er oftest på forhånd givet, fx en KRAM-faktor, som man søger at adressere, fx gennem setting-specifikke kampagner eller undervisning/vejledning.

Teori: Kombination af traditionel psykologi/læringsteori (jf. den passive model) og politisk eller organisatorisk teori (jf. den strukturelle model).

Den organiske model:

Antagelse: Sundhedsproblemet findes i settingen – løsningen (metoden) findes i individers handlinger.

Metode: At styrke det kollektive gennem deltagelse fx via workshops. Sundhedsproblemet er oftest ikke på forhånd givet, hvorfor metoder udvikles i fællesskab.

Teori: Socialpsykologi, sociologi og antropologi. Teori om 'community development'.

Den strukturelle model:

Antagelse: Sundhedsproblemet findes i settingen – løsningen (metoden) findes i settingen.

Metode: At forandre settingen fx gennem politikker, organisatoriske- eller materielle ændringer.

Teori: Politisk eller organisatorisk teori, herunder policy studier eller studier om organisatoriske processer og forandringer.

Resultater

Tilgang 1: Rygepolitikker – En strukturel model

Rygepolitikker er udtryk for en strukturel tilgang til sundhedsfremme, hvor ansvar for sundhed i høj grad placeres hos omgivelserne gennem regler, der indskrænker rygemuligheder for den enkelte, og dermed potentielt har en forebyggende effekt og en effekt i forhold til at begrænse/forhindre elever (der ryger i forvejen) i at ryge. I den gennemgåede litteratur anbefaler flere, at man på erhvervsuddannelser (samt på folkeskoler og ungdomsuddannelser generelt) arbejder med rygepolitikker- og regler (3–11). Kræftens Bekæmpelse anbefaler røgfri skoletid (5,12,13). På baggrund af en kortlægning fra 2015 vurderer de imidlertid, at mange erhvervsskoler ikke er klar til at indføre røgfri skoletid, hvorfor mindre restriktive rygepolitikker i forhold til at mindske synlighed kan være "skridt på vejen" (5). I flere projekter bliver det beskrevet, at rygepolitikker er forsøg på at ændre normen-, kulturen-, hverdagen og/eller de organisatoriske værdier i forhold til rygning vha. forskellige former for regel- og praksisændringer (14–17) for dermed at medvirke til at begrænse, forhindre og/eller forebygge rygning.

Hvad ved vi om udfordringerne?

I flere projekter fremgår, at det kan være en udfordring for de ansatte at håndhæve rygeregler- og politikker (14,18,19). Det er helt grundlæggende for rygepolitikkeres succes, og dermed effekter, at reglerne bliver implementeret og håndhævet på skolerne, så de rent faktisk kan bidrage til norm- og kulturændringer. Implementering af rygepolitikker kan være en længe-revarende proces (18), og det kræver opbakning fra både ledelse og medarbejdere (20). En del af den grå litteratur anbefaler, at sundhedspolitikker (generelt) udarbejdes i samspil mellem både ledelse, medarbejdere og eksterne samarbejdspartnere, fx kommuner og NGO'er (6,9,10). Det vil sige anvender metoder fra

den organiske model, hvor sundhedsfremme er baseret på deltagelse og involvering. En tilgang der potentielt kan skabe øget medejerskab og forankring (3,15).

Hvad ved vi om effekterne?

I en kortlægning foretaget af Kræftens Bekæmpelse (18) bliver sammenhængen mellem rygepolitikker³ og prævalensen af rygere på erhvervsskoler belyst. I kortlægningen konkluderer de, at der er en sammenhæng mellem restriktive rygepolitikker og antallet af rygere på skolen (18). Da det er en tværsnitsundersøgelse kan årsagssammenhængen dog ikke påvises. I et videnskabeligt studie fra Italien (21) var indførsel og forbedring af rygepolitikker et af flere elementer i en multikomponent indsats målrettet både gymnasie- og erhvervsuddannelser. Der blev nedsat arbejdsgrupper/workshops, der skulle revidere skolens rygepolitik, skærpe rygereglerne og forbedre (ikke-ryge) skiltningen. I udarbejdelsen af disse rygepolitikker blev der anvendt metoder fra den organiske model. Derudover arbejdede de systematisk med at håndhæve rygereglerne. Interventionen havde samlet set en positiv effekt på andelen af elever, der røg på skolens matrikel seks måneder efter studiet var afsluttet, ligesom indsatsen lykkedes med at forebygge, at lejlighedsvis rygere blev daglige rygere. Interventionen havde dog ingen effekt på daglige rygere.

Tilgang 2: Inddragelse og medbestemmelse – En organisk model

Inddragelse og medbestemmelse i sundhedsfremme-interventioner kan forstås ud fra den organiske model, hvor sundhedsproblemet placeres i settingen, og løsningen gennem individers kollektive handlen. I den organiske model er deltagelse direkte relateret til sundhedsfremme, og sundheds-målet er ikke nødvendigvis givet på forhånd, men defineres i dialog med målgruppen. Metoden indbefatter at inddrage målgruppens egne perspektiver på sundhed, og derigen-

3 Kortlægningen (fra 2005) er ikke længere tidsvarende ift. nuværende lovgivning, hvor det er lovpligtigt for alle arbejdsgivere at udarbejde en skriftlig rygepolitik (jf. Lov om røgfrie miljøer, Kapitel 2, § 5).

nem finde nye metoder til fx at adressere rygning. Flere projekter har anvendt metoden ved at nedsætte fx sundhedsråd, sundhedsteam eller sundhedskoordinatorer internt på skolerne, og dermed inddraget elever, medarbejdere og ledelse i udvikling af sundhedsfremmeaktiviteter (3,14–16,21). Fælles er, at metoden er anvendt for at sikre en større grad af inddragelse og dermed engagement og medejerskab i udvikling og implementering af indsætserne. Derudover kan denne type metode være anvendelig ved implementering af sundhedspolitikker (jf. Tilgang 1).

Hvad ved vi om udfordringerne?

Der har været nogle organisatoriske udfordringer forbundet med implementering af inddragelsesmetoderne (fx sundhedsråd), herunder mangel på motivation blandt medarbejdere og ledelse samt mangel på (prioritering af) tid og ressourcer (3,14).

Hvad ved vi om effekterne?

Kvalitative resultater fra pilotprojektet De unges stemmer (22) indikerer, at fremtidsworkshop blandt erhvervsskoleelever potentielt kan have en virkning i forhold til at reducere antallet af rygere, idet undersøgelsen fandt, at fremtidsworkshop som metode kan danne grobund for ændrede holdninger og praksis omkring rygning for den enkelte og kollektivet. Metoden blev vurderet egnet i forhold til at belyse elevernes holdninger, perspektiver, erfaringer og idéer til indhold af indsætser, samtidig med at elevernes bekymringer og eventuelle skepsis i forhold til eksisterende rygestopinterventioner kan adresseres (22). I det italienske studie (21) (jf. Tilgang 1 for effekterne af dette studie) anvendes den organiske model som elementer i indsatsen, herunder fx i udarbejdelsen af rygepolitikker, hvor der blev nedsat arbejdsgrupper/workshops. I samme studie arbejdede de desuden med at skabe organisatoriske forandringer gennem (sundheds)faglig opkvalificering af undervisere og frivillige elever. De frivillige elever skulle herefter gennemføre (peer-led)

workshops i klasserne på baggrund af indsatsselementerne (fx holdningsdiskussioner om rygning).

Tilgang 3: Rygestoptilbud – En aktiv model

Rygestopkurser, mobiltelefonbaserede rygestop-apps eller andre former for rygestoptilbud kan ses som elementer i den aktive model, hvor sundhedsproblemet er hos individet, men løsningen findes i et samspil mellem individ og setting. Metoden handler om at hjælpe individet til at træffe de sunde valg gennem fx (individuelle eller fælles) rygestoptilbud. Denne type af indsats har til hensigt at begrænse (cigaretforbruget) eller forhindre rygning (rygestop). Flere kilder anbefaler, at erhvervsskoler øger tilgængeligheden af rygestoptilbud (4,6,11,12). Samtidig anbefaler Sundhedsstyrelsen (11) på baggrund af projekt Skod Det Nu, at rygestopaktiviteter på skoler bliver afholdt i skole/undervisningstiden, da fremmødet erfaringsmæssigt her er størst. Flere projekter har haft en indsats omkring rygestop (14–17,19,20,23–25). Udover rygestop, har der i forskellige projekter været et fokus på samtidig at uddanne rygestopinstruktører- og vejledere blandt de ansatte, som kan fortsætte indsatsen efter projektperioden. En konkret anbefaling går på, at uddanne minimum to rygestoprådgivere per uddannelsessted, og at disse bliver udvalgt med udgangspunkt i motivation for rygestoparbejde samt gode relationer til eleverne (20).

Hvad ved vi om udfordringerne?

Ud fra et organisatorisk perspektiv, har det været en udfordring for flere skoler, at etablere rygestopindsætser på grund af manglende ressourcer (14,15,20). Derudover har der helt generelt været udfordringer i forhold til elevgruppen, specielt i forhold til at motivere eleverne (3,15,22) og få dem til at deltage i rygestopforløb (17,19,20,23). De elever, der ikke er motiverede udtrykker, at rygning er et individuelt livstilvalg, og ikke en afhængighed, som de synes, man kan adressere på et kursus (3,15,22). Den virtuelle del af

Xhale var ifølge slutevalueringen til projekt Skod Det Nu ikke en succes, idet den var for teksttung for de bogligt svage elever og registreringen for omfattende (20). SMS-funktionen blev vurderet til at have en uhensigtsmæssig virkning, da den i højere grad mindede eleverne om, at de skulle ryge, frem for at de skulle stoppe (20). Den virtuelle del af Xhale er blevet lukket ned af Kræftens Bekæmpelse i 2015.

Hvad ved vi om effekterne?

Rygestopindsatsen i Skod Det Nu, som blev afprøvet på 50 ungdomsuddannelsessteder, hvoraf 14 var erhvervsuddannelser (28 %), førte ikke til en (signifikant) effekt på prævalensen af rygere, og der var heller ikke en effekt af rygestopkurser (20). På baggrund af kvalitative erfaringer bliver det dog påpeget, at indsatsen samlet set førte til mere fokus på rygning, som potentielt kan sætte refleksioner og motivation i gang hos eleverne, og dermed muligvis rygestop senere i livet. I den grå litteratur er det ikke muligt at påvise en effekt af rygestoptilbud i praksis, og dette kan ses i lyset af udfordringer med rekruttering og motivation i elevgruppen. Begge de to videnskabelige studier, der undersøger effekter af en rygestopindsats, finder en positiv effekt. I et fransk studie (24) bestod rygestopinterventionen af en informationsdel for alle elever, og et udvidet rygestopprogram for interesserede elever, der røg. Det udvidede program bestod af gruppemøder og individuel rådgivning (adfærdsterapi) samt udlevering af nikotinerstatning (hvis ønsket). Grupperne gennemgik fire forløb over tre måneder. Det udvidede program havde en signifikant positiv effekt på rygestop sammenlignet med kontrolgruppen, mens der ikke var en effekt af indsatsen målrettet alle elever 12 måneder efter indsatsen. Studiet fandt derudover, at der var en positiv gruppeeffekt i indsatsklasserne: Blandt de andre elever, der røg, men som ikke deltog i det udvidede program, var der flere rygestop i klasser hvor mere end én elev havde deltaget i det udvidede program. I et studie fra

Schweiz (25) bestod rygestopinterventionen af individuelt designede SMS-beske­der (à la Xhale-sms-funktionen), som var baseret på elevernes egen ambition i forhold til at begrænse rygning eller rygestop. Eleverne modtog minimum tre sms'er om ugen i tre måneder, som de skulle/kunne svare på. Der var et økonomisk incitament for deltagelse og per besvaret sms. Studiet viste en effekt i forhold til reduktion af cigaretforbruget blandt daglige og lejlighedsvis rygere, og der var signifikant flere forsøg på rygestop blandt lejlighedsvis rygere, men ingen generel effekt i forhold til rygestop 6 måneder efter indsatsen

Tilgang 4: Sociale og strukturelle alternativer til rygning – En strukturel model

Sociale og strukturelle alternativer til rygning er en del af den strukturelle model, og sådanne indsatser arbejder med at forandre ryge-betingelser, selve settingen. Sociale eller strukturelle alternativer til rygning kan have effekter i forhold til at forebygge, begrænse og forhindre rygning. Meget litteratur peger på, at rygning på erhvervsskoler udfylder en social funktion i hverdagen på erhvervsskolerne fx i form af fælles pauser og "hygge" (3,5,7,15,26). Rygning anses som et vigtigt socialt bindeled på erhvervsskoler (26), og elever fortæller, at de begyndte at ryge, da de startede på erhvervsuddannelsen på grund af fællesskabet omkring rygning (5). Rygestop kan derfor virke uoverkommeligt pga. risiko for tab af fællesskab og social eksklusion (7). Af samme årsag kan skolerne med fordel etablere strukturelle eller sociale alternativer til rygningen. Blandt fællesskabskabende alternativer til rygning nævnes bl.a. fællesspisning, etablering af hyggeområder eller at indføre bevægelsesaktiviteter – som også kan have en effekt på elevernes trivsel, læring og fysiske aktivitetsvaner (4,5,7,19,27,28). Kræftens Bekæmpelse (12,13) beskriver, at røgfri skoletid medfører, at eleverne mødes om andre aktiviteter end rygning. Politikker omkring røgfri skoletid hænger dermed tæt

sammen med at skabe sociale eller strukturelle alternativer til rygning.

Hvad ved vi om udfordringerne?

Ingen af studierne, der indgår i litteraturgennemgangen, beskriver specifikt udfordringer ved at etablere sociale eller strukturelle alternativer til rygning. Etablering af sociale eller strukturelle alternativer kræver tid og ressourcer, hvilket kan være en prioriteringsmæssig udfordring på skolerne.

Hvad ved vi om effekterne?

I et dansk videnskabeligt studie (28) var der fokus på at indføre aktiviteter og indrette steder på skolen, der kunne fungere som alternativer til rygefællesskaberne (26). Der blev bl.a. indført et introduktionsforløb, planlagte pauser (som ikke blev omtalt som "rygepauser") og fælles hyggelige pauseområder. Tilgangen viste sig alene at have en effekt i forhold til lejlighedsvis rygere, hvor en mindre andel var daglig rygere 10 uger efter første måling sammenlignet med en kontrolgruppe. Studiet havde således ingen effekt på den samlede andel af daglige rygere. Indsatsen medførte dog, at eleverne oplevede en større tilknytning til deres skole og at frafaldet blandt eleverne (på grundforløbet) var lavere sammenlignet med en kontrolgruppe.

Tilgang 5: Informationskampagner – Den passive model

Informationskampagner (fx plakater) kan ses som en form for passiv model, hvor settingen er en passiv, neutral omstændighed. Grundantagelsen er, at den enkelte er i stand til at navigere i sundhedskampagner og træffe sunde valg med udgangspunkt i viden. Informationskampagner kan både have til hensigt at forebygge, begrænse og forhindre rygning. Københavns Kommune (6) og Sundhedsstyrelsen (11) anbefaler, at informationsmateriale skal være synligt på uddannelsesstedet (fx plakater og postkort). De anbefaler derudover, at eleverne bliver involveret i at

skabe synlighed om kampagnerne (6), og at de ansatte taler personligt med eleverne om kampagnerne (11). I flere rygeinterventioner på erhvervsskoler, har information omkring rygning været et delelement (14,16,20). Eksempelvis har informationsindsatsen handlet om at motivere rygere til rygestop og at skabe opmærksomhed omkring rygningens skadevirkninger i en arbejdsmiljøsammenhæng (14).

Hvad ved vi om udfordringerne?

I pilotprojektet De unges stemmer bliver rygestop-kampagner kritiseret, da de bliver opfattet som "skræmmekampagner" og at være stigmatiserende (22). I slutevalueringen af Skod Det Nu har omkring halvdelen af eleverne kendskab til kampagnens informationsmateriale, men vurderingerne af materialerne er ikke entydigt gode (20). Det kan således være en udfordring at udforme informationskampagner, så de passer til hele målgruppen.

Hvad ved vi om effekterne?

Der er inden videnskabelige studier, der har undersøgt informationskampagners effekter i forhold til at begrænse, forhindre eller forebygge rygning blandt erhvervsskoleelever. I den grå litteratur, bliver det anbefalet, at informationskampagner bliver suppleret med en form for dialog-metoder (jf. den organiske model).

Tilgang 6: Undervisning – Mellem en aktiv og en organisk model

Undervisning, der fokuserer på rygning kan anskues ud fra både den aktive- og den organiske model. Sundhedsfremmetilgangen kan enten bygge på en mere traditionel læringsforståelse (den aktive model) eller på dialogbaserede metoder (den organiske model). Undervisning inden for den aktive model vil fokusere på rygning, modsat undervisning inden for den organiske model, som vil have et bredere fokus og sigte (fx selvtillid), som indirekte kan påvirke

sundhed, herunder rygning. Sundhedsstyrelsen (10,11), COWI (4) og Københavns Kommune (6) anbefaler, at viden om, og indsatser, inden for rygning og tobak (samt sundhed generelt) bliver integreret i undervisningen på erhvervsskoler. Sundhedsstyrelsen (10) lægger vægt på, at dialogbaserede metoder er mest hensigtsmæssige i forhold til at imødekomme elever med læsevanskeligheder. I flere projekter har undervisning været en del af indsatsen (14,15,21,29), og eksempelvis baseret på undervisningsmateriale udarbejdet af eksterne, fx NGO'er eller kommuner (14).

Hvad ved vi om udfordringerne?

Det kræver organisatorisk prioritering at integrere sundhedsfremme i undervisningen, hvorfor mangel på tid og ressourcer kan være en udfordring.

Hvad ved vi om effekterne?

I det videnskabelige studie fra hhv. Italien (21) (også omtalt i Tilgang 1 og Tilgang 2) og et fra Tyskland (29), bestod interventionen bl.a. af sundhedsundervisning målrettet rygning. I det italienske studie (21) bestod interventionen af intern og ekstern sundhedsundervisning. Den eksterne sundhedsundervisning var faciliteret af sundhedskonsulenter i samarbejde med det lokale sundhedscenter. Konkret blev der etableret en 4 timers ekskursion, hvor eleverne bl.a. lavede laboratorieforsøg (tobak, kemi) og gennemførte kreative skrive/refleksions-sessioner, hvor de skulle reflektere over holdninger til rygning. Undervisningen skulle give eleverne "life skills", der gjorde det lettere at sige nej til rygning, ligesom undervisningen skulle lære eleverne om tobakkens skadelige virkninger. Den interne undervisning var klassebaseret og faciliteret af skolens egne undervisere, der havde modtaget (sundheds)faglig opkvalificering. Skoleundervisningen varede 2 timer, og havde til formål at gå i dybden med viden/læring fra den eksterne undervisning. Som beskrevet under Tilgang 1, medførte interventionen, at en mindre andel af eleverne, røg på skolens matrikel, og at lejlighedsvis rygere i mindre

grad blev daglige rygere. Interventionen formåede ikke at påvirke de daglige rygere. Det tyske pilotstudie (29) var også målrettet både gymnasie- og erhvervsuddannelser. Undervisningen indeholdt 16 lektioner integreret i skolerne curriculum. Lektionerne varede i 90 minutter og blev afholdt i en 4-5 måneders periode af uddannede instruktører, og på nogle skoler blev disse assisteret af frivillige elev-mentorer (peer mentors). Undervisningen fokuserede på at opbygge "life skills" og indeholdt derudover undervisning om tobak, alkohol og andre stoffers skadelige virkninger. I undervisningen blev inddraget kreative metoder, så som "explorative film work", hvor eleverne reflekterede over egne holdninger i relation til realistiske filmscenarier. Interventionen havde en positiv effekt på gymnasieelever, mens der ikke var en effekt på rygning blandt erhvervsskoleelever. I stedet havde indsatsen en negativ effekt blandt erhvervsskoleelever, da de efter indsatsen vurderede risiko ved cigaretrykning lavere end i kontrolgruppen.

Disse resultater viser, at det er meget vigtigt at tilpasse indhold og form meget nøje til målgruppen, samt følge op på effekterne af end indsats – både de forventede positive og de måske uforudsete negative konsekvenser.

Andre opmærksomhedspunkter – Elevernes sundhedsmæssige udfordringer og læreren som rollemodel

Blandt andre opmærksomhedspunkter peger den grå litteratur på, at underviserne er vigtige rollemodeller i forbindelse med indsatserne (4,5,8). Endvidere peger en tværsnitsundersøgelse foretaget af Kræftens Bekæmpelse (18) på, at der er en association på erhvervsskoler mellem andelen af ansatte der ryger, og andelen af elever der ryger. Det er ikke muligt at afgøre, om der er en årsagssammenhæng. Derudover peger litteraturen på, at der er en række udfordringer med elevgruppen i forhold til at implementere tobaksindsatser, fx påpeger flere kilder, at

en række elever har mere presserende (sundhedsrelaterede) udfordringer end rygning, og at rygestopinterventioner bliver nedprioriterede, da eleverne ikke oplever dem som relevante (3,15). Derudover er det væsentligt, at en del af eleverne oplever rygeinterventioner (generelt set) som værende stigmatiserende over for rygere (22). Det er væsentligt i arbejdet med at udvikle rygeinterventioner på erhvervsskoler, at disse bliver udviklet i "øjnehøjde" med målgruppen (eleverne).

Opsummering

Indsatser, der har til formål at begrænse, forhindre og/eller forebygge rygning på erhvervsskoler kan inddeles i seks forskellige indsatstyper: Rygepolitikker, inddragelse og medbestemmelse, rygestoptilbud, sociale og strukturelle alternativer til rygning, informationskampagner samt undervisning. Disse indsatstyper bygger på forskellige grundantagelser om, hvordan mennesker kan ændre sundhedsadfærd og dermed, hvordan indsatser skal konstrueres for at være sundhedsfremmende. Ved at systematisere viden om sundhedsfremmeinterventioner på erhvervsskoler ud fra et setting-perspektiv (2), kan vi se, at mange indsatser kombinerer både forskellige antagelser om sundhedsansvar og forskellige sundhedsfremmende metoder i de samme indsatser. Dette er i tråd med, at det også i andre settings (fx folkeskolen (30)) eller inden for andre områder (fx diabetes eller fedme forebyggelse (31)) bliver anbefalet at interventioner er multi-komponente.

På grund af et lavt antal videnskabelige studier (n=5), er det ikke muligt entydigt at konkludere, hvilke indsatser der har en effektivitet i forhold til at begrænse, forhindre eller forebygge rygning på erhvervsskoler. Gennem kombinationen af videnskabelig- og grå litteratur er det muligt at identificere de elementer i indsatserne, der ser ud til, eller opleves, som værende virkningsfulde. Strukturelle ændringer i praksis (rygepolitikker og sociale alternativer til rygning) kan understøtte rygeforebyggelse, idet disse elementer

fx bidrager til at forandre (ryge)kulturen på skolerne, og forebygge at elever starter med at ryge. I forbindelse med etablering af de strukturelle ændringer, bør elever og ansatte inddrages i arbejdet med at udvikle eller implementere tiltagene, og dermed skabe en organisatorisk forankring. Generelt ser det ud til, at dialogbaseret-undervisning og workshops virker mest hensigtsmæssigt, og at undervisningsmaterialet skal udarbejdes specifikt i forhold til målgruppens ønsker og behov. Effektive rygestopindsatser har været baseret på frivillige og motiverede deltagere, både hvad angår fysiske tilbud (fx kurser) og elektroniske tilbud (fx sms'er).

Konklusion

Effektfulde tilgange til rygestop og rygeforebyggelse på erhvervsskoler er underbelyst, og det er ikke muligt at konkludere, hvad der er de mest effektfulde indsatser ud fra den gennemgåede litteratur. Det er derfor p.t. kun muligt at basere indsatser på praksiserfaringer og anbefalinger, der i høj grad er udarbejdet med udgangspunkt i viden og evidens fra andre settings. Fremadrettet er det vigtigt, at nye indsatser på erhvervsskoler bliver forskningsmæssigt evalueret, så det på sigt bliver muligt at identificere effektfulde tilgange til at begrænse, forhindre eller forebygge rygning samt dokumentere eventuelle uforudsete negative konsekvenser af en indsats.

Metodiske overvejelser

I gennemgangen af den inkluderede litteratur, har vi valgt at afrapportere analysen i forhold til forskellige tilgange til forebyggelse (forskellige indsatstyper). Mange af de gennemgåede studier består af flere forskellige indsatser, og fremgår derfor under flere tilgange. Effekten af studiet er dog en samlet effekt, og effekten skal derfor ikke tilskrives den enkelte tilgang alene men studiets samlede sum af indsatser. På grund af forskelle i uddannelsessystemer kan det være svært at overføre erfaringer fra andre lande til en dansk kontekst. I litteraturgennemgangen har

det været et specifikt formål at inkludere studier, der foregik i en dansk setting, eller i en setting, der er sammenlignelig med en dansk erhvervsskole kontekst. Som sådan er denne gennemgang den første af sin art. Gennemgangen inkluderer fem videnskabelige studier, heraf to studier, hvor indsatsen var målrettet både gymnasiale- og erhvervsuddannelser. En del af den grå litteratur er ligeledes baseret på studier, der foregår på forskellige typer af ungdomsuddannelser. Ikke alle de inkluderede materialer opgør resultater på skoletype, og da der er forskelle i rygeadfærd mellem elever på erhvervsskoler og gymnasier (32), betyder det, at ikke alle resultater nødvendigvis er direkte overførbare til den danske erhvervsskole setting. Disse studier afspejler til gengæld den danske virkelighed, hvor mange erhvervsskoler ligger i tilknytning til andre ungdomsuddannelser.

Af ressourcemæssige årsager, har vi i udvælgelsen af den grå litteratur valgt at afgrænse os til dansk grå litteratur og udvalgte databaser og søgestrategier. Dette medfører, at der kan være relevant grå international og anden dansk litteratur, som vi ikke har medtaget, som kunne have bidraget med nye indsigter eller styrket den eksisterende analyse. Fremadrettet vil det være relevant at indhente og gennemgå grå litteratur fra fx de skandinaviske lande. Der er ikke foretaget en systematisk kvalitetsvurdering af de inkluderede materialer, da diversiteten af studierne ikke tillod en sammenligning mellem studierne.

REFERENCER

1. Moher D, Clarke M, Gherzi D, Liberati A, Petticrew M, Shekelle P, m.fl. Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement. Syst Rev [Internet]. december 2015 [henvist 28. februar 2018];4(1). Tilgængelig hos: <http://systematicreviewsjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/2046-4053-4-1>
2. Whitelaw S, Baxendale A, Bryce C, MacHardy L, Young I, Witney E. "Settings" based health promotion: a review. Health Promot Int. december 2001;16(4):339–53.
3. Filges T, Sørensen NU, Jeppesen DS. Når et æble om dagen ikke er nok: Ung og sund på ungdomsuddannelserne i Svendborg. København: Center for ungdomsforskning; 2006 s. 97.
4. Rosengaard C. Erfaringer med at implementere sundhedstiltag på erhvervsskoler. Konferenceoplæg præsenteret ved: Sundhed på erhvervsskoler; 2012 nov; COWI Kongens Lyngby.
5. Hansen DR, Jekes S. Sunde erhvervsskoler – godt på vej - Kortlægning af udfordringer og potentialer ved det sundhedsfremmende arbejde på danske erhvervsskoler. København: Kræftens Bekæmpelse; 2015 nov s. 55.
6. Bedre sundhed og trivsel blandt unge [Internet]. København: Københavns Kommune; 2016 nov s. 44. Tilgængelig hos: <http://sund-by-net.dk/wp-content/uploads/2016/09/Bilag-2-Bedre-sundhed-og-trivsel-blandt-unge-aktivitetskatalog-til-ungdomsuddannelser-i-K%C3%B8benhavn-Kommune.pdf>
7. Rasmussen KH. "Quitting as an unattainable dream" - A qualitative study about Danish vocational students' experiences of becoming smokers and making efforts to quit [Speciale]. [Lund]: Lund University; 2016.
8. Pedersen AD, Jensen BS, Kjeldal CN, Landgren L, Kjær NT, Ollendorff S. Ti skridt til god tobaksforebyggelse - den gode kommunale model [Internet]. København: Sund By Netværket; 2012 s. 82. Report No.: 2.0. Tilgængelig hos: <http://sund-by-net.dk/wp-content/uploads/images/Ti%20skridt%20til%20god%20tobaksforebyggelse%2C%20Ny%20udgave.pdf>
9. Til ungdomsuddannelsens lærere og ledelse: Politik for rusmidler og rygning [Internet]. Danmark: Sundhedsstyrelsen; 2011 s. 13. Tilgængelig hos: <https://www.sst.dk/~media/EE5F3970C5694396AC84684F5746E492.ashx>
10. Sunde erhvervsskoler - Inspiration til at skabe sunde rammer og introducere sundhed i undervisningen [Internet]. København: Sundhedsstyrelsen; 2012 s. 64. Tilgængelig hos: <https://www.emu.dk/modul/sunde-erhvervsskoler#>
11. Unge og rygning - Inspirationskatalog [Internet]. København: Sundhedsstyrelsen; 2016 jan s. 32. Report No.: 1.0. Tilgængelig hos: <https://sundhedsstyrelsen.dk/da/nyheder/2016/~media/435B56B1E2C84E6BAF99666AB3773BE9.ashx>
12. Røgfri skoletid på ungdomsuddannelser [Internet]. Cancer. 2017 [henvist 22. december 2017]. Tilgængelig hos: <https://www.cancer.dk/forebyg/undga-roeg-og-rygning/indsat>

ser-mod-rygning/roegfri-skoletid/roegfri-skoletid-pa-ungdomsuddannelser/

firmaet Krydsfelt & Folk og netværket Tranevej20. København; 2015 jan s. 18.

13. Wohllebe L. Børn skal ikke lære at ryge i skolen [Internet]. Cancer. 2017 [henvist 22. december 2017]. Tilgængelig hos: <https://www.cancer.dk/nyheder/boern-skal-ikke-laere-at-ryge-i-skolen/>
14. Mikkelsen BE. Sundere erhvervsskoler - Erfaringer og anbefalinger på baggrund af et pilotprojekt i Holstebro Kommune [Internet]. Aalborg: AAU; 2015 nov s. 50. Tilgængelig hos: <https://hjertereforeningen.dk/wp-content/uploads/2016/11/evalueringsrapport.ucu-projekt-master.pdf>
15. Ung og Sund i Uddannelse i København - Evaluering [Internet]. København: Københavns Kommune; 2011 jun s. 52. Tilgængelig hos: <https://sundhedsstyrelsen.dk/~media/175DCAE519A-44F6A92933224FA960139.ashx>
16. Social- og sundhedsskolen, Esbjerg. Kom i ryggede god form For dig som gerne vil kvitte smøgerne! [Internet]. 2012; Esbjerg. Tilgængelig hos: <http://www.sst.dk/~media/617E08984BD-D4D40B84FCE954DA2E307.ashx>
17. Rygning på Social - og Sundhedsskoler - Erfaringsopsamling fra en indsats på Social - og Sundhedsskolen SOSU C. København: Kræftens Bekæmpelse; 2017 s. 21.
18. Nielsen PK, Kristensen MJ. Røgpolitik og rygevaner på ungdomsuddannelserne. København: Kræftens Bekæmpelse; 2005 s. 64.
19. Bo T, Christiansen SØ, Konradsen TR, Thomsen SM. Rygning på frisørskolen CPH WEST - Et pilotprojekt i samarbejde mellem Røgfrit København 2025, Frisørskolen CPH WEST, konsulent-
20. Slutevaluering af Rygning - Skod Det Nu [Internet]. Frederiksberg: Oxford Research A/S; 2015 nov [henvist 29. januar 2018] s. 33. Tilgængelig hos: <https://sundhedsstyrelsen.dk/da/nyheder/2016/~media/73B143D8569D4C898F0AF-DE9F6C2A8B5.ashx>
21. Gorini G, Carreras G, Bosi S, Tamelli M, Monti C, Storani S, m.fl. Effectiveness of a school-based multi-component smoking prevention intervention: The LdP cluster randomized controlled trial. Bd. 61. 2014.
22. Hansen GIL, Aarstrup SM, Tjørnhøj-Thomsen, T, Rod MH, Ingholt L. De unges stemmer - en pilotundersøgelse af brug af fremtidsworkshops på en erhvervsskole [Internet]. København: Statens Institut for Folkesundhed, SDU; 2017 s. 41. Tilgængelig hos: http://www.si-folkesundhed.dk/upload/de_unges_stemmer.pdf
23. Jensen PD. Rygestopkurser for unge - Erfaringer fra et pilotstudie. København: Kræftens Bekæmpelse; 2004 s. 29. (Rygestop og unge Et litteratur- og interventionsstudie).
24. Haug S, Schaub MP, Venzin V, Meyer C, John U. Efficacy of a Text Message-Based Smoking Cessation Intervention for Young People: A Cluster Randomized Controlled Trial. J Med Internet Res. 16. august 2013;15(8):e171.
25. Minary L, Cambon L, Martini H, Wirth N, Acouetey DS, Thouvenot F, m.fl. Efficacy of a smoking cessation program in a population of adolescent smokers in vocational schools: a public health evaluative controlled study. BMC Public Health [Internet]. december 2013 [henvist 28. februar

2018];13(1). Tilgængelig hos: <http://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-13-149>

26. Andersen S, Sørensen BB, Ingholt L. Trivsel, Fællesskab & Faglighed på erhvervsskoler [Internet]. København: Statens Institut for Folkesundhed, SDU; 2017 s. 23. Report No.: 1.0. Tilgængelig hos: http://interventionsforskning.dk/userfiles/files/tff_elektronisk.pdf
27. Pauseaktiviteter [Internet]. EMU Danmarks læringsportal. [henvist 22. december 2017]. Tilgængelig hos: <https://www.emu.dk/modul/pauseaktiviteter>
28. Andersen S, Rod MH, Ersbøll AK, Stock C, Johansen C, Holmberg T, m.fl. Effects of a settings-based intervention to promote student wellbeing and reduce smoking in vocational schools: A non-randomized controlled study. Soc Sci Med. juli 2016;161:195–203.
29. Jungaberle H, Nagy E. Pilot Evaluation Study of the Life Skills Program REBOUND: Effects on Substance Use, Knowledge About Substances, and Risk Perception. SAGE Open. 23. december 2015;5(4):215824401561751.
30. Colabianchi N, Griffin JL, Slater SJ, O'Malley PM, Johnston LD. The Whole-of-School Approach to Physical Activity. Am J Prev Med. september 2015;49(3):387–94.
31. Gittelsohn J, Trude A. Diabetes and obesity prevention: changing the food environment in low-income settings. Nutr Rev. januar 2017;75(suppl 1):62–9.
32. Egan KK, Pisinger VSC, Christensen AI, Tolstrup JS. Rygevaner blandt gymnasie- og erhvervsskoleelever. Statens Institut for Folkesundhed; 2017.

KAPITEL 3: KARAKTERISTIK AF PROGRESSIVE OG IKKE-PROGRESSIVE ERHVERVSSKOLER I FORHOLD TIL AT INDFØRE RØGFRI SKOLETID – EN DESKRIPTIV ANALYSE

Clara Heinze, Anneke Vang Hansen
og Charlotte Demant Klinker

Introduktion og formål

Det er på nuværende tidspunkt en ledelsesbeslutning, om en erhvervsskole vil implementere røgfri skoletid eller ej. En sådan beslutning har større sandsynlighed for at blive truffet, og implementeret med succes, hvis der er opbakning fra ledelsen og de ansatte. I dette kapitel præsenterer vi resultater fra en analyse, der har haft til formål at belyse forskelle på erhvervsskoler, hvor ledelsen har en progressiv holdning til indførsel af røgfri skoletid, over for erhvervsskoler, hvor ledelser har en mindre progressiv holdning til indførsel af røgfri skoletid. At være progressiv kan karakteriseres som "at være handlekraftig på en ny eller fremtidsrettet måde" (1), og da det p.t. er under en håndfuld at landets erhvervsskoler, der har indført røgfri skoletid, kan indførsel af røgfri skoletid betragtes som en progressiv handling. Analysens resultater skal bidrage til at øge forståelsen af, hvilke skoler, der skal have meget eller lidt hjælp til at træffe en beslutning om at indføre røgfri skoletid samt indikere, hvad der kan understøtte en skole henimod at træffe en sådan beslutning.

Metode

Resultaterne er baseret på den landsdækkende spørgeskemaundersøgelse Danske erhvervsskolars sundhedsfremmende indsatser og implementeringskapacitet (2), gennemført af Steno Diabetes Center Copenhagen i samarbejde med Hjerteforeningen i foråret 2017. Deltagerne var den øverste ledelse, mellemledere og undervisere på 71 af landets i alt 87 erhvervsskoler. Datagrundlaget i denne rapport

består af besvarelser fra i alt 570 respondenter. Fra den øverste ledelse indgår 75 besvarelser fordelt på 70 skoler (median¹ =1,1, variation 1-4), 117 besvarelser fra mellemlederne fordelt på 42 skoler (median=2,8, variation 1-12) og 378 besvarelser fra undervisere fordelt på 50 skoler (median=7,6, variation 1-48). Pga. et højt antal respondenter blandt underviserne på én skole (n=48), er samtlige analyser gennemført både med og uden denne skole. Da der ikke var forskel på hovedkonklusionerne i de to analyser, er skolen bibeholdt i analyserne, og der er ikke yderligere justeret for antallet af respondenter pr. skole.

Der er gennemført deskriptive analyser og tests i SPSS 22. For kategoriske data er der foretaget Chi Square test og for kontinuerte variable, er der anvendt Mann-Whitney U-test for at belyse forskelle mellem progressive og ikke-progressive skoler. Mere specifikt undersøges det, om der er forskel på skolernes størrelse, type, geografiske placering og de ansatte, samt om der er forskelle i, hvordan der arbejdes med sundhedsfremme og trivsel, forskelle i skolernes politikker, regler og indsatser samt forskelle i skolernes implementeringskapacitet i relation til arbejdet med sundhedsfremme.

Følgende signifikansniveauer er anvendt:

1. $p < 0,001$: Højsignifikante fund
2. $p < 0,05$: Signifikante fund
3. $p < 0,1$: Tendens

På grund af et lavt antal besvarelser i nogle af analyserne afrapporteres tendenser også, da det indikerer en retning i datamaterialet. Resultater baseret på mindre end 5 svar er ikke afrapporteret af hensyn til anonymitet. For nærmere beskrivelse af

¹ Da data ikke er normalfordelt, er medianen et mere korrekt udtryk for den centrale tendens i datamaterialet end gennemsnit.

datamaterialet og metode se rapporten Danske erhvervsskolars sundhedsfremmende indsatser og implementeringskapacitet.

Resultater

Kategorisering af skoler

Skolerne er kategoriseret som værende enten en progressiv eller en ikke-progressiv skole i forhold til røgfri skoletid alt efter, hvad den øverste leder fra den respektive skole har svaret på følgende spørgsmål: "Hvor synes du skolen bør være om 2 år i forhold til røgfri skoletid? (Røgfri skoletid betyder, at elever og ansatte slet ikke må ryge i løbet af skoledagen, heller ikke uden for skolens matrikel)". Progressive skoler er defineret som de skoler, hvor den øverste leder har svaret, "vi har indført røgfri skoletid" eller "vi er i gang med at indføre røgfri skoletid". Ikke-progressive skoler er defineret ved, at lederen fra den respektive skole har svaret enten, "vi er ikke i gang med at indføre røgfri skoletid" eller "ved ikke" ².

Ud af de deltagende 71 erhvervsskoler, er 29 kategoriseret som værende progressive skoler og 42 som værende ikke-progressive skoler.

I tabel 1 fremgår det samlede antal respondenter fordelt på progressive og ikke-progressive skoler og de tre respondent niveauer (øverste ledelse, mellemledere og undervisere). I alt 46 % af respondenterne er tilknyttet progressive skoler, en lidt højere andel (48 %) blandt underviserne, og den mindste andel blandt den øverste ledelse (41 %).

Niveau	Progressive skoler	Ikke-progressive skoler	Total
Øverste ledelse	31 (41 %)	44 (59 %)	75 (100 %)
Mellemledere	52 (44 %)	65 (56 %)	117 (100 %)
Undervisere	180 (48 %)	198 (52 %)	378 (100 %)
Total	263 (46 %)	307 (54 %)	570 (100 %)

Tabel 1: Antal (%) respondenter fordelt på progressive og ikke-progressive skoler og tre respondent niveauer.

² På 6 skoler er mellemledernes besvarelser på spørgsmålet om holdning til røgfri skoletid anvendt til at kategorisere skolen, da den øverste ledelse enten ikke har svaret på spørgsmålet (n=4), eller fordi der ikke har været enighed blandt to ledere fra samme skole (n=2).

Karakteristika af de ansatte

Andelen af kvinder er større på de progressive skoler end på de ikke-progressive skoler (bilag 1, tabel 1). Dette gælder både for den øverste ledelse ($p < 0,05$), mellemlederne ($p < 0,05$) samt underviserne ($p < 0,001$). På de progressive skoler er andelen af undervisere, der har været ansat på skolen under 10 år, eller som har arbejdet i erhvervsskoleregion i under 10 år større, end på de ikke-progressive skoler ($p < 0,05$). Der er ingen forskelle i uddannelsesniveau og alder mellem ansatte på de progressive og ikke-progressive skoler.

Skolekarakteristika

Skolerne er kategoriseret efter det hovedområde, de primært udbyder uddannelser indenfor. De fire kategorier er:

1. Fødevarer, jordbrug og oplevelser (fx gastronom, gartner eller frisør).
2. Omsorg, sundhed og pædagogik (fx SOSU-assistent, tandtekniker eller pædagogisk assistent).
3. Kontor, handel og forretningsservice (fx sekretær, handelsassistent eller eventkoordinator).
4. Teknologi, byggeri og transport kombineret med uddannelser inden for andre hovedområder (fx teknisk designer, elektriker eller buschauffør).

En stor andel af de progressive skoler (45,2 %) er af typen Omsorg, sundhed og pædagogik, mens en stor andel af de ikke-progressive skoler er af typen Kontor, handel og forretningsservice (41,9 %) ($p < 0,05$) (bilag 1, tabel 2). Derudover ses der en tendens til, at de progressive skoler i højere grad er mellem-store skoler (800-2000 elever) ($p < 0,1$). Der er ingen sammenhæng mellem det at være en progressiv skole eller en ikke-progressiv skole og geografisk beliggenhed.

Politikker, regler og indsatser på rygeområdet samt rygepraksis

Den øverste ledelse ($N=75$) og mellemlederne ($N=117$) er i undersøgelsen blevet spurgt til politikker, regler og indsatser på rygeområdet. Baseret på svar fra den øverste ledelse ses, at rygeregler i højere grad bliver sanktioneret negativt, ved fx irettesættelse, ledelsesinvolvering eller hjemsendelse, på de progressive skoler sammenlignet med de ikke-progressive skoler ($p < 0,05$) (bilag 1, tabel 3). Baseret på svar fra mellemlederne ses, at de progressive skoler i højere grad tilbyder rygestophjælp til eleverne, herunder kurser og samtaler, end på de ikke-progressive skoler ($p < 0,05$). De progressive skoler har ligeledes i højere grad en samarbejdsindsats med eksterne om rygeforebyggelse og/eller begrænsning af rygning hos eleverne ($p < 0,05$). Der ses derudover en tendens til, at de progressive skoler i højere grad tilbyder ansatte rygestophjælp end på de ikke-progressive skoler ($p < 0,1$).

Baseret på svar fra mellemlederne ses, at der i højere grad forekommer et forbud mod, at eleverne må ryge på skolens matrikel på de ikke-progressive skoler sammenlignet med de progressive skoler ($p < 0,05$).

Rygepraksis

Underviserne ($N=378$) er yderligere blevet stillet fem spørgsmål angående rygepraksis og rygemuligheder på skolen. Der ses en tendens til, at underviserne oplever, at ansatte og elever oftere ryger sammen på de ikke-progressive skoler sammenlignet med de progressive skoler ($p < 0,1$) (data ikke vist). Der ses ingen forskelle i, om elever og ansatte ryger samme sted, om de ansatte er synlige for skolens elever, når de ryger, om rygning vurderes som et vigtigt socialt samlingspunkt for eleverne samt, om der er rygeskure eller overdækkede områder til rådighed for rygerne.

Politikker, regler og indsatser på andre områder

I undersøgelsen er skolernes politikker, regler og indsatser på områderne alkohol, hash og andre stoffer, mad og måltider, motion og bevægelse samt trivsel og mental sundhed også afdækket. I nedenstående gennemgang og i bilag 1, tabel 4a-c afrapporteres alene signifikante fund og tendenser i datamaterialet.

Mad og måltider

Baseret på svar fra underviserne ses, at der på de ikke-progressive skoler i højere grad er mulighed for at købe sodavand eller andre sukkerholdige drikke ($p<0,001$) samt slik, is eller andre sukker- eller fedtholdige fødevarer ($p<0,05$), sammenlignet med de progressive skoler. Baseret på svar fra den øverste ledelse samt mellemlædelsen ses det, at de progressive skoler i højere grad tilbyder gratis morgenmad en eller flere dage om ugen, end de ikke-progressive skoler ($p<0,05$).

Motion og bevægelse

Baseret på svar fra underviserne fremgår, at de progressive skoler i højere grad har indendørsfaciliteter, hvor eleverne kan være fysisk aktive ($p<0,001$) samt har omklædningsrum ($p<0,001$), bedefaciliteter ($p<0,05$) og cykelfaciliteter ($p<0,05$). Svarene fra mellemlædelsen viser, at de progressive skoler i højere grad integrerer motion og bevægelse på grundforløbet i pauserne ($p<0,05$) og i den teoretiske undervisning ($p<0,1$), sammenlignet med de ikke-progressive skoler. I spørgsmålet om hvilke barrierer mellemlædelsen oplever i forhold til at integrere motion og bevægelse på grundforløbet, ses det, at de ikke-progressive skoler i højere grad end de progressive skoler ser manglende motivation hos eleverne, indendørsfaciliteter, økonomiske ressourcer samt manglende tid som barrierer ($p<0,05$). Der ses derudover en tendens til, at mellemlædelsen på de ikke-progressive skoler i højere grad ser udendørsfa-

ciliteter som en barriere, sammenlignet med de progressive skoler ($p<0,1$). På hovedforløbet ses det via mellemlædelsen, at de progressive skoler i højere grad integrerer motion og bevægelse i den praktiske undervisning ($p<0,05$), i den teoretiske undervisning ($p<0,05$), som et afbæk i undervisningen ($p<0,05$) samt i pauserne ($p<0,1$), sammenlignet med de ikke-progressive skoler. Endvidere ses det, at de progressive skoler i højere grad samarbejder med eksterne om motion og bevægelse ($p<0,05$). Baseret på svar fra den øverste ledelse ses det, at de progressive skoler i højere grad har afsat økonomiske ressourcer til videreuddannelse relateret til motion og bevægelse ($p<0,05$). Blandt svar fra den øverste ledelse ses der en tendens til, at de progressive skoler i højere grad har udviklet en konkret handleplan inden for tiltag om motion og bevægelse, samt i højere grad har afholdt konferencer eller workshops med eksterne inden for tiltag om motion og bevægelse ($p<0,1$).

Trivsel og mental sundhed

Blandt svar fra mellemlædelsen ses det, at de progressive skoler i højere grad ser manglende tid som en barriere for at arbejde med elevernes trivsel og mentale sundhed ($p<0,05$). Der ses en tendens til, at de progressive skoler i højere grad har en mentorordning sammenlignet med de ikke-progressive skoler ($p<0,1$). Baseret på svar fra den øverste ledelse ses, at de progressive skoler i højere grad har nedsat en arbejdsgruppe til at varetage tiltag inden for trivsel og mental sundhed, sammenlignet med de ikke-progressive skoler ($p<0,1$).

Alkohol, hash og andre stoffer

Der ses ingen forskelle mellem de progressive skoler og de ikke-progressive skoler inden for politikker, regler og indsatser på områderne alkohol samt hash og andre stoffer ($p>0,1$ på alle spørgsmål, data ikke vist).

Undervisning i sundhed og trivsel, motion og bevægelse samt trivsel og mental sundhed

Underviserne er blevet spurgt, hvordan de arbejder med sundhed og trivsel, motion og bevægelse samt med trivsel og mental sundhed i undervisningen. Der er ingen forskelle mellem, hvordan underviserne fra de progressive skoler og underviserne fra de ikke-progressive skoler arbejder med sundhed og trivsel, motion og bevægelse samt trivsel og mental sundhed i undervisningen, hverken på grundforløbet eller på hovedforløbet ($p > 0,1$ på alle spørgsmål, data ikke vist).

Implementeringskapacitet

Implementeringskapacitet refererer i denne rapport til erhvervsskolernes muligheder for succesfuldt at arbejde med sundhedsfremmende tiltag i praksis, og afhænger både af menneskelige og materielle ressourcer. De tre respondentgrupper er blevet bedt om at svare på en række spørgsmål fordelt på seks faktorer, der har betydning for deres kapacitet til at implementere nye sundhedsfremme tiltag: Organisationsadfærd, medarbejderne, ledelsen, målgruppen, fokus, samt rammer og vilkår. I nedenstående gennemgang og i bilag 5a-c, afrapporteres signifikante fund og tendenser i datamaterialet.

Organisationsadfærd

Organisationsadfærd handler om organisatoriske faktorer såsom åbenhed og incitamenter i samarbejdet på tværs af organisationen, samt om en understøttende viden- og læringskultur. Baseret på svar fra den øverste ledelse, mellemlederne samt underviserne fremgår, at de progressive skolars arbejde i højere grad er baseret på systematisk brug af viden ($p < 0,05$). Ifølge mellemlederne er arbejdet med sundhed og trivsel på de progressive skoler ligeledes i højere grad organiseret på tværs af afdelinger eller ledelses-medarbejder-niveauer ($p < 0,05$), og underviserne har i højere grad medbestemmelse i forhold til, hvordan der arbejdes med sundhed og

trivsel ($p < 0,05$) sammenlignet med de ikke-progressive skoler.

Medarbejderne

Faktoren medarbejderne handler i denne undersøgelse om undervisernes rolle i organisationen, herunder deres motivation, viden og kompetencer samt mulighed for kompetenceudvikling inden for sundhed og trivsel. Der er ingen forskelle mellem de progressive og de ikke-progressive skoler på de spørgsmål, der er inkluderet under denne faktor ($p > 0,1$ på alle spørgsmål).

Ledelsen

Faktoren ledelsen handler om ledelsens rolle i organisationen. Ledelsen indbefatter både den øverste ledelse og andre ledelsesfunktioner afhængigt af skolen's organisering. Baseret på svar fra den øverste ledelse ses en tendens til, at ledelsen på de progressive skoler i højere grad har skabt fælles mål og retning for arbejdet med elevernes sundhed og trivsel, end ledelsen på de ikke-progressive skoler ($p < 0,1$). Baseret på mellemledernes svar ses en tendens til, at de progressive skoler i højere grad har en eller flere nøglemedarbejdere på ledelsesniveau, der er fortalere for, at skolen skal arbejde med elevernes sundhed og trivsel ($p < 0,1$). Blandt undervisernes svar, ses en tendens til, at de progressive skolers ledelse i højere grad bakker op om medarbejdernes arbejde med sundhed og trivsel ($p < 0,1$), samt at ledelsen i højere grad ser arbejdet med elevernes sundhed og trivsel som en vigtig investering i forhold til at øge elevernes motivation og læring ($p < 0,1$), sammenlignet med de ikke-progressive skoler.

Målgruppen

Faktoren målgruppen handler om eleverne, herunder deres ressourcer og motivation i forhold til at deltage i sundheds- og trivselsindsatser. Baseret på svar fra alle tre respondentgrupper, vurderes det, at eleverne på de progressive skoler i højere grad har gode

muligheder for at arbejde med egen sundhed og trivsel under deres uddannelsesforløb end eleverne på de ikke-progressive skoler ($p < 0,05$). Derudover vurderer mellemlederne fra de progressive skoler i højere grad end mellemlederne fra de ikke-progressive skoler, at eleverne har tilstrækkelige kompetencer og ressourcer til at deltage i undervisning eller indsatser om sundhed og trivsel ($p < 0,05$). Baseret på svar fra mellemlederne vurderes det, at eleverne på de ikke-progressive skoler i højere grad har problemer med sundhed, som fx problemer relateret til kost, rygning, alkohol, motion eller overvægt ($p < 0,05$), samt i højere grad har problemer med trivsel og mental sundhed, som fx problemer med sociale relationer eller lavt selvværd ($p < 0,1$) sammenlignet med de progressive skoler. Der ses en tendens til, at eleverne fra de progressive skoler i højere grad inddrages i udvikling eller beslutninger af hvilke tiltag, der skal sættes i gang inden for sundhed og trivsel sammenlignet med de ikke-progressive skoler ($p < 0,1$).

Fokus

Fokus handler om synlighed, herunder strategisk fokus og brugen af medier fx ved at skabe synlighed om skolens arbejde med sundhedsfremme. Baseret på svar fra mellemlederne ($p < 0,001$) og underviserne ($p < 0,05$) fremgår, at de progressive skoler i højere grad har fokus på arbejdet med sundhed og trivsel sammenlignet med de ikke-progressive skoler. Baseret på undervisernes svar ses, at ledelsen på de progressive skoler i højere grad har gjort en indsats for at skabe synlighed om skolens arbejde med

sundhed og trivsel over for medarbejdere og elever internt på skolen ($p < 0,05$), sammenlignet med ledelsen fra de ikke-progressive skoler. Derudover ses der en tendens til, at de progressive skolers ledelser i højere grad har gjort en indsats for at skabe synlighed om skolens arbejde med sundhed og trivsel udadtil til omverdenen, end de ikke-progressive skolers ledelser, baseret på svar fra den øverste ledelse og mellemlederne ($p < 0,1$).

Rammer og vilkår

Faktoren rammer og vilkår handler om økonomiske ressourcer, fysiske rammer, bemanning og eksterne samarbejdspartnere. Det fremgår, at de progressive skolers mellemledere i højere grad vurderer, at skolen har nok økonomiske ressourcer til rådighed til arbejdet med sundhed og trivsel ($p < 0,05$), sammenlignet med mellemlederne fra de ikke-progressive skoler. Derudover ses det, at de progressive skolers mellemledere og undervisere i højere grad vurderer, at skolen har nok personale til rådighed til arbejdet med sundhed og trivsel, sammenlignet med de ikke-progressive skoler ($p < 0,05$). Underviserne fra de progressive skoler vurderer i højere grad, end underviserne fra de ikke-progressive skoler, at skolens fysiske rammer er egnede til arbejdet med sundhed og trivsel ($p < 0,05$). Baseret på svar fra den øverste ledelse samt mellemlederne ses der en tendens til, at de progressive skoler i højere grad har skabt overblik over eventuelle eksterne samarbejdspartnere som ressource til fremtidige sundheds- og trivselstiltag ($p < 0,1$).

Opsummering

Progressive skoler

Signifikante fund

- En høj andel af kvinder.
- Ansat i erhvervsskoleregi samt på skolen under 10 år.
- Af typen omsorg, sundhed og pædagogik.
- Større skoler.
- Sanktionerer overtrædelse af rygeregler negativt.
- Tilbyder rygestophjælp til elever – herunder kurser og samtaler.
- Samarbejdsindsatser med eksterne på områder inden for sundhed og trivsel.
- Tilbyder gratis morgenmad en eller flere dage om ugen.
- Har indendørsfaciliteter, omklædningsrum, badefaciliteter og cykelfaciliteter.
- Integrerer motion og bevægelse på grundforløbet i pauserne.
- Integrerer motion og bevægelse på hovedforløbet i den teoretiske og praktiske undervisning samt som afbræk i undervisningen.
- Samarbejder med eksterne om motion og bevægelse.
- Har ledelsen afsat økonomiske ressourcer til videreuddannelse relateret til motion og bevægelse.
- Ser tid som en barriere i arbejdet med trivsel og mental sundhed.
- Baserer sit arbejde på systematisk brug af viden.
- Organiserer arbejdet med trivsel og sundhed på tværs af afdelinger.
- Har underviserne medbestemmelse i arbejdet med trivsel og sundhed.
- Eleverne har gode muligheder samt de tilstrækkelige kompetencer til arbejdet med egen sundhed.
- Fokus på arbejdet med sundhed og trivsel.
- Ledelsen har skabt synlighed om arbejdet med sundhed og trivsel internt og eksternt.
- Nok økonomiske ressourcer og nok personale til arbejdet med sundhed og trivsel.

Ikke-progressive skoler

Signifikante fund

- Af typen kontor, handel og forretningsservice.
- Mindre skoler.
- Et forbud mod at eleverne må ryge på matriklen.
- Mulighed for køb af slik og sodavand.
- Ser elevernes motivation, økonomiske ressourcer, manglende tid og indendørsfaciliteter som en barriere.
- Elever med problemer inden for sundhed.

Tendenser

- Tilbyder ansatte rygestopkursus.
- Integrerer motion og bevægelse på grundforløbet i den teoretiske undervisning.
- Integrerer motion og bevægelse på hovedforløbet i pauserne.
- Udviklet en konkret handleplan omkring motion og bevægelse.
- Afholdt konferencer eller workshops omkring motion og bevægelse.
- Har en mentorordning til arbejdet med trivsel og mental sundhed.
- Nedsat en arbejdsgruppe til tiltag omkring trivsel og mental sundhed.
- Ledelsen har skabt fælles mål og retning for arbejdet med sundhed og trivsel.
- Har en eller flere nøglemedarbejdere, der er fortalere for arbejdet med sundhed og trivsel.
- Ledelsen bakker op om medarbejdernes arbejde med sundhed og trivsel.
- Ledelsen ser arbejdet med sundhed og trivsel som en vigtig investering.
- Eleverne inddrages i udvikling og beslutninger inden for arbejdet med sundhed og trivsel.
- Ser elevernes fravær som en barriere i arbejdet med sundhed og trivsel.
- Nedsat en arbejdsgruppe til at varetage reformens tiltag inden for trivsel og mental sundhed.
- Skabt overblik over eventuelle fremtidige samarbejdspartnere.

Tendenser

- Ser udendørsfaciliteter som en barriere.
- Elever med problemer inden for trivsel og mental sundhed.

Konklusion

Ved at inddele de danske erhvervsskoler i progressive og ikke-progressive erhvervsskoler, med udgangspunkt i den øverste ledelses holdning til røgfri skoletid, tegner der sig et billede af, at de progressive skoler i forhold til røgfri skoletid generelt, er mere orienterede imod at være sundhedsfremmende. Det at være en progressiv skole på rygeområdet hænger sammen med, at skolens øverste ledelse, mellemledere og undervisere generelt har en mere progressiv og positiv indstilling til, og praksis omkring, arbejdet med sundhedsfremme og forebyggelse. Det eneste fund som går i mod denne overordnede tendens er, at der i højere grad er et forbud mod, at eleverne må ryge på skolens matrikel på de ikke-progressive skoler sammenlignet med de progressive skoler.

Metodiske overvejelser

Rapportens datagrundlag vurderes at være repræsentativt i forhold til de danske erhvervsskoler, baseret på undersøgelsens svarprocent og dækningsgrad, fordeling af skoletyper, geografisk fordeling samt skolestørrelse. Dog er der en række forhold, der skal tages højde for i fortolkningen af resultaterne.

Spørgeskemaundersøgelsen er en tværsnitsundersøgelse, hvormed undersøgelsens resultater

alene giver et øjebliksbillede af karakteristika ved progressive og ikke-progressive skoler, hvor det er ikke muligt at udlede årsagssammenhænge. Spørgsmålet der er anvendt til at karakterisere skolerne som værende progressive eller ikke-progressive i forhold til at indføre røgfri skoletid er et holdnings-spørgsmål. I nogle tilfælde har der været forskelle i holdningen blandt den øverste ledelse eller blandt ledere og mellemledere fra samme skole, og her har flertallet været retningsgiver for, om skolen er blevet karakteriseret som værende enten progressiv eller ikke-progressiv, på trods af at data har tydet på, at skolens ledelse har været splittet. På trods af den usikkerhed, der har været i at inddele skolerne i progressive og ikke-progressive, understøtter undersøgelsens resultater, at der er bestemte karakteristika knyttet til den besluttede inddeling, hvilket understøtter analysens validitet. Analysens præcision afspejles i de oplyste signifikansniveauer, hvor tendenser også er inddraget for at vise en retning i datamaterialet. Grundet datamaterialets opbygning i tre respondentniveauer, hvor hver gruppe til dels har besvaret forskellige spørgsmål, har det ikke været muligt at gennemføre justerede analyser. Det er derfor sandsynligt, at nogle af de fundne sammenhænge dækker over forskelle i bagvedliggende faktorer.

REFERENCER

1. Ordnet.dk. Available at: <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=progressiv>.
2. Hansen, A. V. & Klinker, C. D. Danske erhvervsskoler - sundhedsfremmende indsatser og implementeringskapacitet. (Hjerteforeningen og Steno Diabetes Center Copenhagen, 2017).

KAPITEL 4: SAMSKABENDE WORKSHOPS OG MINI-AKTIONER OM RØGFRI SKOLETID – ERFARINGER FRA TRE ERHVERVSSKOLER

**Steffen Löfvall, Kathrine Højlund Rasmussen
og Poul Dengsøe Jensen**

Introduktion og formål

Formålet med workshops og mini-aktioner har været at udvikle og afprøve konkrete tiltag (mini-aktioner), samt skabe ny viden om og erfaring med metoden som understøttende element ift. at fremme implementering af røgfri skoletid. Et særligt fokus har desuden været at undersøge, om workshops som metode kan benyttes til at skabe ejerskab og motivation hos målgruppen samt om de konkrete tiltag der blev udviklet i workshop 1, kan anvendes mere generisk på andre erhvervsskoler (se kapitel 5).

Metode

Workshopforløbet blev udviklet på en hybrid af aktionsforskning, aktionslæring og designtænkning. Aktionsforskning er karakteriseret ved at være deltagerinvolverende og praksisorienteret, dvs. at forskningen foregår i refleksiv interaktion mellem forskere og praktikere. Arbejdet er problemløsningsorienteret, og den producerede viden bør gøre deltagerne i stand til at forbedre deres praksis. Aktionsforskning er velegnet til at afdække og bearbejde såkaldte paradoksproblemer, som mange regner rygning blandt unge for at være. Et paradoks-problem er betegnelsen for en særlig type af problem, hvor aktørerne er uenige både om problemets karakter og løsning. En nærmere beskrivelse af metoden samt teorien bag workshopdesignet er nærmere beskrevet i bilag 2.

I workshopforløbet deltog erhvervsskolerne ZBC, Kokke- & Tjenerskolen (Selandia, Slagelse), SØPU København & Nordsjælland og Tietgen Business (Odense). På Kokke- og Tjenerskolen deltog alle

elever på GF1 og GF2 (ca. 80 elever), på SØPU deltog et GF1 hold (ca. 60 elever), og på Tietgen Business deltog elevrådet (ca. 20 elever). På alle skolerne deltog lærere/relevante fagpersoner, samt repræsentanter fra kommuner.

Det samlede workshopforløb bestod af tre hovedelementer:

- Workshop 1 (fokus på praksis og udvikling af mini-aktioner)
- Aktionsperiode (afprøvning af selvvalgte mini-aktioner)
- Workshop 2 (evaluering af mini-aktioner og andre indsats typer)

Workshop 1 (fokus på praksis og udvikling af mini-aktioner)

Formålet med workshop 1 var at afdække elevernes og lærernes rygepraksis på skolen, samt udvikle og igangsætte konkrete mini-aktioner på skolen.

Programmet for workshop 1 var:

- Introduktion til projekt og konsulentteamet
- Indkredsning af rygning i gruppen + etablering af gruppen
- Safari: En tur ud til rygeområderne. Indsamling af indtryk
- Drømmefasen: Idéudvikling af alternative aktiviteter i elevgruppen
- Analysefasen: Organisationskultur- og forandringsanalyse i lærergruppen
- Idéudviklingsfasen: Videreudvikling af bedste aktivitetsforslag i gruppen
- Planlægning af aktionen
- Outro

Workshop 1 tog ca. tre timer. Først blev eleverne

inddelt i arbejdsgrupper, så alle grupper indeholdt både rygere og ikke-rygere. Herefter udfyldte de flere arbejdsark omhandlende rygepraksis på skolen fælles i gruppen. Arbejdsarkene var opbygget med konkrete trin, arbejdsspørgsmål og skrivefelter, der bidrog til at styre gruppesamtalerne. Samtidig kunne de se gruppens fremdrift, i takt med at tekstfelterne blev udfyldt.

Parallelt med elevarbejdet arbejdede lærergruppen, sammen med repræsentanter fra kommunerne, med at identificere lærernes rygepraksis på skolen. Til dette anvendtes der to arbejdsark. Det første ark svarede til elevernes ark om rygepraksis, mens det andet arbejdsark afklarede organisationskultur samt fremmende og hæmmende forandringsmekanismer på skolen.

Herefter tog alle på 'safari-tur'. Safarien indebar, at alle workshopdeltagere gik ud og så nærmere på, hvor der formelt og uofficielt ryges på skoleområdet. På turen blev der anvendt en interviewguide til rygere og ikke-rygere, der bidrog til at få afdækket flere vinkler på, hvorfor der ryges, og hvordan det eventuelt kan reduceres. Spørgeguiden gjorde samtidig lærerne og eleverne til aktive feltforskere i hinandens praksis.

Efter turen samledes arbejdsgrupperne til et fagligt oplæg om fem forskellige veje til ændrede vaner. Alle eksempler byggede på motivation og nudging. Med denne inspiration påbegyndte eleverne at designe forslag til mini-aktioner. Mini-aktionerne skulle tage udgangspunkt i elevernes egne ideer til, hvordan man på skolen kunne opnå det samme, som rygning giver – bare på en anden og mere sund måde. Efter idéudviklingen præsenterede grupperne deres bedste idé efter tur for hinanden ud fra tre punkter: Formålet, fordele ved mini-aktionen, samt udfordringer i forbindelse med en afprøvning. Efter præsentationerne blev der organiseret nye arbejdsgrupper om de aktionsforslag, som eleverne selv syntes, var spændende at realisere. De nye arbejdsgrupper fik tilknyttet en underviser fra skolen

og en kontaktperson fra konsulentteamet, der kunne støtte op om realiseringsfasen. I grupperne blev projekterne planlagt og der blev tildelt et mindre økonomisk beløb til indkøb af remedier. De elever, som ikke ønskede at deltage i planlægning og realiseringen, blev samlet i et tilstødende undervisningslokale. Her fik de mulighed til at uddybe, hvorfor de ikke ønskede at være med i aktionerne, dels tid til at videreudvikle listen af argumenter for, hvorfor skolen ikke skulle blive 100 pct. røgfri.

Aktionsperiode (afprøvning af selvvalgte mini-aktioner)

I perioden frem til workshop 2 fik eleverne mulighed for at afprøve deres mini-aktion på egen hånd uden tæt styring og opfølgning.

Workshop 2 (evaluering af mini-aktioner og andre indsatsstyper)

Formålet med workshop 2 var at evaluere elevernes mini-aktioner på skolen og andre danske og udenlandske rygeindsatser. Workshopen tog ca. 1,5 time.

Programmet for workshop 2 var:

- Introduktion til workshopen og eksempler på rygepolitikker på danske arbejdspladser og praktikpladser
- Status på mini-aktioner
- Evaluering af workshop 1
- Evaluering af forskellige røgfri indsatser
- Case: Erhvervsskolen X røgfri skoletid 2020
- Outro

Workshopen blev indledt med kort at skitsere programmet. Samtidig blev det beskrevet, hvordan rygeregler på mange private og offentlige arbejdspladser løbende er blevet strammet igennem de sidste 30 år. Særligt beskrives arbejdspladser, som en del af eleverne vil komme ud på i praktikperioder og efter afsluttet uddannelse.

Herefter blev der gjort kort status på mini-aktio-

nerne i plenum. Aktionsgrupperne redegjorde efter tur, hvad de havde gjort, hvad der var lykkedes og hvad der havde været af udfordringer i perioden. De øvrige elever kunne undervejs komme med forslag til, hvordan udfordringerne måske kunne overvindes.

I den tredje del evaluerede eleverne deres egen deltagelse i workshop 1 og aktionsperioden. Til dette blev der anvendt et elektronisk survey- og afstemningssystem, der kunne tilgås synkront fra elevernes mobiltelefoner. Eleverne kunne se afstemningsresultaterne umiddelbart efter, at holdet afgav deres stemmer. Eleverne blev bl.a. spurgt om demografiske data som alder og uddannelsesretning; om deres deltagelse i mini-aktionerne; om det var godt at blive gjort til "eksperter" i projektet; om det var spændende at være med til at bestemme, hvordan røgfri skoletid kunne se ud på skolen; og om de var motiverede til at gennemføre mini-aktioner efter første workshop.

Efter evalueringen blev der stillet skarpt på en række forskellige rygebegrænsende initiativer fra ind- og udland. Initiativerne reflekterede forskellige bud på, hvordan rygeadfærd kan ændres, og elever blev bedt om at tage aktivt stilling til dem.

Den sidste del af workshoppen handlede om, hvordan en fiktiv erhvervsskole kunne indføre røgfri skoletid i 2020. I casen indgik der tre elever, to lærere og en skoleleder. De havde forskellige holdninger og erfaringer med rygning. Workshop 2 blev afsluttet med et kort oprids af, hvad eleverne havde været igennem i løbet af de to workshops og hvad de næste skridt var.

Resultater

I dette afsnit evalueres udbyttet af workshopforløbet. Gennemgangen tager udgangspunkt i forløbets tre delelementer:

- Workshop 1 (fokus på praksis og udvikling af mini-aktioner)
- Aktionsperiode (afprøvning af selvvalgte mini-ak-

tioner)

- Workshop 2 (evaluering af mini-aktioner og andre indsats typer)

Workshop 1 (fokus på praksis og udvikling af mini-aktioner)

Der var flere elementer i workshop 1, som fungerede godt og mindre godt. Elementerne kan opsamles således:

Fungerede godt

- Fysiske rammer
- Holdstørrelse
- Gruppefordeling af rygere og ikke-rygere
- Progressionen i workshoppen
- Arbejdsarkene
- Safari-elementet

Fungerede mindre godt

- Det organisatoriske framing og betydning
- Uklar ledelses- og lærerdeltagelse og -opbakning
- Koncentrationen hos alle elever ifm. gruppearbejde og diskussioner
- Aktionslæring er følsom over for gruppedynamikker

Den største udfordring i workshop 1 var, at begrebet 'Røgfri Skoletid' for eleverne kom udefra, som "lyn fra en klar himmel" og uden tydelig motivation fra skolens ledelse og lærergruppens side. Det betød, at vi i høj grad blev opfattet som 'turister' og 'missionærer' blandt eleverne. For det andet betød det, at der var en generel skepsis blandt eleverne. Flere havde svært ved at acceptere præmissen om, at skolen og eleverne i deres løsningsforslag skulle arbejde hen imod røgfri skoletid. Projektet blev derfor opfattet som et overgreb imod individets selvbestemmelse. Ytringer som "Hvis man vil ryge, så synes jeg, man skal ha' lov til at ryge. Det skal andre ikke bestemme" var udbredt undervejs i workshoppen. Elever, der var 'imod' at indføre røgfri skoletid, var i nogle tilfælde forstyrrende, og bidrog til

en gruppering af 'for' og 'imod' blandt eleverne, som til tider skabte en konfliktfyldt stemning. Flere elever og lærere italesatte, at røgfri skoletid er et stigmatiserende emne i en workshop, og særligt lærerne berettede, at deres kollegaer som røg, bevidst fravalgte at deltage i workshopforløbet på grund af dette.

Gruppebaseret udviklingsarbejde viste sig at være følsomt overfor gruppedynamikker og stridslystne gruppemedtagere. Gruppemedlemmer kunne således obstruere de øvrige deltagers arbejde, hvis deltagerne ikke var vant til at arbejde i grupper og/eller ikke var enige om målet med arbejdet.

Omvendt trivedes mange af eleverne i rollen som idegenererende 'eksperter' og producerede en masse idéer til forbedringer af deres studiemiljø. Eleverne anså ikke eksisterende regler og forordninger som begrænsende faktorer, og havde flere ytringer som "Luk dog op for det der rum" og "Hvorfor må vi ikke bruge fitness-rummet uden en lærer?"

Mini-aktioner

Mini-aktionerne, som blev udviklet i workshop 1, bestod bl.a. af at etablere et hyggerum (fx med brætspil, computerspil, sofaarrangement), indføre alternative 7 minutters-pauseaktiviteter (fx quizzes, konkurrencer, spil eller fysisk aktivitet), fællesspisning, gratis små snacks, røgfri pauser, samt positive plakater (som kunne gøre opmærksom på, hvad man kunne spare op til, hvis man ikke købte cigaretter).

Aktionsperioden (afprøvning af selvvalgte mini-aktioner)

Der var elementer i mini-aktionsperioden som fungerede godt og mindre godt. Elementerne kan opsamles således:

Fungerede godt

- Relativt afklarede arbejdsgrupper efter workshop 1
- Muligheden for at nemt modtage projektpenge

til at komme i gang med mini-aktionen

Fungerede mindre godt

- Ingen tæt opfølgning på arbejdsgrupperne
- Uklar opbakning fra ledelses- og lærersiden
- Eleverne har andre opgaver for, når de er sammen på skolen

Ved afslutningen af workshop 1 var miniaktionsgrupperne relativt afklarede med, hvad de ville foretage sig af konkrete handlinger i den korte tidsperiode mellem workshop 1 og 2. I forbindelse med evalueringen af aktionerne ved workshop 2 viste det sig dog, at det havde været svært at komme i gang med aktionerne. Eleverne oplevede, at det var vanskeligt at finde tid til at mødes og realisere planerne, når arbejdet ikke indgik i et struktureret undervisningsforløb med tydelig læreropfølgning. Næsten ingen af eleverne fandt tid til at købe ting ind og sætte gang i deres mini-aktioner, oveni deres travle hverdag.

Derudover rapporterede nogle elever under mini-aktionsperioden, at de oplevede at blive 'upopulære', idet de udgjorde fanebærere for konceptet røgfri skoletid.

Workshop 2 (evaluering af mini-aktioner og andre indsatsstyper)

Der var flere elementer i workshop 2, som fungerede godt og mindre godt. Elementerne kan opsamles således:

Fungerede godt

- Fysiske rammer
- Holdstørrelse
- Progressionen i workshoppen
- Åben drøftelse af læring fra mini-aktionsperioden
- Løbende evalueringer af eget arbejde og andres rygeindsatser
- Dilemmaer i erhvervsskolecasen

Fungerede mindre godt

- Drøftelser i mindre grupper uden megen fysisk aktivitet
- Elevernes løsningsforslag ifm. erhvervsskoleca-sen

Det var tydeligt i evalueringen, at røgfri skoletid ikke var et "vindertema", dvs. ét af den slags temaer, som eleverne over en bred kam sagde 'Yes!' til, og var enige om nødvendigheden af at udvikle. Eleverne ville gerne forholde sig til, hvilke indsatser de kunne forestille sig ville fungere godt på skolen. Eleverne ville også gerne deltage i at udvikle ideer til mulige indsatser. Imidlertid var overgangen fra udvikling til handling straks sværere.

De elever, som udviklede mini-aktioner, oplevede, at det var svært at få aktionerne forankret i skoledagen. Endvidere manglede en ydre rammesætning, hvor skolen som institution havde sat røgfri skoletid på dagsordenen. Der var ingen udtalte forventninger

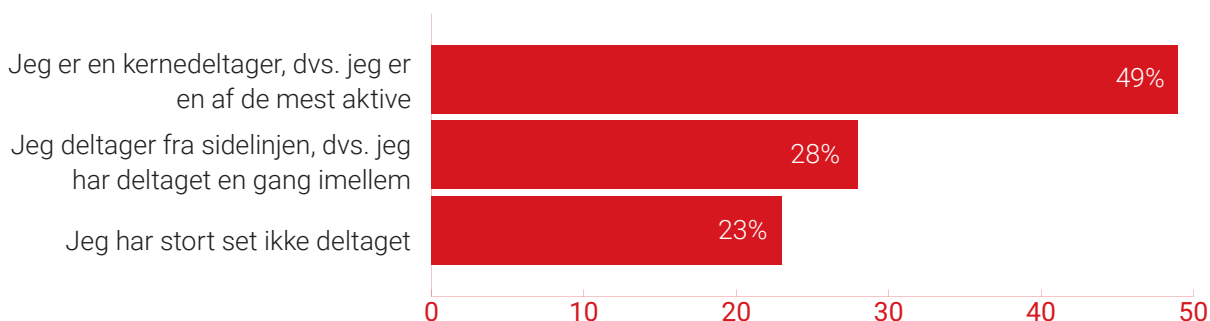
til elevernes idéudvikling og mini-aktioner. Eleverne oplevede ikke, at de fungerede som skolens "innovationsafdeling", og deres arbejde blev ikke bedømt og medregnet som en del af deres pensum og skolearbejde.

Elevernes evaluering af workshopforløbet

I det følgende præsenteres udvalgte resultater fra elev-evalueringen i workshop 2, hvor eleverne evaluerede deres egen deltagelse i workshop 1 og aktionsperioden ved at svare på en række spørgsmål via app'en 'Mentimeter'.

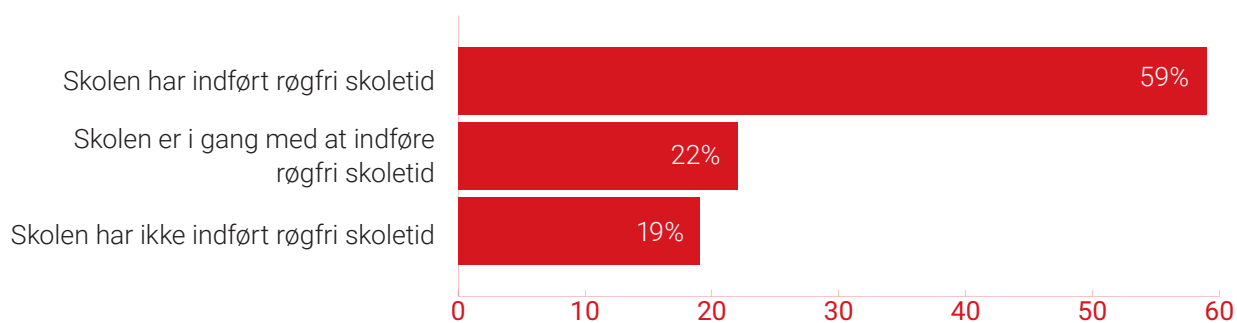
Resultaterne for elevernes selvvrurderede deltagelsesgrad, illustreret herunder i Figur 1, viser, at ca. én ud af fire elever (baseret på besvarelser fra 98 elever) deltog meget aktivt i workshopforløbet. En anden fjerdedel angav at have deltaget mere fra sidelinjen, og knap 50 % angav, at de stort set ikke havde deltaget.

Figur 1. Fordelingen af elevernes selvvrurderede deltagelsesgrad i workshops og miniaktioner i % (n=98)

I forhold til spørgsmålet om, hvor eleverne synes, at skolen bør være om to år i forhold til røgfri skoletid, svarede knap 40 % (baseret på besvarelser fra 95 elever), at skolen enten er i gang med, eller har indført røgfri skoletid. Over halvdelen af eleverne (59 %), svarede, at de ikke synes, at skolen skal indføre røgfri skoletid om to år. Resultaterne er illustreret i Figur 2 herunder:

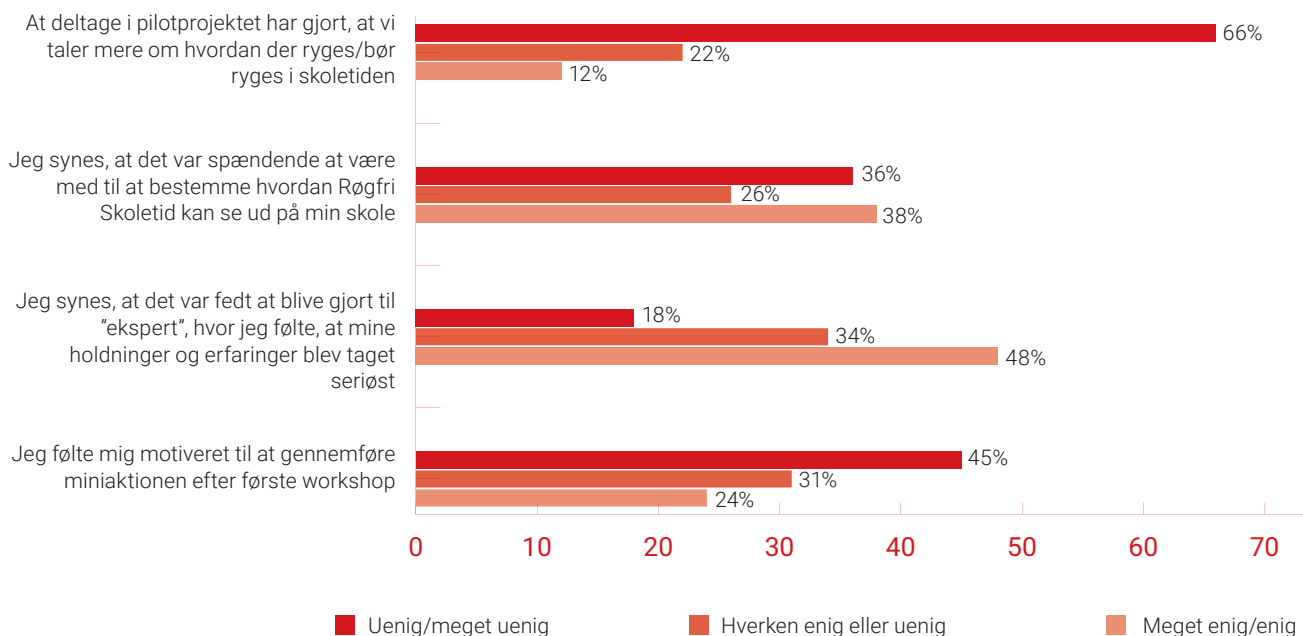
Figur 2. Fordelingen af elevernes holdninger til indførelse af røgfri skoletid om to år i % (n=95)

Ift. elevernes oplevelse af egen deltagelse workshopforløbet, præsenteret i Figur 3 herunder, viser det sig, at én ud af fire elever (baseret på besvarelser fra 98 elever) følte sig motiverede til at lave mini-aktioner efter workshop 1. Næsten halvdelen af eleverne angav, at de ikke følte sig motiverede. Derudover viser resultaterne, at knap halvdelen af eleverne (baseret på besvarelser fra 98 elever), oplevede det som positivt at blive gjort til 'ekspert' (se Figur 3). Omvendt var en ud af fem elever negative overfor at

blive sat i en ekspertrolle. Ift. ejerskab og medindflydelse, svarede knap 40 % af eleverne (baseret på besvarelser fra 98 elever), at de syntes, at det var spændende at være med til at bestemme, hvordan røgfri skoletid skulle se ud på deres skole. Der var en mindre andel elever (12 %), der angav, at workshopforløbet havde medvirket til at der blev talt mere om rygning i skoletiden (baseret på besvarelser fra 96 elever).

Figur 3: Fordelingen af elevernes holdninger til nedenstående udsagn om deltagelsen i workshops og miniaktioner i % (n=96-98)

Lærerne evaluerede ligeledes workshopforløbet med særskilte spørgsmål, der bl.a. undersøgte, hvad der fungerede godt og hvad der ikke fungerede godt. Spørgeskemaet indeholdt flere felter til 'fritekst' besvarelser. Resultaterne pegede på flere opmærksomhedspunkter. Bl.a. angav nogle lærere, at workshoppens navn var stigmatiserende over for lærere som røg, og at det var grunden til, at ingen lærere som var rygere, deltog i workshopforløbet. Derudover angav nogle lærere, at eleverne - ifølge dem - havde svært ved at gennemskue, hvorvidt røgfri skoletid havde noget med deres skole at gøre, eller om det bare var noget vi 'legede'. Flere lærere angav, at workshopforløbet havde skabt mere fokus på rygning på skolen, og derudover fremhævede flere, at de oplevede, at eleverne var engagerede i at bidrage med idéer og løsningsforslag til at indføre røgfri skoletid.

Opsummering

Overordnet set var der flere elementer i workshopforløbet, der virkede godt, og nogle elementer der virkede mindre godt.

Følgende elementer fungerede godt:

Knap halvdelen af eleverne, oplevede det som positivt at blive gjort til 'ekspert'

Eleverne anså ikke eksisterende regler og forordninger som begrænsende faktorer ift. at forbedre studiemiljøet

39 % af eleverne angav, at de syntes, at det var spændende at være med til at bestemme, hvordan røgfri skoletid skulle se ud på deres skole.

Følgende elementer fungerede mindre godt:

- Elevernes deltagelsesgrad var relativt begrænset; kun én ud af fire angav at de deltog meget aktivt og/eller følte sig motiverede til at lave mini-aktioner
- Røgfri skoletid udgjorde ikke et 'vindertema' blandt alle, hvilket afstedkom skepsis, modstand og konflikt fra flere elever og lærere
- Det var svært for eleverne at forholde sig til,

hvorvidt konceptet 'røgfri skoletid' var hypotetisk eller virkeligt for dem

- Eleverne havde svært ved at realisere mini-aktionerne; det var vanskeligt at finde tid til at mødes og realisere planerne, når arbejdet ikke indgik i et struktureret undervisningsforløb med tydelig læreropfølgning
- Røgfri skoletid oplevedes for nogle som et stigmatiserende emne i en workshop, og særligt lærerne berettede, at deres kollegaer som røg, bevidst fravalgte at deltage
- En mindre andel elever (12 %) angav, at workshopforløbet havde medvirket til, at der blev talt mere om rygning på skolen.

Konklusion

Samlet set vurderes det, at samskabende workshops kan benyttes som understøttende element i implementeringen af røgfri skoletid, i forhold til at skabe ejerskab og motivation blandt interesserede elever og lærere. Metoden er særlig god til at generere idéer til forbedringer af studiemiljøet som alternativ til fællesskabet omkring rygning. Implementeringen af ændringer i studiemiljøet (mini-aktioner i dette tilfælde) bør dog ikke være elevernes ansvar. Ikke alle elever havde lyst til at deltage eller 'støtte op' om –for nogle – et stigmatiserende emne, hvilket afstedkom modstand og konflikt blandt nogle elever. Derfor bør sådanne workshops ikke basere sig på klasser eller hold men på de elever, som har en interesse i at indgå i et sådan forløb. Workshopforløbet og konceptet røgfri skoletid fremstod under workshopforløbet som hypotetisk/uvirkeligt, hvilket var forvirrende for eleverne. Fremadrettet er det vigtigt, at det fra ledelsens side er besluttet at indføre røgfri skoletid, før sådanne workshops introduceres på skolerne som en måde at involvere og inddrage eleverne i at gøre overgange til røgfri skoletid bedst muligt. Fremover kan lignende workshopforløb også benyttes mere bredt til at forbedre studiemiljøet og trivslen på skolerne.

KAPITEL 5: MINI-AKTIONER SOM KATALYSATOR FOR GENERELLE INDSATSTYPER

Anneke Vang Hansen og Charlotte Demant Klinker

Introduktion og formål

I det følgende præsenterer vi resultater fra en analyse, der har haft til formål at belyse, hvorvidt mini-aktionerne udarbejdet i workshopforløbet kan anvendes mere generelt (på andre skoler) eller, om de alene kan anvendes på de erhvervsskoler, hvor de blev udviklet.

Metode

Datamaterialet er 12 interviews med ledere og undervisere på seks skoler, hvoraf fem var andre erhvervsskoler eller afdelinger end de, der deltog i workshopsene. Tre af skolerne har erfaringer med røgfri skoletid (SOSU Esbjerg, Bornholms Sundheds- og Sygeplejeskole (SOSU Bornholm) og Middelfart Produktionsskole) og tre skoler/afdelinger har ikke erfaringer med røgfri skoletid (ZBC Kokke- og Tjenerskolen, Roskilde Tekniske Skole BYG og Tietgen Business).

Forud for interviewene blev der udarbejdet "kort", der på et konceptuelt plan skulle illustrere de forskellige indsats typer/miniaktioner, der var fremkommet på workshop skolerne. De fire indsats typer blev kaldt: Positive kampagner fx 7 minutter-slogan eller økonomisk incitament ved røgfrihed, røgfri pauser fx gradvis indskrænkning af rygemuligheder, konkurrencer og belønninger som incitament til røgfrihed, samt sociale alternativer til rygning. Sociale alternativer til rygning indeholdt tre under-typer af indsats er: Hyggerum (fx rum med brætspil, computerspil, sofaarrangement), fællesspisning og gratis små snacks. Interviewpersonerne blev i interviewene bedt om at reflektere over de forskellige indsatsers potentiale til at understøtte indførsel af røgfri skoletid på deres skole og om skoler, der allerede har røgfri

skoletid, havde medtænkt lignende indsats er i forbindelse med indførsel af røgfri skoletid (se kapitel 6 for en nærmere beskrivelse af datamaterialet og metoden bag interviewene).

Resultater

Sociale alternativer til rygning

Sociale alternativer til rygning, herunder fællesspisning, hyggerum og gratis små snacks bliver generelt vurderet positivt. På størstedelen af de skoler, der deltog i interviewundersøgelsen, arbejder de allerede med at skabe sunde og stimulerende rammer gennem fx gratis fællesspisning (fx morgenmads-ordninger eller kl. 10-snacks), ligesom størstedelen allerede har etableret en form for fælles-hyggeområder. På Middelfart Produktionsskole og SOSU Esbjerg, hvor man har erfaringer med røgfri skoletid, har dette arbejde været en besluttet strategi i forbindelse med indførsel af røgfri skoletid. På Middelfart Produktionsskole har både ledere og undervisere derudover erfaret, at sociale alternativer til rygning virker særligt hensigtsmæssigt, når der er undervisere, der understøtter aktiviteterne. På SOSU Bornholm har de også arbejdet med at skabe sunde rammer, fx gratis morgenmad, dog ikke som en strategi i forbindelse med røgfri skoletid.

Lederne på de tre skoler, der ikke har erfaringer med at indføre røgfri skoletid, vurderer alle, at det vil være relevant at arbejde med sociale alternativer til rygning i forbindelse med at implementere røgfri skoletid.

Der nævnes også nogle udfordringer i arbejdet med at skabe sociale alternativer til rygning, fx mangel på (prioritering af) ressourcer. Endvidere er flere ledere og undervisere skeptiske i forhold til, hvorvidt sociale alternativer til rygning rent faktisk

reducerer elevernes cigaretforbrug eller tværtimod kan risikere at have den modsatte effekt. En underviser på SOSU Bornholm beskriver udfordringen således: "Fordi det her [hyggerum og fælles spisning], det fremmer, at man har lyst til at ryge (...) Det er her du plejer at ryge jo. Og lige efter det her så plejer du at ryge" (Underviser, SOSU Bornholm).

Røgfri pauser

Ledere og undervisere på røgfriskoletids-skolerne mener ikke, at røgfri pauser er en hensigtsmæssig indsats i forbindelse med indførsel af røgfri skoletid. Lederne på røgfriskoletids-skolerne forklarer, at det vil være vanskeligt for eleverne at administrere at nogle pauser er røgfri og andre ikke. Det skal være et "enten eller" fastslår lederen på SOSU Bornholm, mens lederen fra Middelfart Produktionsskole siger:

"Jeg forstår godt ræsonnementet. Jeg tænker bare, det er meget vanskeligere, (...) hjernen kan jo ikke lave en negation 'du må ikke ryge', 'men jeg tænker kun på at ryge fordi jeg har pause' (...) Altså det er skide svært ikke også. Så jeg tror ikke på det der [røgfrie pauser]. Det gør jeg simpelthen ikke" (Leder, Middelfart Produktionsskole).

I forlængelse af samtalen om røgfri pauser, forklarer lederne, at det også vil være svært for de ansatte at håndhæve over for eleverne, hvis nogle pauser blev røgfri og andre fx ikke var røgfri. Modsat kan ledere på skoler, der endnu ikke har indført røgfri skoletid, godt forestille sig at eksperimentere med at benytte strategien i forbindelse med (gradvist) at gøre skolen røgfri, fx i kombination med de sociale alternativer til rygning: "Og røgfri pauser.. 'så går vi ud og spiller basketball eller fodbold, men det er altså ikke fordi, at jeg skal ud og ryge, vel. Det er fordi, vi skal ud og gøre noget andet' (...) ud og bevæge os, ikk" (Leder, RTS).

Konkurrencer og belønninger

Der er forskellige holdninger og erfaringer i forhold til, hvorvidt konkurrencer og belønninger er anvendeligt

i forhold til at understøtte indførsel af røgfri skoletid. På røgfriskoletids-skolerne har man i mindre omfang arbejdet med konkurrencer i forbindelse med røgfri skoletid. Lederen på Middelfart Produktionsskole beskriver, at motivation til rygestop bliver stimuleret forskelligt blandt forskellige grupper af elever, hvorfor man på skolen har arbejdet strategisk med konkurrencer for fx drenge. Lignende forklarer en underviser fra SOSU Esbjerg, at hun personligt blev motiveret til (en dags) rygestop på grund af en konkurrence, som hun deltog i sammen med sin klasse. På SOSU Bornholm har man arbejdet med konkurrencer i forbindelse med trivselsarbejdet, og lederen kan godt forestille sig, at man kan anvende lignende strategier på rygeområdet. Blandt de positive argumenter for at arbejde med konkurrencer og belønninger nævnes især, at tilgangen muligvis kan skabe mere sammenhold i/på tværs af klasserne.

Omvendt er flere ledere og undervisere skeptiske i forhold til tilgangen, specielt hvis det er konkurrencer, der er møntet på en hold-baseret tilgang, hvor både rygere og ikke-rygere indgår i den samme konkurrence. Lignende forklarer lederen på Tietgen Business, at han blandt de forskellige typer af indsatser, finder denne mindst tiltalende: "Jeg går ikke på devisen om, at vi skal belønne nogle for at holde op med at gøre noget, det skal være lysten der driver det." (Leder, Tietgen Business). Omvendt retfærdiggør han efterfølgende tilgangen med henvisning til, at "målet helliger midlet", så hvis der er opbakning fra andre/eleverne, så støtter han gerne en sådan indsats. På ZBC tror man heller ikke på denne tilgang, idet skolen fx for øjeblikket har en nul-fraværs-konkurrence, hvor der nærmest ikke er nogen tilmeldte, og derfor betvivler respondenterne denne indsatstypes rækkevidde og effekt.

Positive kampagner

Stort set alle interviewpersoner på både de røgfri- og ikke-røgfri skoler er positivt indstillet over for indsatstypen positive kampagner. Respondenterne ser et

potentiale i arbejdet med positive kampagner, og det beskrives generelt, at oplysning er en hensigtsmæssig strategi i forbindelse med røgfri skoletid. Eksempelvis forklarer en underviser på ZBC, at en målrettet kampagne omkring cigaretter og økonomi havde motiveret ham til rygestop. På Tietgen Business og på SOSU Esbjerg lægger respondenterne særligt vægt på, at kampagnerne skal have positive budskaber, modsat skræmme-budskaber: "Det kommer man lidt længere med [positive kampagner], tale pænt til folk, og tale til deres fornuft og deres intellekt." (Leder, Tietgen Business).

Der er en skepsis blandt nogle ledere og undervisere, som ikke tror, at (positive) kampagner er den rigtige måde at påvirke målgruppen, og af samme årsag foreslår flere, at hvis man vælger at bruge kampagner, så skal informationsmaterialer formidles på en særligt interessant måde. Dette kan fx være gennem eksterne ildsjæle eller konsulenter, eller gennem særligt målrettet undervisningsmateriale, fx filmet materiale.

Opsummering

Overordnet set er der størst opbakning til indsatsyperne sociale alternativer til rygning og positive kampagner i forbindelse med implementering af røgfri skoletid. Begge strategier er tilgange, som skolerne allerede (i et vist omfang) praktiserer – men ikke nødvendigvis i direkte relation til røgfri skoletid/på tobaks- og rygeområdet. Samtidig er der en del skepsis blandt både ledere og undervisere i forhold

til, hvorvidt tiltagene vil have en reel effekt på at understøtte en røgfri skoledag, da nogle mener, at sociale tiltag kan øge rygetrangen, ligesom nogle mener, at positive ikke-ryge-kampagner preller af på målgruppen. Der er ikke konsensus, om konkurrencer og belønninger er en hensigtsmæssig strategi, da der er forskellige erfaringer blandt respondenterne, og da det kommer an på den konkrete målgruppes ønsker og behov. De ansatte på skoler, der har røgfri skoletid er enige om, at røgfrie pauser ikke er en hensigtsmæssig indsats i forhold til at implementere røgfri skoletid – det er enten eller.

Konklusion

Samlet set fungerer de forskellige indsatsyper, som eleverne udviklede i workshops som mere generiske interventionstyper. Dels kan de ansatte genkende typerne fra deres egne skolars arbejde med at forebygge/begrænse rygning, og dels kan typerne (til dels) genfindes i de gennemgåede indsats på landsplan (se litteraturstudie i kapitel 2), hvor bl.a. typerne sociale alternativer til rygning og (positive) kampagner går igen. Den konkrete udformning af indsats og refleksioner over indsatsens specifikke anvendelighed er dog kontekstafhængig, hvorfor den konkrete udformning af indsats altid skal udvikles (eller tilpasses) i samarbejde med hver enkelt skole og evt. eksterne konsulenter med erfaring inden for røgfri skoletid.

KAPITEL 6: IMPLEMENTERING AF RØGFRI SKOLETID PÅ ERHVERVSSKOLER: HVAD SKAL DER TIL? EN KVALITATIV UNDERSØGELSE

Anneke Vang Hansen og Charlotte Demant Klinker

Introduktion og formål

Formålet med denne interviewundersøgelse er at opnå ny viden om, hvilke forhold, der fremmer eller hæmmer implementering af røgfri skoletid (RS) på erhvervsskoler, og dermed skabe ny viden om, hvordan erhvervsskoler bliver parate til at indføre RS. Konkret har vi undersøgt motivation, oplevelser af udfordringer og perspektiver på, hvad der skal til for at indføre RS, samt hvordan tre skoler, der har erfaringer med at være RS-skoler har båret sig ad med at implementere RS.

Metode

Undersøgelsen er baseret på semi-strukturerede interviews med ledere og fokusgrupper med undervisere fra seks erhvervsskoler, fordelt på to typer af skoler:

1. Tre skoler med erfaringer med at indføre røgfri skoletid (SOSU Esbjerg, Bornholms Sundheds- og Sygeplejeskole (SOSU Bornholm) og Middelfart Produktionsskole¹)
2. Tre erhvervsskoler uden erfaringer med røgfri skoletid (ZBC Kokke- og Tjenerskolen, Roskilde Tekniske Skole BYG og Tietgen Business).

Skolerne fordeler sig derudover på tre regioner og seks kommuner: Region Hovedstaden (Bornholms Regionskommune), Region Sjælland (Roskilde Kommune, Slagelse Kommune) og Region Syddanmark (Esbjerg Kommune, Middelfart Kommune, Odense Kommune) samt de fire hovedområder: Sundhed, omsorg og pædagogik, Kontor, handel og forretning, Fødevarer, jordbrug og oplevelser og

Teknologi, byggeri og transport. Kontakten til skolerne blev primært formidlet gennem samarbejdspartnere fra Hjerteforeningen og Kræftens Bekæmpelse, som udsendte et rekrutteringsbrev, udarbejdet af Steno Diabetes Center Copenhagen, hvor formål og omfang for deltagerene var beskrevet.

Fra hver skole deltager der både repræsentanter fra ledelsen og underviserne. Det er vigtigt at inddrage begge respondentgruppers perspektiver, da de har forskellige berøringsflader, muligheder og udfordringer i forhold til at implementere RS.

Data blev indsamlet ved hjælp af kvalitative metoder, idet vi ønskede at opnå en dybdegående viden og nuanceret forståelse af ledelse- og underviseres motivation, oplevelser af udfordringer og perspektiver på, hvad der skal til for at indføre RS. Et sådan mål kan bedst nås gennem samtale med respondenterne (1). Interviewguiden er informeret af teori om organisatoriske forandringsprocesser (2) samt viden og praksiserfaringer med sundhedsfremme på erhvervsskoler (3,4).

I alt otte ledere har deltaget i seks ledelsesinterviews. Interviewet belyste skolens strategiske arbejde med rygning, herunder indblik i procedure, forløb, begivenheder, aktører og beslutninger i forbindelse med gældende rygepolitikker. Derudover fokuserede interviewet på ledelsesmæssig motivation og oplevelser af organisatoriske udfordringer i forbindelse med implementering af RS. I alt 14 undervisere deltog i seks fokusgrupper. Fokusgrupperne fokuserede på fordele og ulemper ved at indføre RS, samt motivation og oplevelser af udfordringer. På én skole havde alene en underviser mulighed for at deltage, hvorfor samtalen i stedet havde form som et semi-struktureret interview, men indholdet fulgte

¹ Middelfart Produktionsskole er ikke en erhvervsskole, men inkluderet, da elevgruppen er sammenlignelig.

forløbet for fokusgrupperne (se Bilag 3, Oversigt over deltagere i interviews og fokusgrupper).

Alle interviews og fokusgrupper blev foretaget af den samme interviewer i perioden december 2017-januar 2018. Interviewene havde en varighed på ca. 1-1,5 time, de blev optaget digitalt og efterfølgende transskriberet fuldt ud. Empirien er kodet efter temaer, svarende til undersøgelsesformålet, i Nvivo 11. Kodningerne dannede grundlag for den efterfølgende analyse.

Alle respondenter blev forud for interviewene informeret om undersøgelsens formål og baggrund, og gav på den baggrund et mundtligt informeret samtykke. Respondenterne har efterfølgende fået analysen til gennemlæsning, samt godkendt analysens pointer og citater i deres sammenhæng.

Resultater

Røgfri skoletids skoler

På både SOSU Bornholm og Middelfart Produktionsskole blev RS indført tilbage i august 2013. Begge skoler praktiserer i dag fortsat RS. Den røgfrie skole- og arbejdstid omfatter også gæster eller andre personer, der i perioder arbejder på skolerne (fx håndværkere eller brobygningselever), ligesom tiltaget også omfatter e-cigaretter. Derudover har SOSU Esbjerg erfaringer med RS, da de i en periode på seks måneder (januar-juni 2016) havde RS.

Motivationen til at indføre røgfri skoletid

Alle tre RS skoler har generelt en sundhedsfremmende profil og fokus. På Middelfart Produktionsskole beskriver respondenterne, at sundhedsfremme er en del af skolens "DNA". På SOSU Bornholm er sundhedsfremme indskrevet som en del af skolens værdigrundlag, og på SOSU Esbjerg udtrykker ledelsen et ønske om, at være foregangsskole på sundhedsområdet. Dette kommer bl.a. til udtryk ved,

at skolen har en sundhedscertificering². Ledelserne refererer desuden til konkrete starttidspunkter for, hvornår skolerne begyndte at arbejde med sundhedsfremmeaktiviteter (hhv. 2007, 2008 og 2011). Arbejdet med at integrere sundhedsfremme i organisationerne er således en kapacitet, som skolerne har opbygget gennem en længere årrække. Interviewpersonerne forstår derfor også RS som en naturlig forlængelse af skolens sundhedsprofil eller værdigrundlag. Eksempelvis beskriver lederen fra SOSU Bornholm, at røgfrihed er en del af det at være en sundhedsfremmende institution, ligesom en underviser fra Middelfart Produktionsskole forholder sig til røgfrihed (samt sund kost), som en del af det ansvar, man har som sundhedsskole: "[Skolens arbejde på kost-området] (...) er jo lidt ligesom med rygning. Altså det.. så vi har jo et medansvar, fordi vi er en sundhedsskole." (Underviser, Middelfart Produktionsskole).

På skolerne kan motivationen til at indføre RS således ikke forstås som en enkeltstående begivenhed, men snarere som en kulmination på flere års arbejde med elevernes trivsel og sundhed – og dermed en stillingtagen til, at skolen har et ansvar for sundhedsfremme generelt blandt eleverne, og herunder rygeforebyggelse.

Alle tre skoler fremhæver én væsentlig motivation i forhold til at indføre RS: At man som skole ønsker at tage ansvar for, at nye elever ikke begynder at ryge, når de starter på skolen. På alle tre skoler er denne motivation begrundet i erfaringer med, at rygning på skolen havde en social funktion, og at nogle elever derfor begyndte at ryge, da de startede på skolen. Eksempelvis siger en underviser om bevæggrunden for at indføre RS:

"Altså grunden til man lavede røgfri skoledag var egentlig ikke for at presse dem, der røg, det var for (...) ikke at få andre til og ryge. Fordi man fandt ud af,

² Sundhedscertificering gives af Dansk Firmaidræts Forbund ved dokumentation af vedvarende strategisk arbejde med sundhedsfremme inden for KRAMS områderne (kost, rygning, alkohol, motion og stress).

at der var faktisk en del der startede på produktions-skolen, der startede med og ryge mens de gik der"
(Underviser, Middelfart Produktionsskole).

Andre årsager til at indføre RS er, at skolerne anser røgfrihed som et vilkår i det moderne arbejds- og uddannelsesliv, som eleverne skal dannes ind i gennem uddannelsen. På SOSU Bornholm var det en konkret anledning til at indføre RS, at der blev indført røgfri arbejdstid i Bornholms regionkommune. Dette medførte, at mange af elevernes praktiksteder blev røgfrie, hvorfor det for skolen var logisk også at indføre RS. I Middelfart Kommune er der også indført røgfri arbejdstid, og underviserne begrundet bl.a. RS som en del af det at være "uddannelsesparat", idet mange af de steder, hvor eleverne skal i praktik (fx pædagogiske institutioner), er blevet røgfrie. På SOSU Esbjerg beskriver en underviser, hvordan hun oplever at have et ansvar for at uddanne elever til en (røgfri) praksis:

"Jeg har i hvert fald ansvar i forhold til den praksis, jeg uddanner dem til og skulle agere i, når de er færdige her. Altså det der med, at øve dem til en, en praksis, hvor der er nogle regler og forventninger til dem. Så på den måde, kan man jo sige, efterhånden, som at det bliver mere og mere udbredt, at man ikke ryger ude i plejen eller ude i institutionerne, så er det jo noget, vi på den måde skal øve dem i, at få en røgfri arbejdstid"
(Underviser, SOSU Esbjerg).

Motivationen til at indføre RS hænger således sammen med udbredelsen af en samfundsmæssig norm omkring røgfrihed på arbejdspladsen. På RS-erhvervsskolerne tænker de RS ind i en forståelsesramme, der handler om at forberede eller danne eleverne til at indgå på et (forventeligt) fremtidigt røgfrit arbejdsmarked. Desuden bliver 2012-lovgivningen om røgfrie miljøer italesat af lederne fra både Middelfart Produktionsskole og SOSU Born-

holm som et startskud til diskussionerne om røgfrihed, forud for at tiltaget blev implementeret (selvom skolerne ikke er entydigt underlagt denne lovgivning).

Fordele ved røgfri skoletid

Skolerne har erfaret, at RS har skabt nye fællesskaber eller grupperinger, som ikke længere er baseret på rygerstatus. Dette har ifølge en underviser på SOSU Bornholm en værdi i sig selv, som har skabt et bedre studiemiljø med færre/andre grupperinger. Respondenter fra begge skoler fremhæver, at RS har medført, at klassernes pauser ikke længere styres af rygere, og deres ønsker om "rygepauser". På SOSU Bornholm beskriver en underviser eksempelvis, at der før var udfordringer med, at eleverne ikke kom til tiden, når de røg:

"Det oplevede vi før, at så forsvandt halvdelen og kom tilbage igen, og der var altid gnidninger i forhold til om de kom til tiden, ikke til tiden og sådan nogle ting. Så det er den sociale del, at der ikke kommer grupperinger"
(Underviser, SOSU Bornholm).

Ligesom en underviser på Middelfart Produktionsskole forklarer, at det er en fordel for medarbejderne, at de ikke hele tiden bliver konfronteret med spørgsmål eller forventninger til rygepauser:

"[Det er] en fordel for medarbejderne, at holde eleverne på værkstedet og ikke hele tiden blive spurgt om rygepauser. Fordi dengang de røg, så kunne de godt spørge sådan der 'ej må vi ikke godt lige gå ud og ryge?' Og 'ej må vi..' altså, så, så ville de blive ved med at spørge om.. [rygepauser]"
(Underviser, Middelfart Produktionsskole).

At eliminere de sociale rygerfællesskaber bliver fremhævet som en af hovedårsagerne til at indføre RS. Omvendt anskuer en underviser på SOSU Esbjerg ikke RS som et element, der ændrer ved

rygerfællesskaber, idet grupperinger og venskaber blandt (nye) rygere vil opstå alligevel:

"Sådan begyndte jeg jo også selv at ryge, som 14 årig. Det var jo fordi man hang ud med nogen, der røg. (...) Altså det var venskaber. Så, så jeg tænker ikke, at det forsvinder fra jordens overflade, at det ville gøre, at der var færre der begyndte, lige i denne her sammenhæng"
(Underviser, SOSU Esbjerg).

En anden fordel med RS er, at elever og ansatte ryger færre cigaretter, og at flere forsøger sig med et rygestop. Årsagen ifølge respondenterne er, at en reduktion i antallet af cigaretter, der ryges i løbet af skoledagen generelt reducerer nikotinafhængighed, samt at RS sætter refleksioner i gang omkring røg og rygning, som i sidste ende kan resultere i et rygestop. En underviser på SOSU Esbjerg beskriver, at RS kan få elever til at begrænse cigaretforbruget ved at være røgfrie i skoletiden og dermed potentielt tage "hul på et røgfrit liv". Lignende beskriver undervisere fra SOSU Bornholm:

IP1: "De bliver nødt til at reflektere hver gang, de skal tage en cigaret altså" IP2: "Og så er det næste jo, at når de nedsætter forbruget, så kan de måske også komme til at tænke (...) 'når jeg kan lade være at ryge en hel dag herude, så burde jeg jo også kunne derhjemme'"
(Undervisere, SOSU Bornholm).

På SOSU Bornholm og Middelfart Produktions-skole har flere ansatte haft succes med at gennemføre rygestop, hvilket bl.a. nedenstående dialog illustrerer:

IP1: "Ja der er mange, der er holdt op med at ryge her, mens de har.. altså efter de er blevet ansat. Interviewer: Tror I, det har noget at gøre med den politik, I har her? IP1: Det tror jeg da. IP2: Ja, og så

også [at] skolen går jo ind og hjælper til også, til kollegaerne.. IP1: Til rygestop ikke også"
(Undervisere, Middelfart Produktionsskole).

På Middelfart Produktionsskole antyder undervisere, at RS i kombination med rygestophjælp tilbudt af skolen, kan understøtte rygestop. På SOSU Bornholm har man desuden erfaret, at RS har medført en renere skole, friskere luft og et sundere arbejdsmiljø.

Implementeringsprocessen mod røgfri skoletid. De tre skoler har forskellige organisatoriske kulturer, ledelsesinfrastrukturer og materielle vilkår, som har haft konkret betydning for, hvordan RS blev implementeret.

SOSU Bornholm

På SOSU Bornholm trådte RS i kraft efter sommerferien, den 1. august 2013, efter en tilpasningsperiode på seks måneder, hvor elever og ansatte kunne vænne sig til tanken om en røgfri skoledag/arbejdsdag (og evt. påbegynde et rygestop). Implementeringen af RS var her en 'bottom up'-proces. Både ledelse og undervisere beskriver, at initiativet til at indføre RS kom 'nedefra', helt konkret fra nogle medarbejdere samt Tillids- og Arbejdsmiljørepræsentanten. Lederen var i udgangspunktet ikke positivt indstillet overfor RS, da hun generelt er imod forbud og anser RS som uhensigtsmæssig formynderi. Imidlertid er SOSU Bornholm en demokratisk ledet organisation, hvorfor beslutningen om at indføre RS foregik ved en afstemning blandt personalet. Her var der et klart flertal for at indføre RS. Herefter blev RS vedtaget i Samarbejdsudvalget (SU) og i Bestyrelsen. I forbindelse med en Arbejdspladsvurdering blev skolen rådet til at indføre negative sanktioner, når der var nogen, der overtrådte ryge-reglerne. Løbende i beslutningsprocessen forsøgte særlige RS-fortalere i medarbejdergruppen, i samarbejde med ledelsen, at inddrage og informere skolens ansatte og elever (primært elevrådet), i form

af høringer, møder og temadage om RS. Man søgte således at skabe plads til holdningsdiskussioner om RS. På skolen bliver RS nu formidlet via et velkomstbrev til nye elever og via Intranet samt på mandags-morgenmøder for elever og ansatte.

På SOSU Bornholm er RS implementeret uden hjælp fra eksterne sundhedsfaglige konsulenter. Lederen forklarer, at mere 'top down'-styrede RS-implementeringsprocesser kræver hjælp eller støtte fra eksterne: "Men i det her tilfælde [på vores skole], var der nogle ildsjæle, som bare vil frem. Hvis de ikke er der, så tænker jeg, det kunne være en god idé at bruge nogle udefra. Med noget faktisk" (Leder, SOSU Bornholm).

Middelfart Produktionsskole

På Middelfart Produktionsskole blev RS varslet frem mod en sommerferie, hvor de ansatte selv deltog i at pakke rygeskure væk. RS trådte i kraft den 1. august 2013. Respondenterne beskriver, at deres deltagelse i satspuljeprojektet Ung med Omtanke i perioden 2008-2011³ banede vejen for implementering af RS. Skolen modtog bl.a. økonomiske midler til at integrere sundhedsfremme i organisationen og til (sundheds)faglig opkvalificering af medarbejderne. Organisationerne havde således gennemgået et længere forløb, der havde modnet organisationen forud for indførsel af RS:

"Alt det her med, med røgfri skoledag og sådan noget, [er] noget vi har arbejdet på rigtig, rigtig længe, (...) det er ikke bare kommet af ingenting. Det har taget rigtig lang tid at komme hertil (...) [Satspuljeprojektet] Ung med Omtanke (...) Det var vi med i dengang, hvor man startede alt det her sundhedsfremme, så, så.. (...) [vi har] egentlig bare grebet bolden fra dengang og så arbejdet videre med det" (Underviser, Middelfart Produktionsskole).

Skolen havde i den forbindelse allerede gennemgået en medarbejderinddragelses- og implementeringsproces i forbindelse med at fjerne tilgængelighed og synlighed af rygning samt indført sociale alternativer til rygning. Derudover var de ansatte motiverede for at agere rollemodeller i forhold til rygning (og sundhed generelt). Ifølge ledelsen var en gruppe (rygende) medarbejdere særligt aktive fortalere for indførsel af RS: "Det var den rygende del af personalet, der selv foreslog, at 'man kunne ikke som ryger stå og ryge sammen med eleverne'" (Leder, Middelfart Produktionsskole).

Ifølge underviserne, har der været konsensus omkring beslutningen om at indføre RS i personalegruppen og blandt ledelsen. Eventuelle tvivlere, er ifølge underviserne, siden "kommet med på vognen" på grund af en klar kommunikation og konsekvent holdning fra ledelsens side om arbejdet med sundhedsfremme generelt og i særdeleshed i forhold til RS. Som lederen siger: "Jeg har ansat dem alle sammen. Hvis de kommer med et andet syn, så bliver man ikke ansat, det kan jeg bare sige til dig. Altså, det er sådan, det er her." (Leder, Middelfart Produktionsskole). Konkret blev RS besluttet og vedtaget på skolen samt i bestyrelsen.

Organisationen fremstår samlet omkring sundhedsfremmetilgangen, hvilket muligvis kan tilskrive at skolen har deltaget i et satspuljeprojekt, som dermed indirekte banede vejen for RS. I den forstand kan implementeringsprocessen mod RS på Middelfart Produktionsskole siges at have involveret eksterne (bl.a. sundhedsfaglige konsulenter og økonomiske midler).

SOSU Esbjerg

På SOSU Esbjerg trådte RS i kraft, den 1. januar 2016, efter en ca. seks måneders forberedelsesperiode. Det var ledelsen, der i samarbejde med skolens sundhedscafé tog initiativ til at indføre RS. I arbejdet

³ Satspuljeprojektet Ung med Omtanke var målrettet unge 15-19 årige, uden for uddannelse og beskæftigelse, i Middelfart Kommune. Målet for projektet var, at flere skulle gennemføre en ungdomsuddannelse samt øge sundheden blandt unge uden for uddannelse.

med at implementere RS har skolen inddraget Samarbejdsudvalget, Tillids- og Arbejdsmiljørepræsentanter, elevrådet samt kommuner. Konkret blev der udarbejdet en kommunikationsstrategi, der indbefattede interne (ansatte og elever) samt eksterne (kommuner og regioner). I forhold til ansatte og elever, havde ledelsen opnået (formel) støtte, i de forskellige organisatoriske medarbejder- og elevrepræsentative råd. I forhold til de eksterne, havde ledelsen undersøgt kommunale rygepolitikker samt indgået samarbejder med elevernes praktiksteder/fremtidige arbejdspladser omkring røgfri arbejdstid (både kommunale og regionale). Der var overordnet set opbakning fra kommunerne i forhold til at indføre RS, selvom enkelte kommuner var uforstående over for, hvorfor skolen påtog sig denne "ekstra-opgave", da der ikke er et lovkrav. Efter tiltaget trådte i kraft, i implementeringsprocessen, opstod imidlertid stor modstand mod RS. Ledelsen beskriver, at RS så at sige "delte vandene":

"Og selv blandt ikke rygerne vil jeg endda vove og påstå at vores medarbejdergruppe var delt i to lejre, uagtet om man var ryger eller ikke ryger. 'Er du mod et forbud?' eller 'er du med et forbud?', altså.. 'synes du det er i orden, at man laver sådan nogle regler på en skole?', eller 'synes du ikke?'. Men der var også nogle af rygerne som faktisk godt kunne forstå det. Selvom de synes, det var træls"
(Leder, SOSU Esbjerg).

Den deltagende underviser fra SOSU Esbjerg var én af dem, der var imod forbud. Hun beskriver i interviewet, at hun ikke følte sig inddraget i beslutningsprocessen, og at hun oplevede, at tiltaget blev gennemtrumfet uden hendes og andre rygeres samtykke:

"Jeg synes det var noget, der blev bestemt i et eller andet udvalg, hvor der i hvert fald (...) ikke har siddet nogen rygere (...) Jeg føler det som en

ledelsesbeslutning (...). På medarbejdersiden er det mit indtryk, at der var flest medarbejdere, der sagde 'det her det er en dårlig idé'"
(Underviser, SOSU Esbjerg).

Alt i alt bliver implementeringsprocessen af alle respondenter på SOSU Esbjerg beskrevet som konfliktfuld. Både lederen og sundhedskonsulenten påpeger, at hvis RS skal genindføres, så vil man gøre brug af ekstern hjælp, fx fra en sundhedsfaglig organisation, der kunne hjælpe med at styre processen.

Virkemidler der understøtter implementering

I forbindelse med implementering af RS, har man på alle skolerne medtænkt virkemidler, der har haft til formål at understøtte implementeringsprocessen.

På alle tre skoler blev der etableret (individuelle eller fælles) rygestoptilbud i samarbejde med interne eller eksterne rygestopkonsulenter, samt tilbudt nikotinerstatning ved behov. SOSU Bornholm etablerede tilbud om nikotinerstatning i skoletiden, i samarbejde med kommunen, samt egne rygestopvejledere. Rygestoptilbud blev efter en periode nedlagt og i dag bliver elever og ansatte i stedet henvist til eksterne rygestopkurser (hos kommunen eller Kræftens Bekæmpelse), ligesom der bliver oprettet rygestopkurser på skolen, hvis det efterspørges. Middelfart Produktionsskole udbyder rygestopkurser med egne rygestopkonsulenter, uddannet af Kræftens Bekæmpelse (Xhale). Rygestopkurserne bliver italesat som "styr på røgen"-kurser, hvor målet er, at eleverne skal reflektere over egen rygning. På SOSU Esbjerg bliver der tilbudt rygestopkurser i skolens sundhedscafé. På Middelfart Produktions-skole og SOSU Esbjerg har man fortsat sådanne tilbud.

På SOSU Bornholm og Middelfart Produktions-skole indførte man en form for 'mobile enheder'/klassevisе samtaler, hvor eleverne fik mulighed for at ytre deres frustrationer/udfordringer i forhold til

rygning. På SOSU Bornholm var dialogen dengang faciliteret af klassens kontaktperson, der opsøgte klasserne for at tale med eleverne om deres udfordringer i forhold til rygning. På Middelfart Produktionsskole opsøger rygestop/sundhedskonsulenter eleverne personligt i skoletiden. En praksis der stadig er gældende, og noget, der ifølge ledelsen virker særligt godt, idet elever, som overvejer rygestop bliver opsporet, i stedet for, at de selv skal opsøge rygestoptilbud:

”Der, der fanger du altså nogen som, som.. man, man møder dem på deres egen hjemmebane, i stedet for de skal ‘arrh, skal jeg tage tilløb til og altså, jeg flirter med tanken [om rygestop], men derfra og så til at gå ind i rummet’, den får du med i den der mobile enhed, ikke”
(Leder, Middelfart Produktionsskole).

På skolerne blev der desuden tilbudt rygestop-hjælp til de ansatte. På Middelfart Produktionsskole bliver det for eksempel beskrevet, at skolen/ledelsen i høj grad er understøttende og bl.a. tilbyder private rygestoptilbud (fx hypnose) til medarbejdere, der ønsker hjælp til rygestop. Fælles for etableringen af disse forskellige tilbud, fx mobile rygestopenheder, rygstopkurser og nikotinerstatning er, at det kræver en økonomisk og tidsmæssig prioritering fra ledelsens side, som viser, at ledelsen bakker op om indførslen af RS:

”Vi, vi.. Det er en del af hverdagen, og så har vi jo en ledelse, der bakker 100 % op om det, og siger ‘jamen, det er sådan og sådan, at det skal være’, og så må vi rette ind. Og så får vi de kurser og de ting der nu skal være”
(Underviser, Middelfart Produktionsskole).

Rygestoptilbud og den deraf underforståede opbakning fra ledelsen er således tiltag, der kan understøtte indførsel af RS.

På alle skolerne har man derudover arbejdet med at etablere sunde og stimulerende rammer for eleverne, der kan fungere som alternativer til rygning i pauserne (se Kapitel 5: Miniaktioner som katalysator for generelle indsats typer). På SOSU Bornholm er dette dog ikke tænkt ind som en bevidst implementeringsstrategi i forbindelse med RS. Ifølge ledelsen på Middelfart Produktionsskole er rammen en del af kernen i skolens sundhedsfremmetilgang, som er italesat som ”regler, rammer og tydelighed”. En tilgang, der ifølge ledelsen gennemsyrrer organisationen i form af fx sund mad i kantinen, samt adskillige muligheder for socialt samvær og bevægelse (volleyballbane, brætspil etc.). Ledelsen oplever, at disse rammer var medvirkende til at begrænse rygning, før de indførte RS:

”Så prøvede vi at begrænse eleverne... Altså vi prøvede hele tiden og finde nogle alternativer sådan til, du ved, belønningscenteret, (...)vi havde et dejligt rum, hvor de kunne opholde sig (...) Dengang var wii og sådan noget rigtig sjovt, og bordtennis. Så vi tvang dem til, på en eller anden måde, at skulle, i hvert fald tage en vurdering af, ‘skal jeg gå ud og ryge?’, eller ‘skal jeg gå over og lave noget andet?’”
(Leder, Middelfart Produktionsskole).

På Middelfart Produktionsskole forklarer både undervisere og ledelsen desuden, at sociale alternativer til rygning virker særligt hensigtsmæssigt, hvis (pause)alternativerne bliver styret af en underviser (en ”voksen”).

Sociale alternativer til rygning kan således understøtte skolen forud for og under indførsel af RS. Imidlertid er nogle undervisere og ledelser skeptiske over for, hvorvidt disse tiltag har en effekt på at begrænse rygetrangen i skoletiden (se Kapitel 5: Miniaktioner som katalysator for generelle indsats typer), og dermed om de positivt understøtter indførsel af RS.

Skolestørrelse og geografisk placering

Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm er begge relativt små erhvervsskoler, med omkring 30 ansatte, og hhv. 130- og 250 årselever. SOSU Esbjerg er til sammenligning en større skole, med omkring 100 medarbejdere, og 600 årselever. På SOSU Bornholm beskriver ledelsen, at skolens størrelse har haft en betydning for, at det er gået godt med at implementere og praktisere RS. Lederen forklarer, at kommunikationen af ansvarsfordelinger har været overkommelig, pga. få beslutningsled. Derfor forudser lederen, at fusionen med Campus Bornholm i 2018, vil skabe udfordringer med at håndhæve RS, da elevantalet vil stige væsentligt. Middelfart Produktionsskole er tilsvarende en mindre organisation, hvilket eksemplificeres i beskrivelser af, at lederen kender alle medarbejdere, og deres holdninger til sundhedsfremme. Hun forklarer, at det er en fordel med en lille organisation, hvor eksempelvis kantinen ikke er forpagtet: (...) altså det er jo det der med [i store organisationer], der er jo mange andre interesser. Her er det jo os selv der FULDSTÆNDIG bestemmer, ikke også (Leder, Middelfart Produktionsskole).

En lille skolestørrelse ser ud til at have været fremmende for implementeringen af RS på Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm. Blandt andet har det været lettere at kommunikere tiltaget fra 'top til bund', da ledelsen personligt kender alle medarbejdere, og til dagligt fx indgår i praksis. Dermed har det været lettere at skabe organisatorisk enighed, samt at identificere og håndtere modstand. Ligesom det er lettere at håndhæve reglerne over for eleverne. Omvendt kan flere beslutningsled på SOSU Esbjerg have virket hæmmende for implementeringen af RS. Dette kan have været en årsag til, at beslutningsprocessen blev opfattet som topstyret, og hvor grupper af medarbejdere ikke har følt sig hørt eller inddraget.

Den geografiske placering i forhold til land eller by kan også have haft en betydning for implementering

af RS. Middelfart Produktionsskole er eksempelvis placeret landligt og væk fra aktiviteter og destinationer såsom fx indkøbsmuligheder, og derudover gælder en regel om, at eleverne ikke må forlade skolen i skoletiden. Dette betyder, at der er bedre vilkår for at håndhæve RS. Omvendt er SOSU Esbjerg placeret tæt på byliv (andre institutioner, private villaer, supermarkeder etc.), og eleverne må forlade skolens område i pauserne. Ifølge ledelsen betød dette svære vilkår for at håndhæve RS, idet mange elever røg i pauserne, uden for skolen. Helt konkret røg elever fx ved en lokal børneinstitution, hvorefter skolen modtog klager. Derudover begyndte eleverne at forlade skolen i spisepauserne, så de kunne ryge – og dette medførte også, at de i højere grad benyttede de lokale supermarkeder, fastfoodbutikker etc. til at købe frokost, frem for skolens sunde kantine. Kantinen led et økonomisk tab under de seks måneder RS var indført, og skolen modtog flere klager fra nabolaget, fordi eleverne havde efterladt frokostemballage og cigaretskodder i lokalmiljøet. Naboklagerne var en af de primære årsager til, at ledelsen valgte at trække RS tilbage.

Geografisk placering kan således være vilkår, der kan virke hæmmende eller faciliterende for implementeringen og håndhævelse af RS, hvor skoler uden destinationer i nabolaget (fx butikker) muligvis vil have lettere ved at håndhæve RS, da eleverne i højere grad bliver på skolen i pauserne.

UDFORDRINGER VED RØGFRI SKOLETID

Håndhævelse af rygereglene

At implementere RS hænger i høj grad sammen med, om, og hvordan tiltaget bliver håndhævet. Det bærende element ved at praktisere RS, bliver på alle tre skoler beskrevet at være, at alle tager ansvar og håndhæver reglerne overfor eleverne. Som en underviser på SOSU Bornholm beskriver, er RS uden, at det bliver håndhævet "bare en regel for reglens skyld", og sådanne omsættes ikke til en reel praksis.

På de tre skoler blev det formelt besluttet, at alle, dvs. både ledelser, undervisere og andre medarbejdere skulle tage ansvar for at håndhæve RS. På Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm er der iværksat faste procedurer - en form for (negative) sanktioneringssystemer - som alle ansatte skal følge, hvis eleverne overtræder rygereglene. Middelfart Produktionsskole praktiserer et "nultolerance"-princip, der betyder, at elever bliver sendt hjem, hvis de ikke overholder skolens rygereglene. SOSU Bornholm sanktionerer overtrædelse af rygereglene via tre trin: 1. Mundtlig advarsel, 2. Skriftlig advarsel og 3. bortvisning. Sidstnævnte trin 3 har det ikke været nødvendigt at effektuere til dags dato. På SOSU Esbjerg blev der ikke fastlagt en fast procedure, som de ansatte kunne benytte ved regelbrud.

På SOSU Esbjerg var der dele af ledelsen og de ansatte, som ikke påtog sig et ansvar for at håndhæve RS. På SOSU Bornholm og Middelfart Produktionsskole er RS i dag blevet et vilkår og en integreret del af skolen, som der ikke stilles spørgsmålstejn ved. Alligevel er det stadigvæk en udfordring at håndhæve tiltaget, da det er noget, man arbejder med dagligt på skolerne. På begge skoler er der således stadig elever, der ryger cigaretter i smug i skoletiden. Underviserne på Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm beskriver, at det kan være svært at beslutte sig for niveauet af indgriben i dagligdagen fx om de besluttet skal lede efter elever, der trods reglerne:

IP2: "Vi jagter dem ikke besluttet rundt, men når vi kan mærke, at det fylder.. fordi vi er godt klar over, at selvom det er røgfri skoledag, så er der nogle gange måske en håndfuld, der (...) står et eller andet sted og ryger". IP1: "Jamen så skal vi jo tage den der 'nå men skal de sendes hjem?' eller 'skal de ikke sendes hjem?'"
(Undervisere, MP).

Derudover er der også fortsat medarbejdere, der

ikke håndhæver reglerne og/eller ikke selv efterlever rygereglene på Bornholm:

"Men når nogle af dem [de ansatte] går besluttet ud og ryger med eleverne, så er det jo ikke dem, der indberetter nogle, vel? (...) Og dem der selv ryger, de tænker måske: 'ej jeg snyder også en gang i mellem, når jeg kører i byen, eller hvis jeg gør sådan og sådan', ikke jo. Så..."
(Leder, SOSU Bornholm).

På Middelfart Produktionsskole praktiserer lederen dog et nultolerance-princip over for ansatte, der ryger i arbejdstiden eller i elevernes påsyn, der ser ud til at være effektivt, idet hun aldrig har haft medarbejdere, der ikke overholder skolens politikker. Når hun forholder sig til et hypotetisk scenarium forklarer hun, at ansatte, der ikke overholder RS, vil blive indkaldt til en tjenestelig samtale og i sidste instans (ved gentagne regelbrud) blive afskediget. En procedure hun har undersøgt og fået godkendt hos en advokat.

Årsagen til, at nogle medarbejdere vælger ikke at håndhæve reglerne, kan hænge sammen med, at de ikke ønsker negative konfrontationer eller negative relationer med eleverne. Respondenterne oplever, at det er ubehageligt at skulle håndhæve RS over for elever, der overtræder reglerne, og sammenligner det med, at skulle optræde som "politibetjent". Specielt oplever de, at det er ubehageligt at håndhæve reglerne over for elever, de ikke kender personligt. På SOSU Esbjerg beskriver en underviser, at det at håndhæve RS, var med til at "forgifte" hendes hverdag pga. de (ekstra) mange negative konfrontationer med eleverne:

"Vi kunne sådan set bruge hele vores pausetid.. eller hele vores arbejdsdag på at stå derude og være politimænd og det... Den negativitet det gav, det var nedslidende (...) altså jeg brød mig ikke om det (...) [for eksempel, var der] en ældre mand, som vi havde

som elev på skolen, [han] blev VIRKELIG altså nærmest fysisk aggressiv og vred på mig fordi jeg sagde, at de skulle ikke stå ude på stigen og ryge” (Underviser, SOSU Esbjerg).

På Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm har både ledelser og undervisere tilsvarende oplevelser, og rollen som kontrolinstans bliver beskrevet som grænseoverskridende og uheldig pga. den rolle, man får over for eleverne:

”Jamen altså, ulemperne på medarbejdersiden kan jo være, at vi hele tiden skal være OBS på det, og bruge tiden på det. (...) Konflikten ved det, ikke også. Altså den konflikt der kan blive i det (...) Det er måske ikke så meget ens egne elever, det er måske andres elever, ikke også. Fordi de kender måske ikke helt en helt lige så godt vel. Så er man lidt.. så bliver man hurtigt lidt den der bussemand, den irriterende” (Underviser, Middelfart Produktionsskole).

Det at håndhæve reglerne er således en daglig udfordring, der kan påvirke de ansattes dagligdag mere eller mindre – og ikke mindst deres relationer til eleverne – i en negativ retning. På Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm arbejder man kontinuerligt med at ruste de ansatte til arbejdet med at håndhæve reglerne, bl.a. ved interne møder, diskussioner, samt snakke om, hvordan man gør. Disse møder, diskussioner og snakke, skaber samtidig fortsat fokus på RS: ”Men omvendt så vil jeg understrege, det holder jo også gang i det her, og understøtter det, at vi er en røgfri skole, ved at vi jævnligt diskuterer det, både i grupperne og på personalemødet” (Underviser, SOSU Bornholm). På SOSU Bornholm lægger underviserne vægt på, at holdningsdiskussioner om RS skal holdes internt i personalegruppen, så man fremstår samlet udadtil over for eleverne.

Forankring af RS er en kontinuerlig proces, som kræver, at skolerne jævnligt italesætter ”historien” om

RS over for nye ansatte og nye elever. Konkret anvender både Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm skolens Intranet, introduktionsbreve og (introduktions)møder til at informere nye elever om den gældende politik og praksis. I interviewene fremhæver respondenterne vigtigheden af, at eleverne kender vilkåret om røgfrihed før de starter på skolen. Det er derfor også sådan, at de ansatte i implementeringsprocessen oplevede langt større udfordringer og modstand fra elever, der var vant til den gamle rygepraksis, end fra nye elever, som er startet på skolen, efter RS er indført.

Grænserne mellem forbud og frihed til selv at (fra) vælge rygning

På skolerne handler de negative holdninger og modstand mod RS typisk om, at RS bliver opfattet som formynderi og stigmatiserende over for rygere. På SOSU Bornholm bliver disse holdninger beskrevet som ”den første modstand” og referer således til (nogle) elever og ansattes umiddelbare reaktioner: At RS er en indgriben i friheden til at selv at vælge.

”Hvis jeg skal tage, hvad den enkelte elev siger.. altså måske nok mest i starten for nu er et bare et præmis. Det var mere, når denne her ændring skete, så var det jo sådan en indgriben i deres.. Friheden til at bestemme over eget liv bliver indskrænket” (Underviser, SOSU Bornholm).

Selvom lederen på SOSU Bornholm støtter op om RS, betragter hun rygeforbud i det offentlige rum som stigmatiserende, ligesom hun ikke går ind for totalt rygeforbud i skoletiden/arbejdstiden: ”Men jeg vil sige, at personligt har jeg faktisk aldrig været tilhænger af, at vi fik totalt rygeforbud. Det er jeg bare ikke. Jeg synes, det er indgriben i den personlige frihed” (Leder, SOSU Bornholm). Ledelsen på Middelfart Produktionsskole kan genkende disse forskellige positioner, og hun forklarer, at hun/skolen er blevet mødt med mange skeptiske miner omkring sund-

hedsfremmetiltagene, som er blevet opfattet som formynderiske. Ifølge hende, har vi mennesker ikke lige vilkår for at handle sundt, hvorfor hun mener, at det er legitimt, at skolen sætter rammen for sundhedsfremme, fx gennem RS:

"Forskellen på os, er bare, at vi er, vi er både voksne og vi er, er veluddannede og vi har, for de fleste af os, har haft nogle positive rollemodeller i vores forældre, som har vist os, at hygge kan se anderledes ud end alkohol og chips og rygning. Det har mine unge ikke (...). Så jeg vender den 180 grader og siger bare, 'ved i hvad? I er simpelthen uartige ikke at tage ansvar for de her unge' (Leder, Middelfart Produktionsskole).

Hun introducerer derfor social ulighed i sundhed som et argument for, at skolen har pligt til at indføre (tiltag så som) RS. På SOSU Esbjerg var det netop diskussionerne omkring formynderi og stigmatisering, der delte personalegruppen i to grupper – for og imod RS – uafhængigt af rygerstatus. På SOSU Esbjerg oplevede mange ansatte, at RS var imod institutionens organisatoriske værdier:

"Vores værdier kommer rigtig meget i karambolage med den måde at ekskludere, eller sige.. altså det [RS] bliver også til sådan noget se-ned-på-agtigt, og det, ja. (...) vi skulle sådan stadigvæk kunne argumentere for 'jamen vi har de her anerkendende værdier. Vi har de her værdier omkring at have respekt for den enkelte', blev lige pludselig sat i spil, fordi det var faktisk ikke at have respekt for rygerne ved og gå ind og være så formynderiske" (Underviser, SOSU Esbjerg).

Også på ledelsesniveau anerkendes det, at skolens organisatoriske værdier stod i kontrast til negative sanktioner i forbindelse med RS-håndhævelse:

"Det er positiv tænkning, og det er sådan, vi er som institution. Så når vi begynder at håndhæve nogle regler som vi.. der er meget klar konsekvens på. Det har vores organisation det vældig vanskeligt med. Men det er det, de efterspørger" (Ledelse, SOSU Esbjerg).

På Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm er RS, som tidligere beskrevet, blevet et vilkår, alligevel skal "den første modstand" hos nye elever stadig håndteres, indtil de er blevet socialiseret ind i den gældende praksis. På SOSU Esbjerg afstedkom "den første modstand", som også var funderet i skolens organisatoriske værdier, så store udfordringer, at tiltaget endte med at blive trukket tilbage.

Risikoen for at elever fravælger uddannelsen eller dropper ud

Der eksisterer et narrativ omkring rygning på erhvervsskoler og blandt elever, der går på, at hvis skolerne indfører RS, så vil eleverne droppe ud og/eller fravælge skoler, der har indført RS. På Middelfart Produktionsskole beskriver underviserne, at risikoen for at miste elever, var noget man diskuterede op til indførslen af RS, bl.a. fordi prævalensen af elever, der ryger på produktionsskoler er meget høj. På begge skoler har man imidlertid erfaret, at dette var en teoretisk – og ikke en reel – bekymring:

"De tror de mister elever (...) erhvervsskolerne har jo mistet så mange elever, ikke. Så, så de tror jo simpelthen også, at hvis man bliver røgfri, så tror man (...) det [medfører] færre elever. Altså jeg vil bare sige: Vi vækstede i elever hvert ENESTE år. Og vi er total overrepræsenteret i rygere. Jeg siger det bare, ikke (...) DET tror jeg på" (Leder, Middelfart Produktionsskole).

Derudover konkluderer ledelsen på Middelfart Produktionsskole, at RS heller ikke fører til øget frafald blandt de elever, der starter på skolen. Både

ledelse og undervisere på SOSU Bornholm opfatter det som en ulogisk eller ligefrem provokerende antagelse, at elever skulle fravælge at uddanne sig, hvis uddannelsesstedet blev røgfrit. Underviserne beskriver, at de opfatter det som en tom trussel, og forklarer:

IP1: "Ja den bliver jeg sgu provokeret af [risikoen for at elever dropper ud eller fravælger uddannelsen, hvis den er røgfri]" IP2: "Den synes jeg ikke den er reel" IP1: "Nej det synes jeg heller ikke. (...) Så ville jeg ikke tage uddannelse hvis jeg ikke.." IP2: "Nej og ved du hvad, (...) Altså velkommen til virkeligheden anno 2018"
(Undervisere, SOSU Bornholm).

Derudover konkluderer underviserne, at hvis elever dropper ud/fravælger uddannelsen, er det ikke på grund af RS, men andre bagvedliggende (fx psykiske) problemstillinger.

Erhvervsskoler uden erfaringer med røgfri skoletid

De tre deltagende erhvervsskoler eller afdelinger, uden erfaringer med RS, er ZBC Kokke- og Tjenerskolen, Roskilde Tekniske Skole BYG og Tietgen Business. På ZBC Kokke- og Tjenerskolen er der indført røgfri matrikel i forbindelse med 2012-loven om røgfri miljøer. Roskilde Tekniske Skoles hovedbygning har indført røgfri matrikel (da den ligger sammen med et gymnasium), men denne regel gælder ikke på afdeling BYG. På afdeling BYG gælder ingen rygepolitikker, udover at indendørs rygning ikke er tilladt. Tietgen Business har erfaringer med røgfri matrikel i forbindelse med 2012-lovgivningen, men valgte at trække tiltaget tilbage bl.a. pga. at rygende elever blev mere synlige i gadebilledet, når de røg udenfor skolen. I dag er rygning igen tilladt på få afgrænsede områder inden for matriklen, hvoraf et er overdækket.

MOTIVATION FOR AT INDFØRE RØGFRI SKOLETID

At være eller blive en sundhedsfremmende institution

På Tietgen Business italesætter ledelsen, at sundhedsfremme, herunder RS, er blevet et ansvar uddannelsesinstitutioner bør påtage sig:

"Det er blevet til skolernes ansvar, (...) hvis man accepterer det som præmissen, og det accepterer jeg som præmissen, (...) [En] ungdomsuddannelse (...) skal uddanne og opdrage unge til et godt liv og gode borgere og deltagende borgere og alt muligt ikke altså, hvorfor skulle vi ikke også påtage os den rolle og gøre det til en del af skolens image, at det, det kærer vi os også om?"
(Leder, Tietgen Business).

Ledelsens holdning er et udtryk for aktivt at tage stilling til skolens medansvar for elevernes sundhed og trivsel, hvilket svarer til den proces, som RS-skolerne har gennemgået, hvor de har valgt at tage ansvar for sundhedsfremme, herunder rygeforebyggelse.

I forlængelse heraf, diskuterer undervisere fra Tietgen Business, at skolen skal tage et ansvar for, at nye elever ikke begynder at ryge, når de starter på skolen:

"Jeg synes det der, altså det stærke argument er, at vi ikke har lyst til at påvirke nye elever [til at begynde med at ryge], fordi de er jo unge, når de kommer hos os og bliver en del af en rygerkultur"
(Underviser, Tietgen Business).

Samme holdning bliver ytret af en underviser fra ZBC Kokke- og Tjenerskolen, som beskriver, at RS kan være med til at fjerne det sociale fællesskab, der er omkring rygning, hvormed færre vil begynde at ryge:

"Fordelene på elevsiden (...) 'færre rygere med på vognen' forstået på den måde, at mange, de starter jo faktisk med at ryge, fordi der er sådan noget socialt"

(Underviser, ZBC).

Stillingtagen til, at nye elever ikke skal begynde at ryge, når de starter på skolen er en af hovedårsagerne til, at man på RS-skolerne valgte at indføre RS. Et argument, der således også spiller ind, når respondenterne reflekterer over at indføre RS. Det er dog ikke alle ledelser og undervisere fra skolerne, der deler denne holdning.

Blandt andre fordele ved at indføre RS, reflekterer underviserne fra alle skoler over, at RS kan være en medvirkende årsag til, at elever og ansatte reducerer cigaretforbruget, at nogle helt vil stoppe med at ryge og at de unge vil spare penge.

Ledelsen fra Roskilde Tekniske Skole BYG mener desuden, at skolen kan benytte sundhedsfremme som en slags branding-strategi udadtil for at tiltrække nye elever, ligesom både undervisere og ledelsen på Tietgen Business tænker, at RS på sigt vil skabe et bedre image for skolen:

"Man kan jo sådan set lige så godt prøve at se, om man kan vende det til noget positivt, og noget som kan give skolen et, et godt image og en sundhedsprofil (...) det med at gå foran som røgfri skole, når nu vi godt ved, at det er den vej vinden blæser"

(Leder, Tietgen Business).

At nogle skoler er opmærksomme på at være – eller blive – en sundhedsfremmende institution, kan ses som en indikation på, at skolerne flytter sig tættere på at indføre RS.

Det fremtidige (røgfri) arbejdsmarked?

Respondenterne reflekterer over at indføre RS i

relation til det omkringliggende samfund generelt, og konkret i forhold til de jobfunktioner, som eleverne bliver uddannet til at varetage. Respondenterne lægger vægt på, at RS alene er meningsfuldt, hvis det bliver baseret på et samarbejde mellem skolen og de virksomheder, hvor eleverne skal i praktik/lære:

"Og jeg ved ikke, om der er manglende støtte fra eksterne [virksomheder/praktiksteder]. Jeg vil hellere sige, at øhhh... at det vil være en forudsætning for at man kan løfte noget som helst (...) Vi er i virkeligheden bare en kursusvirksomhed, som de kommer ind... Så er det jo slet ikke os, der problemet (...) Så jeg tror, at det her, det SKAL være et samarbejde MELLEML skolerne og virksomhederne for at man skal nå i mål med det"

(Leder, RTS).

Motivationen til at indføre RS afhænger af implementering af røgfri arbejds-(praktik)tid. Dette bliver dog i nogle brancher anset som sværere end i andre, fx fortæller respondenter fra ZBC Kokke- og Tjener-skolen, at rygning er meget udpræget i restaurationsbranchen – modsat offentlige institutioner (fx hospitaler, børneinstitutioner), som i højere grad praktiserer røgfri arbejdstid.

På skolerne hænger motivationen til at indføre RS således sammen med arbejdsmarkedet og en branchemæssig social identitet. At ændre rygepraksis på skolen kræver, ifølge respondenterne, at rygepraksis- og kultur på arbejdsmarkedet bliver ændret – en forandring, der (så småt) er ved at ske.

Et bedre arbejdsmiljø og en forbedret pausekultur

En motivation for at indføre RS, er at få en renere skole. Ledelserne på Roskilde Tekniske Skole BYG og ZBC Kokke- og Tjenerskolen er opmærksomme på, at røg har en negativ indvirkning på det fysiske arbejdsklima, herunder, at cigaretskodder bliver smidt på jorden, og at elever og ansatte bliver udsat

for røggener/passiv rygning.

De ansatte forventer desuden, at RS kan ændre pausekulturen positivt, og skabe mere tid til læring, da de i undervisningen ikke længere skal tage hensyn til spørgsmål eller planlægning af rygepauser: "Fordele det er.. eleven vil jo nok være mere til stede i undervisningen" (Underviser, RTS).

Et bedre arbejdsmiljø, en renere skole og en forbedret pausekultur er forhold som RS-skolerne oplever som konkrete fordele ved at have indført RS.

At foregribe en potentiel (ny) lovgivning om røgfrie erhvervsuddannelser

Respondenter fra både Tietgen Business og ZBC Kokke- og Tjenerskolen tror, at en ny lovgivning om røgfri skoletid (og røgfri arbejdstid) vil træde i kraft inden for det næste årti, hvorfor de overvejer at foregribe loven allerede nu:

"Men vi kunne lige så godt foregribe det, og sige 'jamen det kan være der kommer en lov i 2023, eller det kan være der kommer en lov i 2027' men så vil vi da heldigvis på det tidspunkt sige 'jamen det har vi da for længst indført hos os'"
(Leder, Tietgen Business).

Ligesom på RS-skolerne, hvor 2012-lovgivningen om røgfrie miljøer var startskud til diskussioner om røgfrihed, fylder forventninger om en ny lovgivning på dette område. Skolerne er overbeviste om, at der vil komme en lov på dette område, om end der er usikkerhed om, hvorvidt det sker snart, eller om udsigterne er mere langvarige.

POTENTIELLE UDFORDRINGER VED RØGFRI SKOLETID

Håndhævelse og rollen som 'politibetjent'

Respondenter fra alle skoler forventer, at håndhævelse af RS vil blive en udfordring. I forvejen er det en udfordring, at få elever (og ansatte) til at overholde de gældende rygeregler, som fx røgfri matrikel eller

at rygning afgrænset til få markerede rygeområder:

"Altså, I skal vide, hvor meget energi, der er blevet brugt på nogle af de her adresser, på at sørge for, at de ikke ryger på matriklen."
(Leder, RTS).

Med andre ord, har man ikke særlig gode erfaringer med at håndhæve eksisterende rygepolitikker, og derfor kan indførelse af RS virke som en uoverskuelig opgave.

Respondenterne er desuden bekymrede for, at RS vil medføre mange flere konfrontationer mellem elever og ansatte, og at arbejdsvilkårene for de ansatte derfor vil blive forringede. Ligesom på RS-skolerne, bliver det italesat, at de ansatte får en rolle som politibetjent:

"Men det har været svært, fordi nogle lærere siger direkte: 'jamen jeg gider ikke være politibetjent'"
(Leder, ZBC).

Respondenterne anser altså ikke (endnu) RS som en "kamp", de vil påtage sig ansvaret for. Det indikerer, at skolerne ikke helt identificerer sig med at være medansvarlige aktører i forhold til at forebygge rygning hos eleverne. Om end nogle ledelser og undervisere tager dette ansvar på sig.

Mangel på ressourcer

Mangel på ressourcer (fx tid og økonomi) bliver italesat som en konkret barriere i forhold til at indføre RS. På ZBC Kokke- og Tjenerskolen og Roskilde Tekniske Skole BYG beskriver underviserne, at man har mange andre arbejdsopgaver, og derfor ikke oplever, at have tid til at implementere RS:

"Der jo også noget (...) noget virkelighed, som der hedder tid, ikk (...) så skal der jo også være plads til at få noget tømmerfagligt ind"
(underviser, RTS).

Underviserne på ZBC Kokke- og Tjenerskolen italesætter, at de i forvejen har (for) mange opgaver i forhold til at danne og oplære eleverne, hvorfor håndhævelse af RS ikke vil være en prioriteret opgave:

”Og på elevsiden omkring ulemperne, der var det øh, at de vil føle der er.. at der vil være flere regler, der skal håndhæves ikk, og der er rigeligt, vi i forvejen skal sige, de ikke må, og ikke gøre, og lære dem op i” (Underviser, ZBC).

På Tietgen Business er ledelsen opmærksom på, at implementering af RS kræver, at der bliver afsat økonomiske ressourcer og bemanning til at skabe alternativer til rygning. Ressourcerne er knappe, hvorfor det også bliver et økonomisk prioriterings-spørgsmål at indføre RS:

”Og så hele, hele ressourceproblematikken, som vi talte om før ikke også, altså hvis man virkelig vil det her, så skal man sætte nogle alternativer op for rygerne, og det koster noget, manpower, eller kroner og ører” (Leder, Tietgen Business).

På alle skolerne bliver mangel på ressourcer italesat som potentielle barrierer ved RS-implementeringen, mens dette forhold ikke fyldte på RS-skolerne. Dette kan skyldes, at ledelsen havde afsat de fornødne økonomiske midler, eller at det ikke var en reel bekymring.

Nikotinafhængighed, urolige elever og sure kollegaer

En anden potentiel udfordring, der bliver italesat blandt respondenterne, er problematikker i forhold til elever og underviseres nikotinafhængighed. Både ledelser og undervisere er bekymrede for, at røgfrie arbejds- og skoledage vil medføre en dårlig stemning på arbejdspladsen, samt muligvis påvirke de nikotinafhængige elevers indlæring negativt. Eksempelvis

beskriver ledelsen på Tietgen Business, at det vil være en udfordring for de elever og lærere, der er nikotinafhængige, at undvære cigaretter og konkluderer, at rygestopkurser og nikotinerstatningspræparater er nødvendige ved implementering af RS. Både ledelse og undervisere på ZBC Kokke- og Tjenerskolen forudser, at nikotinafhængighed kan komme til udtryk i form af koncentrationsbesvær/urolighed blandt eleverne og ”en kort lunte” blandt medarbejderne/kollegaerne. Ifølge en underviser fra ZBC Kokke- og Tjenerskolen, er dette tilstrækkeligt til, at hun ser flere ulemper end fordele ved at indføre RS:

”Fordi det at få urolige elever og sure kollegaer (der grines i baggrunden), det synes jeg faktisk er.. er værre, end at de går ud og ryger.. altså fordi det påvirker SÅ mange andre” (Underviser, ZBC).

På ZBC Kokke- og Tjenerskolen og Roskilde Tekniske Skole BYG bliver det desuden beskrevet, at elevgruppen har mange andre problemer end nikotinafhængighed, og at rygning ikke nødvendigvis er det logiske sted at starte. På begge skoler beskriver underviserne, hvordan de mest ressourcetsvage elever oftest er rygere, og at tiltaget vil ramme dem, der i forvejen har det svært hårdest. Desuden er de bange for, at det kan medføre, at disse elever vil droppe ud af uddannelsen.

Undervisere fra RS-skoler italesætter ligeledes udfordringen, at elever med andre sundhedsmæssige udfordringer (fx psykiske), vil være tilbøjelige til at bruge RS som en undskyldning for at fravælge uddannelsen. Dette tyder på, at det er relevant at etablere en form for ekstra hjælp til særligt udsatte elever ved implementering af RS.

Grænserne mellem frihed og forbud – Formynderi og stigmatisering

Blandt de ansatte på skoler, der overvejer at indføre RS, gælder der, ligesom på RS-skolerne, forskellige

holdninger til, hvorvidt RS er for formynderisk: Kan skolen tillade sig at begrænse elevers (og ansattes) frihed til selv at (fra)vælge rygning? Repræsentanter fra både ledelser og undervisere beskriver, at skolens medansvar for sundhedsfremme udelukkende handler om oplysning om fx skadelige virkninger ved tobak, og at RS er et for stort indgreb i elever og ansattes frihed:

"Så har jeg tænkt lidt, om det er formynderisk? Sådan altså, at vi er overformyndere lige pludselig. Og hvad så, hvis, hvis man ryger alligevel? Bliver eleverne så smidt ud?"

(Underviser, RTS).

Ligesom ledelsen på Tietgen Business fortæller:

"Men, men jeg har da respekt for synspunktet, at 'jeg er ansat hos dig [Forstander], men du skal sgu ikke bestemme om jeg skal ryge eller ikke ryge i arbejdstiden'. Altså, har overformynderiet taget over her i vores samfund?"

(Leder, Tietgen Business).

Disse holdninger og modstand mod RS kommer også til udtryk på RS-skolerne (på SOSU Bornholm kaldet "den første modstand"). Dette indikerer, at typen af modstand mod RS, er generisk på alle skoler, hvor (nogle) elever og ansatte vil have disse holdninger. På de skoler, der praktiserer RS, er "den første modstand" blevet håndteret ved, at nye ansatte og elever bliver socialiseret ind i sundhedsfremme-kulturen. På skolerne uden erfaringer med RS, kræver det først og fremmest, at skolen tager stilling til (grænserne for) medansvaret for sundhedsfremme og rygeforebyggelse, for at kunne håndtere modstanden.

Risikoen for elevfrafald

På Roskilde Tekniske Skole BYG og ZBC Kokke- og Tjenerskolen, betragter man risikoen for, at elever

dropper ud, eller fravælger uddannelsen som reel, omend nogle respondenter påpeger, at det er "vanvittigt", hvis elever fravælger at uddanne sig pga. regler om røgfrihed. Samtidig har en leder den holdning, at hvis eleverne ikke vil uddanne sig i et røgfrit miljø, så "lad dem droppe ud" (Leder, ZBC Kokke- og Tjenerskolen).

På begge skoler overvejer man, om RS kan blive udslagsgivende for skole- eller uddannelsesvalg. Af samme årsag, bliver det påpeget, at RS bør vedtages ved lov, således at det ikke bliver en konkurrenceparameter. Eksempelvis forklarer ledelsen på Roskilde Tekniske Skole BYG:

"Det er lige før, jeg tror, at det kunne blive et parameter, hvor eleverne ville vælge skole, efter om man havde lyst til det (...) at man kunne vælge der, hvor man kunne få lov at ryge. Så jeg ville ikke tro, at det ville være positivt... vi ville tabe elever på det, hvis det var noget, vi indførte.."

(Leder, RTS)

Omvendt beskriver ledelsen på Tietgen Business, at han ikke kan forestille sig, at RS alene kan medføre frafald, forudsat, at skolen indfører rygestoptilbud og arbejder med alternativer til rygning:

"Altså den der risiko for, at eleverne dropper ud den, den fylder ikke ret meget i mit hoved, ikke fordi jeg gerne vil have frafald, overhovedet ikke, tværtimod, men det er fordi jeg ikke rigtig har fantasi til at forestille mig, at, at, at det at røgfri skole alene skulle medføre, at de dropper ud hvis vi.. hvis vi faktisk også sætter nogle.. nogle alternativer op, eller hvis vi tilbyder dem rygestopkurser eller sådan noget"

(Leder, Tietgen Business).

På alle skoler bliver risikoen for, at elever fravælger uddannelsesinstitutionen, hvis den bliver røgfri italesat, men der er ikke konsensus i vurderingen af, hvorvidt RS reelt kommer til at betyde færre elever

eller et større frafald. Skolerne er enige om, at en lov, der påbød alle skoler at indføre RS, ville betyde lige vilkår for skolerne og dermed eliminere risikoen for RS bliver et parameter, der påvirker skole- og uddannelsesvalg.

På RS-skolerne blev risikoen for at miste elever diskuteret og ingen af de skoler, der praktiserer RS, har erfaret, at bekymringen er reel.

Hvordan bliver erhvervsskoler parate til at indføre Røgfri Skoletid?

I det følgende anvendes empiri fra alle seks skoler til at belyse og samle op på, hvad der skal til for at indføre røgfri skoletid på erhvervsskoler.

INTERNE FORUDSÆTNINGER OG FACILITERENDE FAKTORER

Ansvar for sundhedsfremme – Og herunder for rygning

Forudsætningen for at gå i gang med at implementere RS er, at skolen påtager sig et ansvar for elevernes sundhed generelt og specifikt i forhold til rygning. Som ledelsen på Tietgen Business udtrykker: "Den første problematik om, hvorvidt det er skolens ansvar.. tager man det på sig, eller tager man det ikke på sig?" (Leder, Tietgen Business).

En samlet organisation - Fælles motivation og enighed blandt ledelse og medarbejdere

På RS-skolerne var ansvaret for sundhedsfremme, og dermed rygeforebyggelse, den primære motivation for at indføre RS. Forudsætningen for at det lykkes, var en fælles motivation og enighed blandt ledelse og medarbejdere om, at det er "det rigtige at gøre". Det første skridt handler således om at skabe en fælles forståelse og mål dvs. at samle organisationen om tiltaget. På Middelfart Produktionsskole er ledelsens råd til succesfuld implementering, at man skal finde et "fælles fodslag" i personalegruppen, så alle er enige om grænserne for skolens medansvar:

"Jeg tænker man skal starte simpelthen med, man

skal starte med og snakke sammen med personalet. Giver det overhovedet mening og have røgfri skoletid, hvilke fordele får vi? Giver det mening med den viden vi har i forhold til vores elevmålgruppe ikke også og få dem, få dem med. (...) har vi så ikke et medansvar for på en eller anden måde og gøre i det her, selvom det er svært? (...) Og det, det er den første man skal tage"

(Ledelse, Middelfart Produktionsskole).

At modne organisationen til at indføre RS kan tage tid. De skoler, hvor man allerede har taget fælles stilling til skolens medansvar, samt arbejder aktivt med sundhedsfremme, er potentielt et skridt tættere på at indføre RS, end andre skoler, hvor der stadigvæk hersker uenighed om skolen har et ansvar for elevernes sundhed. Eksempelvis forklarer ledelsen på Tietgen Business, at de er i gang med en proces, men at de først forestiller sig, at være klar til at indføre RS i 2025:

"Det er om tre år [i 2020] (lang tænkepause). Puuh...Jeg tror nok.. jeg tror ikke vi har indført det, jeg tror vi fortsat er i proces med det. (...) Jeg tror, jeg er lidt fortvivlet, hvis nu du havde sagt 2025, så, så ville jeg tro, at så var vi der"

(Leder, Tietgen Business).

Det går igen på tværs af alle respondenterne, at implementering af RS forudsætter, at de ansatte er motiverede og støtter op om tiltaget. Eksempelvis siger ledelsen på Roskilde Tekniske Skole BYG, at succesfuld implementering uden støtte fra de ansatte er umulig, ligesom underviserne på Middelfart Produktionsskole forklarer, at tiltagets succes afhænger af personalets motivation: "Hvis du ikke har medarbejderne med, så, så lykkedes det ikke" (Underviser, Middelfart Produktionsskole). Derudover er det oplevelsen, at "Når de ansatte er samlede omkring tiltaget, så følger eleverne trop" (Underviser, SOSU Bornholm).

Medbestemmelse og deltagelse

På alle skoler er man enige i, at det at inddrage ledelse, ansatte og elever, er med til at skabe en fælles forståelse og retning for implementering af RS. På skolerne er der dog forskellige perspektiver på, hvor demokratisk processen skal være. På SOSU Bornholm besluttede personalegruppen ved en flertalsafstemning, hvor ledelsen stemte imod, at skolen skulle have RS. Herefter tog ledelsen beslutningen til efterretning og gik helhjertet ind i implementeringen. På Middelfart Produktionsskole anser ledelsen ikke, at medinddragelse er ensbetydende med flertalsdemokrati, men vægter (organisatoriske og ledelsesmæssige) regler, rammer og tydelighed, som det bærende element i en sundhedsfremmetilgang. Elevinddragelsen skal fx bruges til, at eleverne kan lufte deres frustrationer, men eleverne skal fx ikke inddrages i beslutningen om RS. På SOSU Esbjerg lægger en underviser særligt vægt på at inddrage de ansatte, der ryger, i at implementere RS:

"Hvis en ledelse er klog, så får den fat i alle rygerne i personalegruppen og sætter sig ned og siger 'prøv at hør her, hvad skal der til for, at vi kan lykkes som personale og lave en røgfri arbejdsdag?' og så arbejder vi med det, og så tager vi steppet videre. Så tager vi eleverne med i anden omgang"

(Underviser, SOSU Esbjerg)

Ledelsen fra SOSU Esbjerg tænker derudover, at lokalområdet, som i deres konkrete tilfælde blev generet af røg og affald, da skolen forsøgte at implementere RS, med fordel kan blive informeret og medinddraget i en implementeringsproces.

Opkvalificering af de ansatte og proceshjælp til skolerne

En del af arbejdet med at skabe fælles forståelse og engagement i forhold til RS handler om, at de ansatte skal have den rette viden og kompetencer til

at kunne praktisere og især håndhæve RS. Et forhold, der kræver en indsats fra både ledelse og undervisere, samt muligvis hænger sammen med motivationen for at håndhæve RS (eller manglen på samme). Som ledelsen på SOSU Esbjerg beskriver:

IP1: "Og så altså de føler sig ikke rustet, det kan man selvfølgelig godt sige hænger lidt sammen med motivation, og hvor meget mere kan man gøre af den ikke.. øhm.." IP2: "Men det er ikke fordi, de ikke har viden.. og de er gode til at vejlede og støtte og rådgive og..."

(Ledelse, SOSU Esbjerg).

Respondenterne mener, at opkvalificering af de ansatte med fordel kan involvere eksterne, fx hjælp fra sundhedsfaglige organisationer. På skolerne SOSU Esbjerg og Middelfart Produktionsskole, opfatter man involvering af eksterne fagpersoner som en fordel i implementeringsprocessen, ligesom ledelsen på SOSU Bornholm anerkender, at eksterne sundhedsfaglige konsulenter er nødvendige, hvis en organisation ikke selv besidder den fornødne viden og kompetencer. På Middelfart Produktionsskole beskriver ledelsen, at fagpersoner fx kan informere og uddanne de ansatte, samt hjælpe med at skabe fælles visioner. Lignende forklarer ledelsen på SOSU Esbjerg, at skolen vil få brug for ekstern hjælp til at implementere RS, hvis de vælger at gentage forsøget:

"Jeg tænker ikke, der er noget galt i de ting vi har gjort, men vi har brug for noget hjælp udefra (...) Og jeg ville da ønske, at vi på en eller anden måde havde fået lidt hjælp eksternt fra, af nogle andre til.. måske som organisation at stå fast i den proces på en eller anden måde (...) [for eksempel] lave sådan nogle processer med og få involveret nogle elever i 'hvad kunne vi gøre?'"

(Ledelse, SOSU Esbjerg)

Faste procedure for håndhævelse og

sanktionering

På Middelfart Produktionsskole og SOSU Bornholm fik man i fællesskab udarbejdet fælles faste sanktioneringssystemer, som de ansatte var enige om. På SOSU Esbjerg blev der ikke vedtaget faste retningslinjer for at håndhæve RS, da man oplevede, at negative sanktioner rent værdimæssigt ikke stemte overens med skolens organisatoriske værdier. Erfaringer fra RS-skolerne viser således, at fælles faste retningslinjer for at håndhæve og sanktionere RS, og en klar ansvars- og rollefordeling i forhold til, hvem der skal håndhæve RS, er en vigtig forudsætning for succes.

Sociale og strukturelle alternativer til rygning

På de fleste skoler er respondenterne enige om, at det vil være nødvendigt at skabe sociale alternativer til rygning ved implementering af RS. De fleste skoler arbejder allerede med at skabe sunde rammer for deres elever, men disse skal muligvis opdateres eller nytænkes, når/hvis RS indføres. På specielt Middelfart Produktionsskole, hvor værdisættet er regler, rammer og tydelighed, har de arbejdet meget med ramme-skabelsen. Ifølge ledelsen kan man med fordel, før implementering af RS, undersøge selve skolestrukturen, og foretage de nødvendige ændringer, der senere kan understøtte RS. For eksempel kan det være nødvendigt (eller en hjælp) at reducere antallet af pauser på skoleskemaet, ligesom de på Middelfart Produktionsskole også afholder en månedlig samling, hvor eleverne kan give deres besyv med i forhold til, hvilke ting, der skal købes for at skabe et bedre studiemiljø (og dermed understøtte RS).

Rygestoptilbud uden stigma

På alle skolerne er respondenterne enige om, at en form for rygestoptilbud (fx individuelle eller fælles vejledning, kurser eller mobile enheder) er nødvendige for at understøtte implementering af RS. Elever og ansatte skal helst have tilbud om nikotinerstatning. På SOSU Bornholm og Middelfart Produktions-

skole lægger man samtidig vægt på, at disse tilbud ikke skal være moraliserende. På Middelfart Produktionsskole handler rygestopkurser ikke alene om rygestop, men også om hjælp til at håndtere en røgfri skoledag, samt sætte refleksioner i gang om røg og rygning. På begge skoler bliver det italesat, at man skal være anerkendende over for rygere, og respektere deres valg om ikke (nødvendigvis) at vælge rygestop.

Andre understøttende initiativer

På SOSU Bornholm mener ledelsen, at en form for "samtykkepapir", som alle ansatte skal underskrive, kan understøtte håndhævelsen af reglerne. Tiltaget skal understøtte RS, idet alle ansatte personligt skal tage stilling til medansvaret for RS, og skrive under på, at de opfatter det som en del af deres ansvarsområde. Ledelsen på SOSU Bornholm forslår endvidere, at skolen kan arrangere en form for belønningssystem for nye elever/klasser, hvor skolen kan afsætte ressourcer til en fælles aktivitet til de klasser, der er bedst til at overholde RS, (og evt. for de klasser, hvor flest har gennemført et rygestop).

På ZBC Kokke- og Tjenerskolen foreslår ledelsen, at elever og ansatte skal "tjekke ud" hvis de vil ryge i skole- og arbejdstiden, dvs. give elever og ansatte fravær for den tid, hvor de ryger cigaretter. Ifølge ledelsen vil et sådant tiltag kunne understøtte RS, idet det ville afholde nogle fra at ryge i skoletiden, og således understøtte implementeringsprocessen. Lederen forudser, at skolen i 2020 enten vil have RS eller egenbetaling/fravær ved rygning i skole- eller arbejdstiden.

EKSTERNE FORHOLD DER VIL FREMME IMPLEMENTERINGEN AF RØGFRI SKOLETID

Røgfri arbejdstid i kommuner og andre praktiksteder

Som beskrevet tidligere hænger motivationen til at indføre RS i høj grad sammen med forventninger om et fremtidigt røgfrit arbejdsmarked/praktiksted. Indførsel af røgfri arbejdstid på elevernes fremtidige

arbejdspladser vil i høj grad understøtte skolerne i at indføre RS. Som ledelsen siger på SOSU Bornholm:

"Vi blev hjulpet lidt af, at... at ansættende myndighed indførte det der rygeforbud, det synes jeg hjalp os rigtig meget til at, til ligesom at retfærdiggøre, italesatte det eller begrunde det"

(Ledelse, SOSU Bornholm).

På de skoler, der ikke har RS, opfatter man det næsten som en direkte forudsætning for at indføre RS.

Lovgivning om røgfri skoletid på alle erhvervsuddannelser

Alle parter er enige om, at en lovgivning om RS på erhvervsuddannelser vil være en stor hjælp for alle parter, og er noget, der er efterspurgt på skolerne. Som beskrevet vil en lovgivning på området skabe lige vilkår for alle uddannelser, så skolerne ikke skal bekymre sig om elevfrafald. Derudover vil lovgivningen rent praktisk hjælpe skolerne i at håndhæve RS, da skolen kan referere til RS som en lov og ikke "bare" som en skolebeslutning.

De skoler der praktiserer RS, har gennemført implementeringen uden en lovgivning, hvilket viser, at det kan lade sig gøre. Men for at kunne gøre dette, stiller det større krav til skolens organisatoriske forudsætninger og velvilje.

Opsummering

RS skolerne har taget aktivt stilling til, at skolen har et ansvar for sundhedsfremme og dermed rygeforebyggelse: Nye elever skal ikke begynde at ryge, når de starter på skolen. På skolerne uden RS, er denne motivation også tilstede blandt nogle ledelser og undervisere, men den er ikke lige så fremtrædende som på RS skolerne.

Alle skolerne kan se – og nogle har konkret oplevet – fordele ved RS, herunder, at RS medfører:

- Et bedre studiemiljø, hvor eleverne ikke grupperer sig på baggrund af rygerstatus.
- Mere tid til undervisning, idet der ikke skal tages hensyn til "rygepauser".
- En renere skole, friskere luft og et sundere fysisk arbejdsklima (uden røggener/passiv rygning og cigaretskodder).
- I kombination med andre sundhedstiltag, kan RS give skolerne et bedre image udadtil, som en sundhedsfremmende institution.

Samtidig kan alle skolerne se – eller har konkret oplevet – udfordringer ved RS, herunder:

- En holdningsmæssig modstand mod RS: Skolen har ikke ret til at indskrænke den enkeltes frihed til selv at (fra)vælge rygning og dermed er RS stigmatiserende overfor rygere.
- At håndhæve RS er en "ekstraopgave", som de ansatte skal arbejde med hver dag, og det kan påvirke arbejdsdagen negativt pga. konfrontationer med elever.

Derudover har skolerne, uden erfaringer med RS, en række andre bekymringer ved at implementere RS:

- Mangel på ressourcer, herunder tid og bemanding til håndhævelse af RS, og mangel på økonomiske ressourcer til etablering af sociale alternativer til rygning (fx til forbedring af studiemiljøet).
- Problematikker i forhold til elevers og underviseres nikotinafhængighed. Konkret, bekymringer for, at røgfrie arbejds- og skoledage vil medføre en dårlig stemning på arbejdspladsen samt at de nikotinafhængige elevers indlæring bliver påvirket negativt.
- Risiko for at elever dropper ud eller fravælger uddannelsen. Dette forhold bliver dog vurderet som en "tom trussel" hos skolerne, der praktiserer RS.

Det bærende element ved at praktisere RS bliver på alle tre RS-skoler beskrevet som, at alle ledere og ansatte tager ansvar og håndhæver reglerne over for eleverne. På de skoler der praktiserer RS, er det at håndhæve RS stadigvæk en udfordring, der bliver diskuteret internt i personalegrupperne, hvilket er med til at holde fokus på RS. Ligesom de fortsat møder holdningsmæssig modstand mod RS. Forankring af RS er derfor en kontinuerlig proces, som kræver at skolerne jævnligt italesætter "historien" om RS fx overfor nye ansatte og nye elever.

Konklusion

De forhold, der fremmer implementering af RS kan overordnet set deles i interne forhold, som skolerne kan gøre noget ved, og eksterne forhold, som skolerne alene kan påvirke indirekte.

De interne forhold, som kan understøtte implementeringen af RS, er at skolerne:

- Påtager sig et ansvar for sundhedsfremme generelt, og specifikt i forhold til rygeforebyggelse på skolen.
- Arbejder med at skabe fælles motivation og enighed blandt ledelse og medarbejdere. Det kan være en fordel hvis der er særlige drivkræfter på medarbejder og/eller ledelsesniveau, der er fortalere for RS.
- Arbejder med medbestemmelse og deltagelse af personale, elever og lokalsamfund i implementering af RS, herunder har et fokus på at sikre, at der sker en opkvalificering af de ansatte, og at skolerne med fordel kan benytte sig af professionel, ekstern proceshjælp.
- Udarbejder faste procedurer for at håndhæve regler og sanktionere regelbrud.
- Indfører sociale og strukturelle alternativer til rygning.
- Tilbyder rygestophjælp eller andre former for motiverende samtalehjælp, hvor elever (og ansatte) får redskaber til at håndtere en røgfri

skoledag, samt sætter tanker i gang om røg og rygning.

- Det kan være en fordel at lade RS træde i kraft, når der er optag af nye elever, der ikke kender den gamle rygepraksis.

De eksterne forhold, der (især) kan understøtte implementering af RS er:

- Lovgivning om røgfri skoletid på alle erhvervsuddannelser.
- At røgfri arbejdstid i kommuner og på andre praktiksteder bliver mere udbredt.

Skolerne er på forskellige "steder" i forhold til at påtage sig et medansvar for sundhedsfremme, og RS, og det betyder, at omfanget af (sundheds)faglige opkvalificering og udvikling skolerne skal gennemgå, før de er parate til at indføre RS, varierer.

Metodiske overvejelser

Resultaterne i dette afsnit bygger på seks semi-strukturerede interviews og seks fokusgrupper (i alt 22 respondenter) som repræsentanter for en meget divers og kompleks setting. Som sådan kan analysens resultater ikke generaliseres til samtlige erhvervsskoler, ligesom der kan være nuancer eller perspektiver på RS, som denne analyse ikke har opfanget. På nogle skoler, har ledelsen udpeget undervisere, til fokusgrupperne, som havde særligt positive holdninger, interesser og erfaringer med sundhedsfremme. På andre skoler har særligt RS-kritiske respondenter valgt at deltage i interviewundersøgelsen, som således har ytret mere kritiske betragtninger. På den måde er respondenterne fra den enkelte skoler ikke nødvendigvis repræsentative for skolens holdning, men i analysen har det betydet, at både dem der er pro- og imod RS har fået mulighed for at ytre deres perspektiver, hvilket styrker undersøgelsens validitet.

REFERENCER

1. Tjørnhøj, T. & Reventlow, S. Kvalitative metoder. in Forebyggende sundhedsarbejde 2006, s. 57-72 (Munksgaard).
2. Weiner, B. J. A theory of organizational readiness for change. Implement. Sci. 4, (2009).
3. Hansen, A. V. & Klinker, C. D. Danske erhvervsskoler - sundhedsfremmende indsatser og implementeringskapacitet. (Hjerteforeningen og Steno Diabetes Center Copenhagen, 2017).
4. Sørensen, M. & Klinker, C. D. Erhvervsuddannelsesreformen som afsæt for sundhed og trivsel på erhvervsuddannelserne – undervisning, ungdomsuddannelsesmiljø og vekslende uddannelseskontekst. (Hjerteforeningen, Fødevarestyrelsen, Steno Diabetes Center Sundhedsfremmeforskning (SDC), 2016).

KAPITEL 7: KONKLUSION OG PERSPEKTIVERING

Kathrine Højlund Rasmussen og Poul Dengsøe Jensen

Formålet med forundersøgelsen var at komme med anbefalinger til udformningen og indholdet af, en national indsats om udbredelse af røgfri skoletid på erhvervsskoler, herunder identificere hvilke elementer, der bør udvikles for at understøtte en sådan indsats. For at gøre dette, havde forundersøgelsen som delmål at besvare følgende spørgsmål:

Spørgsmål 1: Hvilke erhvervsskoler kunne indgå i et længerevarende projekt om røgfri skoletid og hvad karakteriserer disse skoler i forhold til de skoler, som i dag ikke ønsker at indføre røgfri skoletid?

Spørgsmål 2: Hvad har motiveret de erhvervsskoler som i dag praktiserer røgfri skoletid, hvordan har de grebet det an og hvad har været de primære barrierer og udfordringer?

Spørgsmål 3: Hvilke elementer (fx proceskøreplan, kurser, informationsmateriale, fysiske løsninger mv.) både i forhold til udformning og indhold bør udvikles, hvis visionen om at væsentligt flere erhvervsskoler indfører røgfri skoletid skal indfries?

For at opfylde undersøgelsens formål og delmål/spørgsmål, indgik et litteraturstudie, en deskriptiv analyse, et workshopforløb samt kvalitative interviews som delelementer.

Dette kapitel samler op på rapportens hovedfund og konklusioner, og beskriver, hvordan de forskellige fund kan anvendes i arbejdet med at indføre røgfri skoletid på erhvervsskoler. Nedenfor gennemgås hvert fund, i samme rækkefølge som undersøgelsens ovenfor beskrevne formål og delmål/spørgsmål. Derefter beskrives fundenes praksisorienterede anvendelsesmuligheder.

Spørgsmål 1: Hvad karakteriserer de erhvervsskoler, som overvejer at indføre røgfri skoletid?

- Øget fokus på sundhedsfremme - sammenlignet med skoler, som ikke overvejer at indføre røgfri skoletid.
- Øget lyst til at tage ansvar for elevernes sundhed, herunder rygeforebyggelse - sammenlignet med skoler, som ikke overvejer at indføre røgfri skoletid.

Hvilke bekymringer har de erhvervsskoler, som overvejer at indføre røgfri skoletid?

- Mangel på ressourcer (tid og bemanding) til håndhævelse af røgfri skoletid.
- Mangel på økonomiske ressourcer til etablering af sociale alternativer til rygning (fx til forbedring af studiemiljøet).
- At røgfrie arbejds- og skoledage vil medføre en dårlig stemning på arbejdspladsen.
- At nikotinafhængige elevers indlæring bliver påvirket negativt.
- At røgfri skoletid medfører, at elever dropper ud eller fravælger uddannelsen.

Samlet set kan man bruge disse fund til at skabe dialog på/med skolen, og sammen identificere, hvor skolens sundhedsfremmefokus er samt vurdere om skolen er klar til røgfri skoletid i en nær fremtid. Såfremt skolen allerede har en stor del sundhedsfremmende aktiviteter, samt føler stor lyst og vilje til at tage ansvaret for elevernes sundhed, kan røgfri skoletid udgøre det naturlige 'næste trin' i rækken af sundhedsfremmende initiativer. Såfremt skolen er 'moden', kan det være oplagt at introducere idéen om røgfri skoletid på/til skolen. Derudover kan man sammen identificere, hvorvidt man deler ovenstående bekymringer, herunder vurdere, om skolen eventuelt har behov for støtte i processen hen imod røgfri

skoletid, eller om den oplever, at den har kapacitet til at klare implementeringsprocessen selvstændigt. Viden om erfaringer fra skoler (evt. via direkte dialog), der har indført røgfri skoletid, kan derudover hjælpe med til at afmontere nogle af ovenstående forestillinger.

Spørgsmål 2: Hvad har motiveret røgfri skoletid-skolerne?

- Lyst til at tage ansvar for elevernes sundhedsfremme .
- Lyst til at påtage sig ansvaret for, at nye elever ikke begynder at ryge på skolen.
- Lyst til at understøtte elevernes dannelse og forberedelse til røgfrit arbejdsliv .
- Indførsel af røgfri arbejdstid i kommunen – indførsel af røgfri arbejdstid i kommunen var startskud til at indføre røgfri skoletid.
- Lyst til at ophæve sociale rygerfællesskaber .

Fordele, som røgfri skoletid-skolerne har oplevet ved at indføre røgfri skoletid:

- Forbedret studiemiljø.
- Ny pausekultur .
- Ophør af sociale rygerfællesskaber .
- Øget refleksion om rygestop blandt elever og ansatte.
- Renere skole.
- Sundere arbejdsmiljø.
- Elevtilvækst.

Samlet set kan man bruge disse fund til at aflive myter og eventuelle bekymringer, som skoler, der overvejer røgfri skoletid, eventuelt har. Såfremt skolen allerede har en stor del sundhedsfremmende aktiviteter, samt føler stor lyst og vilje til at tage ansvaret for elevernes sundhed, kan viden om konkrete fordele fra andre skoler potentielt virke motiverende i sig selv, og udgøre det sidste skub ift. at tage beslutningen om at indføre røgfri skoletid.

Hvordan har røgfri skoletids-skolerne arbejdet med at implementere røgfri skoletid?

- Inddraget medarbejderne i hele implementeringsprocessen.
- Fjernet tilgængeligheden og synligheden af rygning på skolen.
- Indført sociale alternativer til rygning.
- Tydelig ledelsesopbakning.
- Information – røgfri skoletid blev kommunikeret via Intranet, møder, høringer, møder og tema-dage.
- Varslet tiltaget i god tid – røgfri skoletids-datoen blev varslet i et brev seks måneder op til ikrafttrædelsen.
- Timing – røgfri skoletid blev indført efter længe ferier.
- Tilpasningsperiode - indebar en overvejelse om at lade tiltaget træde i kraft, når der var optag af nye elever, der ikke kendte 'den gamle rygepraksis'.
- Håndhævelse/håndtering – håndhævelse bliver beskrevet, som det bærende element ved at praktisere røgfri skoletid: At alle ansatte tager ansvar og handler, dvs. håndhæver reglerne.
- Kontinuerlig proces – skolerne italesætter 'historien' om røgfri skoletid overfor nye ansatte og nye elever.

Samlet set kan man bruge disse fund som et udkast til en overordnet procesplan samt huskeliste, på skoler, som har taget beslutningen om at indføre røgfri skoletid. Best practice eksemplerne fra de to skoler kan bruges som inspiration, men hver skole bør tilpasse implementeringsprocessen efter de vilkår og rammer, som eksisterer på deres skole.

Hvad er barriererne/udfordringerne på erhvervsskoler med røgfri skoletid?

- Håndhævelse - håndhævelse er stadigvæk en udfordring, som man arbejder med hver dag på skolerne. Interne møder, diskussioner og snakke

om at håndhæve reglerne, bidrager sideløbende til at skabe et kontinuerligt fokus på røgfri skoletid.

- Modstand - på skolerne finder diskussioner om formynderi, stigmatisering og retten til selv at vælge, stadig sted.

Samlet set kan man bruge disse fund i forberedelses- men specielt i implementeringsfasen af røgfri skoletid. Fundene fremhæver vigtigheden af, at røgfri skoletid ikke bare er endnu et tiltag man beslutter, og herefter ligger 'i skuffen'. Det understreges, at røgfri skoletid kræver et kontinuerligt og vedholdende fokus, samt nye arbejdsopgaver og roller for ledelsen og alle ansatte, som kræver vilje og opmærksomhed i hele organisationen, hele tiden. Derudover understreger fundene betydningen af, at tiltaget kræver, at alle er med 'om bord', samt vigtigheden af, at organisationen prioriterer at udarbejde strategier, retningslinjer, samtykkebrev mv. før indførslen, for at forberede sig bedst muligt.

Spørgsmål 3: Hvilke elementer bør udvikles?

Gode evidensbaserede tilgange ift. at til implementere røgfri skoletid, samt rygeforebyggelse på erhvervsskoler er stadig underbelyst, det er derfor ikke muligt at pege på, hvad der er de mest effektfulde indsatser. Dog peger den tilgængelige litteratur på, at strukturelle ændringer, som rygepolitikker og sociale alternativer til rygning, kan understøtte rygeforebyggelse. Disse elementer bidrager til at forandre rygekulturen på erhvervsskolerne, og derudover medvirke de til at forebygge, at nye elever starter med at ryge.

Ift. indførsel af forbedringer i studiemiljøet på skolen, viser erfaringerne fra workshopforløbet i nærværende undersøgelse, at man med fordel kan inddrage eleverne heri, ift. Idégenerering til hvilke indsatser der passer til den konkrete skole.

Der er således ingen dokumenterede procedurer for 'best practice' tilgange ift. at implementere røgfri

skoletid på erhvervsskoler, derfor tager følgende forslag til hvilke elementer der bør udvikles, udgangspunkt i den samlede viden der er generet igennem forundersøgelsens fire del-elementer:

Proceskøreplan

- Skolerne, der ønsker at indføre røgfri skoletid, bør udvikle en proceskøreplan baseret på erfaringer fra implementeringsprocessen fra røgfri skoletids-skoler (se besvarelsen af spørgsmål 2). Skolen kan med fordel anvende eksterne konsulenter i denne proces.

Informationsmateriale

- Informationsbrev til nye elever, skiltning, varsling mv.

Kursus til ansatte

- Ift. at hjælpe elever med at klare en røgfri skoledag, samt håndhæve røgfri skoletid.

Workshop/forum til ledelse og ansatte

- Medinddragende workshop/forum til ledelse og ansatte - som forberedelse af organisationen før indførslen af røgfri skoletid.

Tilpasset rygestoptilbud til elever, ledelse og ansatte

- Gratis og frivillige tilbud, tilpasset målgruppen.

Elevworkshops til forbedring af studiemiljøet

- Idégenererende elevworkshops - som forarbejder til at indføre forbedringer af studiemiljøet, som kan understøtte røgfri skoletid.

Undervisning om rygning

- Dialogbaseret undervisning og workshops - undervisningsmaterialet skal udarbejdes specifikt i forhold til målgruppens ønsker og behov, evt. integreret i GF 1 faget 'Samfund og Sundhed'.

Samlet set udgør de tre røgfri skoletids-skoler

erfaringer med at indføre røgfri skoletid, de mest anvendelsesorienterede praksisnære eksempler på, hvordan man bedst griber implementeringen af røgfri skoletid an. Deres erfaringer peger på, at reglen om røgfri skoletid ikke kan stå alene; de ansatte skal være forberedte og opkvalificerede, så de føler sig trygge i deres nye rolle og ansvar på en røgfri erhvervsskole. Et netværk/forum blandt skoler, der har indført røgfri skoletid, og dem der påtænker at indføre røgfri skoletid, vil kunne afmontere nogle af de bekymringer, som ikke-røgfri skoletids skolerne har, fx øget frafald, rastløse elever mv.

Derudover bør der indføres foranstaltninger i studiemiljøet, så (rygende) elever tilbydes andre attraktive aktiviteter i pauserne, når røgfri skoletid indføres. Fx kan der etableres bevægelsesaktiviteter, hyggerum eller spil til brug i pauserne, som kan medvirke til at forbedre studiemiljøet for alle skolens elever, samt bidrage til at øge fællesskabet og trivslen. Etablering af alternative pauseaktiviteter understøtter hermed indirekte en senere implementering af røgfri skoletid. Fremadrettet er det vigtigt, at nye røgfri skoletids-indsatser på erhvervsskoler bliver forskningsmæssigt evalueret, så det på sigt bliver muligt at identificere effektfulde tilgange til at begrænse eller forbygge rygning samt dokumentere eventuelle uforudsete negative konsekvenser af en indsats.

KAPITEL 8: ANBEFALINGER

**Kathrine Højlund Rasmussen, Anneke Vang Hansen,
Charlotte Demant Klinker, Steffen Löfvall og Poul
Dengsøe Jensen**

Vi sammenfatter her vores overordnede anbefalinger til erhvervsskoler, der overvejer at implementere røgfri skoletid. Derudover er anbefalingerne tiltænkt fagpersoner inden for kommuner mv., som samarbejder med og understøtter erhvervsskoler, som ønsker at indføre røgfri skoletid. Anbefalingerne er udledt af nærværende undersøgelse.

Overvejelser før beslutningen

- Overvej, om skolens ledelse og ansatte er modne til at indføre røgfri skoletid; om røgfri skoletid er det naturlige 'næste trin' i rækken af sundhedsfremmende initiativer på skolen, eller om der er behov for andre indledende skridt først fx en overordnet diskussion af skolens medansvar for elevernes sundhed.
- Undersøg, hvorvidt skolens ledelse og ansatte har lyst til at påtage sig et ansvar for elevernes sundhed generelt, og specifikt i forhold til rygeforebyggelse på skolen.
- Undersøg, om der er – eller er planer om, at indføre røgfri arbejdstid i kommunen, da det gør processen hen imod røgfri skoletid meget nemmere.
- Undersøg, om det er muligt at samarbejde med eksterne, fx kommuner eller sundhedsorganisationer, for at understøtte processen.

Beslutningen

- Når beslutningen er truffet, er det vigtigt, at der herefter sker en medarbejderinddragende proces via møder, workshops m.m.
- Udarbejd en skriftlig rygepolitik inklusiv procedu-

rer for at håndhæve regler og sanktionering af regelbrug.

- Sæt en dato, og sørg for at varsle den i god tid, fx et halvt år op til ikrafttrædelsen.
- Sørg for at time beslutningen, til når der er optag af nye elever, der ikke kender den gamle rygepraksis, fx efter en sommerferie.
- Hav alle de gode argumenter på plads - og vær tydelig omkring, hvorfor skolen vælger at indføre røgfri skoletid, fx at det handler om at beskytte nye elever fra at blive rygere.
- Undgå at stigmatisere rygerne. Hav fx fokus på, at det handler om skoledagen/arbejdsdagen og ikke fritiden.
- Vær forberedt på modstand og utilfredshed fra elever, ansatte og dele af ledelsen.
- Vær klar til at aflive 'myter', fx om elevfracfald.
- Sørg for at italesætte de positive aspekter ved at have røgfri skoletid.

Implementeringen

- Brug tid på at forberede og motivere alle - skab fælles motivation og enighed blandt ledelse og medarbejdere, lav fx rygepolitikken sammen. Det kan være en fordel, hvis der er særlige drivkræfter på medarbejder og/eller ledelsesniveau, der er fortalere for røgfri skoletid.
- Arbejd med at skabe medbestemmelse og deltagelse blandt personale, elever og lokalsamfund i implementeringen af røgfri skoletid – og specielt i udvikling af tiltag, der skal skabe alternativer til det frirum, der bliver taget fra rygerne.
- Sørg for tydelig ledelsesopbakning.
- Sørg for, at der sker en opkvalificering af de ansatte.
- Benyt evt. professionel, ekstern proceshjælp, fx fra kommuner/sundhedsfaglige organisationer.
- Sørg for, at nye elever modtager information om

reglerne i optagelsesbrev.

- Sørg for at kommunikere tiltaget til alle i organisationen, fx via Intranet, møder og temadag.
- Indfør sociale alternativer til rygning på skolen, så der skabes en ny og positiv pausekultur, hvor rygning ikke udgør det naturlige samlingspunkt – inddrag eleverne/elevrådet til at komme med gode idéer.
- Tilbyd rygestophjælp eller andre former for motiverende samtalehjælp, hvor elever (og ansatte) får redskaber til at håndtere en røgfri skoledag, samt sætter tanker i gang om røg og rygning.
- Sørg for at beslutte og bekendtgøre faste procedurer for at håndhæve regler og sanktionering af regelbrud.
- Sørg for, at reglerne håndhæves, og at de ansatte føler sig trygge i den nye rolle – evt. via kursus/efteruddannelse.

Forankring

- Bliv ved med at have fokus på at håndhæve tiltaget, idet håndhævelse er det bærende element ved at praktisere røgfri skoletid.
- Sørg for, at alle i ledelsen og de ansatte tager ansvar og handler, dvs. selv følger og håndhæver reglerne.
- Vær bevidst om, at røgfri skoletid kræver et kontinuerligt og vedholdende fokus, samt nye arbejdsopgaver og roller for ledelsen og alle ansatte, som kræver fortsat vilje og opmærksomhed i hele organisationen.
- Sørg for, at fortsætte med at italesætte 'historien' om røgfri skoletid overfor nye ansatte og elever.
- Vær forberedt på fortsat modstand og utilfredshed, herunder elever som fortsat ryger. Dette er ikke nødvendigvis et udtryk for en "forfejlet" indsats. Erfaringen viser, at effekten er at rygefællesskaberne ophæves, hvilket overordnet set har en positiv indflydelse på elevernes rygevaner.

BILAG

BILAG 1. TABELLER SUPPLERENDE ANALYSER

Tabel 1a: Karakteristik af de ansatte - øverste ledelse

Øverste ledelse				
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt
N i alt	31	44	73-74*	100%
Antal år ansat	p=0,645			
0-10 år	54,8%	44,2%	36	48,6%
11-20 år	22,6%	30,2%	20	27,0%
21-30 år	22,6%	25,6%	18	24,3%
Antal år ansat i erhvervsskoleregi	p=0,790			
0-10 år	32,3%	25,6%	21	28,4%
11-20 år	35,5%	41,9%	29	39,2%
21-30 år	32,3%	32,6%	24	32,4%
Uddannelses niveau	p=0,207			
Mellemlang eller lang	80,6%	67,4%	54	73,0%
Kort, erhvervsfaglig eller anden	19,4%	32,6%	20	27,0%
Køn	p=0,033			
Mand	45,2%	69,8%	44	59,5%
kvinde	54,8%	30,2%	30	40,5%
Alder	p=0,479			
20-35 år	3,3%	0,0%	1	1,4%
36-50 år	36,7%	39,5%	28	38,4%
51 + år	60,0%	60,5%	44	60,3%

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål.

Tabel 1b: Karakteristik af de ansatte - mellemledere

Mellemledere				
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt
N i alt	52	65	111	100%
Antal år ansat	p=0,217			
0-10 år	56,9%	61,7%	66	59,5%
11-20 år	29,4%	16,7%	25	22,5%
21-30 år	13,7%	21,7%	20	18,0%
Antal år ansat i erhvervsskoleregi	p=0,326			
0-10 år	51,0%	38,3%	49	44,1%
11-20 år	33,3%	36,7%	39	35,1%
21-30 år	15,7%	25,0%	23	20,7%
Uddannelses niveau	p=0,381			
Mellemlang eller lang	66,7%	56,7%	68	61,3%
Kort, erhvervsfaglig eller anden	33,3%	43,3%	43	38,7%
Køn	p=0,041			
Mand	37,3%	56,7%	53	47,7%
kvinde	62,7%	43,3%	58	52,3%
Alder	p=0,292			
20-35 år	3,9%	5,0%	5	4,5%
36-50 år	54,9%	40,0%	52	46,8%
51 + år	41,2%	55,0%	54	48,6%

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål.

Tabel 1c: Karakteristik af de ansatte - undervisere

	Undervisere			
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt
N i alt	180	198	345-347*	100%
Antal år ansat	p=0,018			
0-10 år	78,9%	65,2%	249	71,8%
11-20 år	13,3%	22,1%	62	17,9%
21-30 år	7,8%	12,7%	36	10,4%
Antal år ansat i erhvervsskoleregi	p=0,017			
0-10 år	75,9%	61,9%	238	68,6%
11-20 år	13,3%	22,7%	63	18,2%
21-30 år	10,8%	15,5%	46	13,3%
Uddannelses niveau	p=0,504			
Mellemlang eller lang	21,1%	18,2%	68	19,6%
Kort, erhvervsfaglig eller anden	78,9%	81,8%	279	80,4%
Køn	p=0,000			
Mand	35,2%	56,4%	160	46,2%
kvinde	64,8%	43,6%	186	53,8%
Alder	p=0,608			
20-35 år	12,7%	14,4%	47	13,6%
36-50 år	50,9%	45,6%	166	48,1%
51 + år	36,4%	40,0%	132	38,3%

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål.

Tabel 2: Skolekarakteristika

	Progressiv		Ikke-progressiv		N i alt	% i alt
	31	N	44	N		
N i alt	31	N	44	N	67-74*	100%
Skolestørrelse (p=0,088)						
Lille skole (<800 elever)	15,4%	4	39,0%	16	20	29,9%
Mellem skole (800-2000 elever)	50,0%	13	29,3%	12	25	37,3%
Stor skole (>2000 elever)	34,6%	9	31,7%	13	22	32,8%
Skoletype (p=0,002)						
Fødevarer, jordbrug og oplevelser	9,7%	3	9,3%	4	7	9,5%
Omsorg, sundhed og pædagogik	45,2%	14	9,3%	4	18	24,3%
Kontor, handel og forretningsservice	12,9%	4	41,9%	18	22	29,7%
Teknologi, byggeri og transport kombineret	32,3%	10	39,5%	17	27	36,5%
Region (p=0,259)						
Hovedstaden	25,8%	8	9,3%	4	12	16,2%
Sjælland	16,1%	5	14,0%	6	11	14,9%
Syddanmark	32,3%	10	32,6%	14	24	32,4%
Midtjylland	22,6%	7	32,6%	14	21	28,4%
Nordjylland	3,2%	1	11,6%	5	6	8,1%

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål.

Tabel 3a: Politikker, regler og indsatser om tobak og rygning - øverste ledelse

Øverste ledelse					
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt	p-værdi
N i alt	31	44	75	100%	
Forbud mod at elever ryger på skolens matrikel	51,6%	65,9%	45	60,0%	0,213
Forbud mod at ansatte ryger på skolens matrikel	48,4%	52,3%	38	50,7%	0,740
Tilbud om rygestophjælp til elever	61,3%	52,3%	42	56,0%	0,439
Tilbud om rygestophjælp til ansatte	67,7%	47,7%	42	56,0%	0,086
Overtrædelse af rygeregler sanktioneres negativt	80,6%	52,3%	48	64,0%	0,012
Samarbejde med eksterne om rygeforbyggelse og/eller begrænsning af rygning hos elever	51,6%	54,5%	40	53,3%	0,802
Tilbud om rygestopkurser til elever med en uddannet rådgiver					
Tilbud om rygestopkurser til ansatte med en uddannet rådgiver					
Tilbud om individuelt samtale om rygestop til elever					

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål.

Tabel 3b: Politikker, regler og indsatser om tobak og rygning - mellemledere

Mellemledere					
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt	p-værdi
N i alt	52	65	115-117*	100%	
Forbud mod at elever ryger på skolens matrikel	26,9%	46,2%	44	37,6%	0,033
Forbud mod at ansatte ryger på skolens matrikel	32,7%	43,1%	45	38,5%	0,251
Tilbud om rygestophjælp til elever	46,2%	24,6%	40	34,2%	0,015
Tilbud om rygestophjælp til ansatte	48,1%	32,3%	46	39,3%	0,083
Overtrædelse af rygeregler sanktioneres negativt	46,2%	52,3%	58	49,6%	0,508
Samarbejde med eksterne om rygeforbyggelse og/eller begrænsning af rygning hos elever	36,5%	20,0%	32	27,4%	0,046
Tilbud om rygestopkurser til elever med en uddannet rådgiver	36,5%	16,9%	30	25,6%	0,016
Tilbud om rygestopkurser til ansatte med en uddannet rådgiver	32,7%	24,6%	33	28,2%	0,335
Tilbud om individuelt samtale om rygestop til elever	17,3%	4,6%	12	10,3%	0,025

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål.

Tabel 4a: Andre politikker, regler og indsatser – øverste ledelse

Øverste ledelse					
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt	p-værdi
N i alt	31	44	75	100%	
Mad og måltider					
Tilbud om gratis morgenmad en eller flere dage om ugen	35,5%	11,4%	16	21,3%	0,012
Motion og bevægelse					
Integreret i den praktiske undervisning på <i>grundforløb</i>	64,5%	43,2%	39	52,0%	0,069
Integreret i den praktiske undervisning på <i>hovedforløb</i>	58,1%	36,4%	34	45,3%	0,063
Udarbejdet konkret strategi eller handleplan indenfor reformens tiltag om motion og bevægelse	45,2%	25,0%	25	33,3%	0,068
Afholdt konferencer eller workshops med eksterne indenfor reformens tiltag om motion og bevægelse	51,6%	31,8%	30	40,0%	0,085
Afsat økonomiske ressourcer til videreuddannelse indenfor reformens tiltag om motion og bevægelse	32,3%	11,4%	15	20,0%	0,026
Trivsel og mental sundhed					
Nedsat en arbejdsgruppe til varetagelse af reformens tiltag indenfor trivsel og mental sundhed	51,6%	31,8%	30	40,0%	0,085

Kun variable hvor p<0,1 er medtaget i tabellen.

Tabel 4b: Andre politikker, regler og indsatser – mellemledere

Mellemledere					
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt	p-værdi
N i alt	52	65	111-117*	100%	
Mad og måltider					
Tilbud om gratis morgenmad en eller flere dage om ugen	25,0%	7,7%	18	15,4%	0,010
Motion og bevægelse på grundforløbet					
Integreret i den teoretiske undervisning	80,8%	66,2%	85	72,6%	0,078
Tilbud om motion og bevægelse i pauserne	26,9%	12,3%	22	18,8%	0,044
Elevernes manglende motivation er en barriere	11,5%	30,8%	26	22,2%	0,013
Udendørsfaciliteter er en barriere	5,8%	16,9%	14	12,0%	0,065
Indendørsfaciliteter er en barriere	7,7%	23,1%	19	16,2%	0,025
Manglende økonomiske ressourcer er en barriere	1,9%	15,4%	11	9,4%	0,013
Manglende tid er en barriere	1,9%	13,8%	10	8,5%	0,022
Motion og bevægelse på hovedforløbet					
Integreret i den praktiske undervisning	65,4%	33,8%	56	47,9%	0,001
Integreret i den teoretiske undervisning	63,5%	33,8%	55	47,0%	0,001
Tilbud om motion og bevægelse i pauserne	23,1%	10,8%	19	16,2%	0,073
Integreret som et afbæk i undervisning	63,5%	32,3%	54	46,2%	0,001
Samarbejde med eksterne	32,7%	12,3%	25	21,4%	0,008
Trivsel og mental sundhed					
Mentorordning	75,0%	60,0%	75	66,7%	0,087
Manglende tid er en barriere	15,4%	4,6%	11	9,4%	0,047

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål.

Kun variable hvor p<0,1 er medtaget i tabellen.

Tabel 4c: Andre politikker, regler og indsatser - underviserne

Underviserne					
	Progressiv	Ikke-progressiv	N	I alt	p-værdi
N i alt	180	198	378	100%	
Usunde indkøbsmuligheder					
Der er opsat automater på skolen, hvor der kan købes sodavand eller andre sukkerholdige drikke	43,9%	62,1%	202	53,4%	0,000
Der er opsat automater på skolens område, hvor der kan købes slik, is eller andre sukker- eller fedtholdige fødevarer	25,0%	39,9%	124	32,8%	0,002
Faciliteter til motion og bevægelse					
Indendørsfaciliteter, hvor eleverne kan være fysisk aktive	60,0%	31,3%	171	45,0%	0,000
Omkleddningsrum	66,1%	45,5%	209	55,3%	0,000
Badefaciliteter	61,1%	43,4%	196	51,9%	0,001
Cykelfaciliteter	66,1%	52,5%	223	59,0%	0,007

Kun variable hvor p<0,1 er medtaget i tabellen.

Tabel 5a: Implementeringskapacitet- øverste ledelse

Øverste ledelse (N=65-70*)					
	Progressiv		Ikke-progressiv		p-værdi
	N	Mean**	N	Mean**	
Organiseringsadfærd					
Skolens arbejde med sundhed og trivsel er baseret på systematisk brug af viden	26	3,58	39	3,0	0,044
Ledelsen					
Ledelsen har skabt fælles mål og retning for arbejdet med elevernes sundhed og trivsel	28	3,43	42	2,86	0,055
Målgruppen					
Eleverne har gode muligheder for at arbejde med egen sundhed og trivsel under deres uddannelsesforløb	29	3,79	39	3,36	0,047
Fokus					
Ledelsen har gjort en indsats for at skabe synlighed om skolens arbejde med sundhed og trivsel udadtil til omverdenen	29	2,83	39	2,41	0,086
Rammer og vilkår					
Skolen har skabt overblik over eventuelle eksterne samarbejdspartnere som ressource til fremtidige sundhed- og trivselstiltag	27	3,0	38	2,42	0,053

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål, samt at scoren er bereget uden kategorien ved-ikke.

** Beregnet på en likert skala fra 1-5, hvor 1 er i meget lav grad og 5 i meget høj grad.

Kun variable hvor p<0,1 er medtaget i tabellen.

Tabel 5b: Implementeringskapacitet- mellemledere

Mellemledere (N=92-108*)					
	Progressiv		Ikke-progressiv		p-værdi
	N	Mean**	N	Mean**	
Organiseringsadfærd					
Skolens arbejde med sundhed og trivsel er baseret på systematisk brug af viden	43	3,44	49	2,94	0,017
Skolens arbejde med sundhed og trivsel er organiseret på tværs af afdelinger eller ledelsesmedarbejdere	45	3,71	56	3,07	0,009
Undervisere har medbestemmelse i forhold til hvordan der arbejdes med sundhed og trivsel	48	4,5	56	3,88	0,002
Ledelsen					
Skole har en eller flere nøglemedarbejdere, på ledelsesniveau, der er fortalere for at skolen skal arbejde med elevernes sundhed og trivsel	43	3,35	54	2,93	0,084
Målgruppen					
Eleverne har gode muligheder for at arbejde med egen sundhed og trivsel under deres uddannelsesforløb	47	3,66	58	3,17	0,014
Eleverne inddrages i udvikling eller beslutninger om hvilke tiltag der skal sættes i gang indenfor sundhed og trivsel	45	3,22	57	2,78	0,051
Eleverne har tilstrækkelige kompetencer og ressourcer til at deltage i undervisning eller indsatser om sundhed og trivsel	46	3,46	55	2,95	0,003
Mange elever har problemer med sundhed (fx problemer relateret til kost, rygning, alkohol, motion eller overvægt)	49	2,29	59	2,73	0,010
Mange elever har problemer med trivsel og mental sundhed (fx problemer med sociale relationer eller lavt selvværd)	49	2,04	59	2,7	0,001
Fokus					
Ledelsen har gjort en indsats for at skabe synlighed om skolens arbejde med sundhed og trivsel udadtil til omverdenen	44	3,05	55	2,64	0,097
I dagligdagen er der fokus på arbejdet med sundhed og trivsel	50	3,7	59	2,95	0,000
Rammer og vilkår					
Skolen har skabt overblik over eventuelle eksterne samarbejdspartnere som ressource til fremtidige sundhed- og trivselstiltag	44	2,95	51	2,56	0,080
Skolen har nok økonomiske ressourcer til rådighed til sundhed- og trivselstiltag	42	3,1	58	2,54	0,016
Skolen har nok personale til rådighed til sundheds- og trivselstiltag	45	3,11	58	2,58	0,028

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål, samt at scoren er bereget uden kategorien ved-ikke.

** Beregnet på en likert skala fra 1-5, hvor 1 er i meget lav grad og 5 i meget høj grad.

Kun variable hvor p<0,1 er medtaget i tabellen.

Tabel 5c: Implementeringskapacitet- undervisere

Undervisere (N=197-133)					
	Progressiv		Ikke-progressiv		p-værdi
	N	Mean**	N	Mean**	
Organiseringsadfærd					
Skolens arbejde med sundhed og trivsel er baseret på systematisk brug af viden	120	3,0	129	2,52	0,001
Ledelsen					
Ledelsen ser arbejdet med elevernes sundhed og trivsel som en vigtig investering i forhold til at øge elevernes motivation og læring	142	3,31	143	3,06	0,076
Ledelsen bakker op om medarbejdernes arbejde med sundhed og trivsel	138	2,91	144	2,61	0,060
Målgruppen					
Eleverne har gode muligheder for at arbejde med egen sundhed og trivsel under deres uddannelsesforløb	154	3,15	166	2,9	0,047
Fokus					
Ledelsen har gjort en indsats for at skabe synlighed om skolens arbejde med sundhed og trivsel overfor medarbejdere og elever internt på skolen	86	2,57	111	2,19	0,013
I dagligdagen er der fokus på arbejdet med sundhed og trivsel	159	2,78	168	2,46	0,009
Rammer og vilkår					
Skolen har nok personale til rådighed til sundheds- og trivselstiltag	134	2,79	149	2,45	0,032
Skolens fysiske rammer er egnede til arbejdet med sundhed og trivsel	160	3,36	173	3,05	0,023

*N varierer da ikke alle respondenter har svaret på alle spørgsmål, samt at scoren er beregnet uden kategorien ved-ikke.

** Beregnet på en likert skala fra 1-5, hvor 1 er i meget lav grad og 5 i meget høj grad.

Kun variable hvor p<0,1 er medtaget i tabellen.

BILAG 2. SAMSKABENDE WORKSHOPS – METODE OG TEORI

Aktionsforskning og aktionslæring som forskning-, udviklings- og implementeringsprocesmetode

Indeværende afsnit beskriver det aktionsorienterede procesforløb. Procesforløbet bygger på en hybrid af aktionsforskning, aktionslæring og designtænkning.

Aktionsforskning er karakteriseret ved at være deltagerinvolverende og praksisorienteret, dvs. at forskningen foregår i refleksiv interaktion mellem forskere og praktikere. Arbejdet er problemløsningsorienteret, og den producerede viden bør gøre deltagerne i stand til at forbedre deres praksis.

“Action research is a method used for improving practice. It involves action, evaluation, and critical reflection and – based on the evidence gathered – changes in practice are then implemented.”

(Koshy et al., 2010)

“Action research simultaneously assists in practical problem-solving and expands scientific knowledge, as well as enhances the competencies of the respective actors, being performed collaboratively in an immediate situation using data feedback in a cyclical process aiming at an increased understanding of a given social situation, primarily applicable for the understanding of change processes in social systems and undertaken within a mutually acceptable ethical framework.”

(Hult & Lennung, 1980)

Aktionsforskning står i modsætning til mere konventionel forskning og udviklingsarbejde, hvor forskeren er ”hævet over feltet” og ”udefra” definerer problemet og vælger procesmetoder, der passer til problemtypen og derfra arbejder sig systematisk frem til en

løsning. I indeværende projekt lægges der tilsvarende op til, at det er især eleverne, der definerer, hvilke problemstillinger som de ønsker at analysere og finde egnede løsninger på.

Aktionsforskning er velegnet til at afdække og bearbejde såkaldte paradoksproblemer (og på engelsk wicked problems), som mange regner rygning blandt unge for at være. Et paradoksproblem er betegnelsen for en særlig type af problem, hvor aktørerne er uenige både om problemets karakter og løsning.

“Wicked problems are ill-defined, ambiguous and associated with strong moral, political and professional issues. Since they are strongly stakeholder dependent, there is often little consensus about what the problem is, let alone how to resolve it.”

(Ritchey, 2011)

“We use the term “wicked” in a meaning akin to that of “malignant” (in contrast to “benign”) or “vicious” (like a circle) or “tricky” (like a leprechaun) or “aggressive” (like a lion, in contrast to the docility of a lamb).”

(Rittel & Webber, 1973)

Et paradoksproblem er typisk langt mere komplekst end forventet, efterhånden som det undersøges. Ofte indeholder problemet gensidige afhængige, modsatrettede og flertydige problemstillinger. Problemet rummer ofte en fysisk, kulturel og social dimension og går på tværs af flere sociale grupper. Problemet har et potentielt konfliktniveau og politisk bevågenhed, hvorfor det heller ikke kan negligeres. Paradoksproblemer er svære at løse. Arbejdet vanskeliggøres af, at sanktionsmulighederne er

begrænsede, og de involverede aktører ikke har ledelsesretten over hinanden. Hertil kommer, at aktørerne er gensidig afhængige, hvilket vil sige, at de ikke kan undvære hinanden i forhold til at finde en holdbar løsning. Så en holdbar løsning kræver, at alle deltager. I løsningsprocessen bliver det vigtigt at involvere en bred aktørkreds i både problemidentifikations- og løsningsfasen, så der skabes fælles forståelser af situationen og opbakning til løsningen. Endvidere vil man typisk skulle forsøge at isolere dele af problemkomplekset og finde løsningsmodeller, der kan afhjælpe disse delproblemer.

I aktionsforskning accepteres det, at forskeren ikke kan distancere sig fra sit forskningsfelt. Populært sagt handler det om forskning-i-praksis frem for forskning-om-praksis. Da forskeren ikke ved, hvordan praksis tager sig ud, før den udforskes, og praksis ikke ved, hvordan den tager sig ud, før den reflekterer over sig selv under udforskningen, er forskningen emergerende af natur. Udviklingsarbejdet kan ikke initialt planlægges ned i mindste detalje, men foregår som en åben søge-lære-proces. I projektet lægges der op til, at indholdselementer og delprocesser kan tilpasses på basis af den løbende erfaringsopsamling.

Inden for skoleudvikling anvendes aktionslæring i stort omfang til at undersøge, evaluere og videreudvikle lokal praksis.

“Action Learning is a process that involves a small group working on real problems, taking action, and learning as individuals, as a team, and as an organization. It helps organizations develop creative, flexible and successful strategies to pressing problems.”

(Wial, 2016)

I centrum er aktionen, hvilket vil sige, at der foretages en praksisnær undersøgelse af problemet og/eller

afprøvning af konkrete løsningsforslag. Aktionslæring kan tilrettelægges med mange forskellige procesteknikker og forløbsprocesser. Som regel gennemfører aktionsforskeren og praktikerne i fællesskab en foreløbig diagnose af problemet. Herefter planlægges og udføres de konkrete prøve-handlinger. Undervejs dokumenteres erfaringerne med henblik at evaluere arbejdet og uddrage læringspointer til fremtidige aktionslæringsforløb. I indeværende projekt anvender vi det mere mundrette begreb ”mini-aktioner” frem for interventioner, prototyper, prøvehandlinger osv. Kendetegnene for mini-aktioner er, at de er:

1. Realistiske
2. Sociale
3. Motiverende
4. Noget, man taler positivt om
5. Nemme at afprøve hurtigt
6. Billige

Projektet er for det tredje informeret af designtænkning. Fra designtænkning ved vi, at vejen til røgfri skoletid ikke er lineær. Ideelt set bør problemstillingerne undersøges flere gange og fra flere vinkler. Endvidere bør flere prototypeløsninger udvikles og testes som mini-aktioner på skolen, inden skolen vælger at udbrede en endelig løsningsmodel. Det er en fordel, hvis deltagerne kan arbejde med visuelle og taktile repræsentationer af problemer og løsninger. Visuelle prototyper giver deltagerne en bredere forståelse og sprog for komplekse sammenhænge, ligesom det kan afdække skjulte problemer i løsningerne.

“Design Thinking is a human centered approach to innovation that draws from the designer’s toolkit to integrate the needs of people, the possibilities of technology and the requirements for business success.”

(CEO Tim Brown, Ideo)

Inden for designtænkning har vi primært hentet metodisk inspiration fra den anerkendte, fem-fasede procesmetode udviklet af i det amerikanske d-school miljø og designfirma Ideo: Empathize, Define, Ideate, Prototype og Test. Styrken ved metoden er, at den er effektiv til at udvikle og teste konkrete løsninger. Den tvinger samtidig elever, skolen, forskere og konsulenter til at holde problem- og løsningsdefinitionen åben i relativ lang tid. På den anden side kræver arbejdet ofte en del remedier og tid. Ideudviklingen kan gennemføres på en workshop, mens prototypeudvikling og tests ofte kræver tid og projektstyring. Endvidere forudsætter metoden, at deltagerne formår at skifte mellem divergent og konvergent tænkning i forløbets forskellige delfaser. I nogle elevgrupper kan det fysiske designelement måske opleves som noget uvant, ligesom abstrakt tænkning om en fremtid uden rygning være svært for andre.

Hegland (1981) og Eriksson (1982) peger på, at samspillet mellem praktikere og aktionsforskere ikke altid er fordomsfrit. Forskere kan fx blive betragtet som "turister", "spioner for ledelsen" og "missionærer" for særlige konklusioner og arbejdsmetoder. Endelig kan forskere blive "gidsler" i verserende interne fagpolitiske magtkampe. Blandt nogle elever og lærere vil konsulent- og forskerteamet nok blive betragtet som både turister og missionærer for et sundere skoleliv, da teamet kun er sammen med eleverne i få, intensive sessioner og projektets grundidé er at udvikle røgfri skoletidsløsninger.

Referencer

Elizabeth Koshy, Valsa Koshy, Heather Waterman: ACTION RESEARCH IN HEALTHCARE kapitel 1, "What is Action Research?", SAGE, 2010

Margareia Hult and Sven-Ake Lennung, "Towards a Definition of Action Research: A Note and Bibliography", Journal of Management Studies. May. 1980, pp 241-50 - her gengivet i "Participatory action research and social change: approaches and critique", Julio Daniel Selener, Cornell University, May, 1992

Tom Ritchey, Wicked Problems - Structuring Social Messes with Morphological Analysis, Springer, June 2011

Horst W. J. Rittel & Melvin M. Webber, Dilemmas in a General Theory of Planning, Policy Sciences 4 (1973), 155-169, Elsevier Scientific Publishing Company

wial (2016) - <https://wial.org/action-learning/> (besøgt den 4. januar 2018)

CEO Tim Brown, Ideo, <https://www.ideo.com/pages/design-thinking> (besøgt den 4. januar 2018)

Hegland, T.J. (1981). Aksjonsforskning: Erfaring og refleksjoner. København: Nyt fra Samfundsvidenskabene

Eriksson, I (1982) Aktionsforskaren som turist, spion, missionär eller fånge på social träning. In: Sociologisk Forskning 2/3:56-60

BILAG 3.

OVERSIGT OVER DELTAGERE I INTERVIEWS OG FOKUSGRUPPER

Tabel 1: Oversigt over deltagere i interviews og fokusgrupper

Skole	Interviews, ledelsen	Fokusgrupper, undervisere	Deltagere i alt
Middelfart Produktions-skole	Forstander	To undervisere	3
Bornholms Sundheds- og Sygeplejeskole	Rektor	To undervisere	3
SOSU Esbjerg	Direktør og Sundheds-konsulent	En underviser	3
ZBC Kokke- og Tjenerskolen	Uddannelseschef og Uddannelsesleder	Fire undervisere	6
Tietgen Business	Forstander	To undervisere	3
Roskilde Tekniske Skole BYG	Uddannelseschef	Tre undervisere	4
I alt	8	14	22

